

ISTORIA
LVI MIKAI
VITEAZUL

DE

N. IORGA

PUBLICATĂ DE
MINISTERIUL APĂRĂRII NAȚIONALE

Vol. II.

BUCUREȘTI

1935

CAPITOLUL I.

Cucerirea Ardealului

Se adunase, spuneau apoi solii lui Mihai la Praga¹, o oaste de 60.000 de oameni cu plată, la cari se adauseră și vre-o 40.000 oaste de țară. Erau acolo 1.100 de Unguri călări, 1000 pe jos, mulți Sârbi, Cazaci și Moldoveni; de toți, 23.000 de oameni cu lefi. Apoi 8.000 de haiduci, Roșii lui cci frumoși, o mie de „măciuci“, de-ai boierilor, călări. Străinii se arătau gata să lupte și „contra țerii lor“². „Oștile Craiovei și ale Jâiului și cu ale Mehedinților“— interesantă osebire, cu basă, fără îndoială, foarte veche—, se strânseseră deosebit, supt Banul Udrea și Radu Buzescu³. La Ploești⁴ se formară trei corpuri: unul de 18.000 pentru atacul la Sibiiu, al doilea, de 8.000 de haiduci și 2.000 de călări, pentru cel la Brașov. Mihai el însuși, cu ceilalți și cu optzeci de guri de foc, porni, ducându-și fiul⁵, spre pasul Buzăului: el trimetea prin Damian Vistierul și apoi prin Mihalcea și Gheorghe

---

¹ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 475 și urm.

² Hurmuzaki, III, p. 431.

³ Cronica țerii, p. 293.

⁴ Se venia de la Gherghîța; Szamosközy, trad. Crăciun, p. 118.

⁵ Nu știu pe ce temeiu d. Veress susține, o. c., VII, p. 97, că el a învățat înainte de aceasta latinește la Iesuiții din Cluj. Pentru pânza din Cluj a așternutului Stancăi, Meteș, *Domni și boieri din țerile române în orașul Cluj*, p. 8:

Raț, veste lui Andrei că se duce la Impăratul¹. La 26 Octombrie toate trele grupele erau la Timiș.

Aici Mihai se opri, cerând Brașovenilor jurământul pentru Impărat: dorind să aștepte rezultatul luptei ce stătea să se deie, ei îi trimeseră pe cineva așa de legat și până atunci cu Țara-Românească, Valentin Hirscher, ruda lui Luca, patronul cărților româno-slavone, și pe un Chiril Greissing. Nereușind aceștia, merseră doi jurați. Ioan Hirscher și Mathias Fronius, împreună cu medicul vestit Paul Kertz, cari-l făcură să primească o simplă făgăduială².

Brașovul, care va fi avut și înainte de aceasta oarecare înțelegere cu Mihai, îi trimese daruri. Dar trupele străine, cu greu de ținut în frâu, chiar când ar fi fost plătite, prădară, arzând, în toate satele vecine³. Poate că atunci s'a produs singura manifestație românească pe care o cunoaștem prin scris în legătură cu ceia ce putea să fie privit ca un dumnezeiesc dar de izbăvire. Cronica Șcheilor, unde era biserica făcută de Petru-Vodă, fratele lui Mihai, dăruită acum în urmă de aliatul lui, Aron-Vodă, înseamnă atâta: „S'au sculat Mihai-Vodă din Țara Muntenească de au trecut muntele și au aprins satele. Atunci au mers domnul Țeviș și județul din Brașov cu protopopul Miha și au făcut pace și legătură cu Mihai-Vodă să nu strice ținutul⁴“.

Negustorii cari veniau la bâlcu fură prădați în pădure și căraușii uciși. Casa lui Bélydy, despre care se

¹ Szamosközy, trad. Crăciun, p. 121; Cronica lui, II, pp. 274-5.

² Cronica lui Massa și Fuchs, în *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, IV, p. 183; V, p. 284. Kertz moare în Octombrie 1600; *ibid.*, p. 101. Se recunoaște că, dacă ai lui în cete pradă, Mihai „nu supără pe nimeni“ în cale; *ibid.*, p. 284.

³ *Album ottardianum*, în Trauschenfels, o. c., p. 62.

⁴ Sterie Stinghe, *Istoriia besarecei Șcheailor Brașovului*, 1899, p. 5. V. Iorga, în *Buletinul Comisiunii Istorice*, 1933, p. 59 și urm.

zice că era un bastard al lui Mihnea-Vodă, fu și ea distrusă de flacări. Cazacii, odată în serviciul lui Andrei, cari alergau spre Apus se deosebiră prin furia lor distrugătoare la Feldioara și în satele vecine spre Sibiu: ei jupoiră și arseră pe cutare pastor sășesc¹.

După un raport al lui Ioan de' Marini Poli, toldeana bine informat, Mihai ar fi trimes lui Andrei, „bolnav de burtă și cufundat în petreceri“², o scrisoare în care-l invita să părăsească țara, care i se cuvine Împăratului și nu cui negociază cu Turcii; i s'ar fi răspuns că nu o va face pentru că-i poruncește „un cioban care nu știe să se bată“.

Peste câteva zile oștile erau în fața Sibiului, unde aștepta, cu oastea strânsă în cea mai mare grabă³, Andrei.

În marginea orașului îi ieși înainte, cu un pretins ordin de la Împăratul, nunciul, întovărășit de Moise Székely, vechiu ajutor și prieten, foarte prețuit, al lui Mihai, și Menihert Bogáthy⁴.

Avem raportul lui Malaspina⁵, care arată cât de departe au putut merge iluziile filantropiei pontificale, căutând să potolească patimile cele mai cumplite și să împace interesele cele mai divergente. Atrăgând el atenția cardinalului asupra valorii inamicului care-i răsăria în față, acesta zbugni în strigăle care, potrivite cu o vrâstă așa de tânără, vădiau și ereditara ură a nemeșului maghiar din Ardeal față de „Valah“ și trufia polonă învățată: „Nebunul acesta se gândește la fugă, dar eu nu voi îngădui, și nu mă îndoiesc că voi

¹ Simon Czaneek, în Trauschenfels, *o. c.*, p. 118. V. și Petru Banff, *ibid.*, p. 248.

² Hurmuzaki, III, p. 357, no. CCCXXVIII.

³ Weiss, în Trauschenfels, *o. c.*, p. 151.

⁴ Povestirea solilor lui Mihai, în Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 475, no. DCCLII.

⁵ Și în Hurmuzaki, III, p. 54 și urm.

distruge (*devoraturum*) pe cânele acesta“: „dacă nu e un fiu de muiere stricată, să iasă la bătaie cu dânsul sau să primească lupta în doi“. Părea vechiul rege Carol-Robert făgăduind cu tot atâta încredere, în ajunul unei bătălii fatale, că va scoate pe ciobanul Bășărabă din bârlogul lui. În harțe, ai lui Andrei avură oarecare succese, și aceasta aprinse încă dorința de încăierare a cardinalului¹.

Dar, când venură știri mai sigure, când sosiră cetele Secuilor, pline de ură contra Băthoreștilor², cardinalul-prinț, prin trecerea de la o hotărîre la alta caracteristică degenerațiilor, începu a vorbi de pace, rugând pe nunciu să încerce a îndupleca pe năvălitor. Suindu-se în trăsura acestuia, Malaspina-i pomeni de creștinătate, de soarta comună a celor două țeri, care sînt chemate a lupta și mai departe contra Turcilor supt ocrotirea Împăratului apusean. La acestea Domnul român răspunse hotărît, dar și duios, cu acea sinceritate de expresie care, mergînd pînă la provocări nesocotite și la periculoase sfidări, l-au doborîvit totdeauna, că „nu de pofta stăpînirii, nici de setea ce ar avea să verse sângele creștin a ieșit, fiind el numai cu gândul de a vărsa al Turcilor, și că-i era de-ajuns să poată trăi sigur în a sa Țară-Românească, în care cu o singură arătură, răspîndind sămînța, se naște grăul, ceia ce nu se întîmplă în Ardeal; dar Împăratul creștinilor cu patru-sprezece scrisori l-a îndemnat și împins să răsbune jignirile pe care Maiestatea Sa le primise de la cardinal și de la această nație“. Aducînd înainte acțiunea Papei și învoiala încheiată cu Andrei, clericul catolic

¹ Sennyei fusese trimis totuși la Ploești cu o nouă solie și se întorsese asigurat; Darahi, *ibid.*, p. 428.

² Privilegiul acordat lor, la 3 Novembre, de Mihai în numele Împăratului, Veress, *l. c.*, pp. 268-70, no. 184.

ceru să i se arăte scrisorile împărătești pe care Mihai spunea că le are în sine, fără ca ele să fie scoase. În schimb i se făcu jurământ că așa este și că el, Mihai, are scrisori prinse, de la Andrei, de la Ieremia și Zamoyiski, care arată ce se pregătia contra lui. *Până și Turcii l-au îndemnat să între în Ardeal, căci altfel ei ar fi căzut asupra țerii lui, rămasă acum fără apărare.* De la începutul noii Domnii ardeleni, i s'a spus lui Andrei sa plece din această țară de rușine, fiindcă nu-l îngăduie Turcul. El, Mihai, rămâne totuși mare dușman al păgânilor și, dacă i s'ar li dat ajutor de către Împăratul în vară, s'ar li văzut ce ar fi fost în stare să facă. E hotărât să spargă liga pe care cancelariul polon a vrut s'o facă, așteptând pe o așa de largă basă ieșirea războiului din Ungaria: *se va arunca deci asupra Moldovei.* Deocamdată, dacă se vrea pacea și crușarea vicțiilor creștine, nu e altă cale decât aceasta—și simțim în expunerea lui Malaspina înseși cuvintele lui Mihai—: Andrei, care „a despoiat pe Chesar de averea lui“, „să se întoarcă a-și păstori Biserica“.

Erau aceleași lucruri pe care el le va spune, puțin după aceea, Ragusanului Aloisiu Radibrati, trimis de unul dintre arhiduci în Țara-Românească și care găsi pe Mihai în Ardeal: vorbind cu acesta, Domnul adăugia doar că în ultimul moment Andrei fusese încurajat printr'o misterioasă misiune de la Praga a unui anume Ieronim Slatarich, care ar fi destăinuit secretul negocierilor lui cu Împăratul¹. El va descoperi că se daseră ordinul pentru ca după o victorie ardeleană să se închidă pasurile și toți năvălitorii să fie măcelăriți².

Se putu face deci numai un armistițiu de câteva cea-

¹ Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 518-9, no. DCCCXXXIV. Slatarich, un Ragusan, fu apoi închis; *ibid.*, p. 521, no. DCCCXXXIV.

² *Ibid.*, p. 572, no. CMXXI.

suri, Mihai renunțând la ce-i putea da surprinderea prin ieșirea din pădurea vecină a 6.000 de arcebusieri, și, a doua zi, la 28 Octombrie, când fu vorba să se urmeze, de nunciu, care fu oprit lângă fiul Domnului¹, cu negocierile, Domnul declară că e supt demnitatea sa s'o facă altfel decât cu toate puterile sale așezate în linie de bătaie, ca să se vadă ce are și ce poate. Andrei răspunse făcând să se tragă asupra acestei oștiri a cării înfățișare nu păruse a-l impresiona nici pe dânsul, nici, cum zice nunciul, pe „tinerii lui sfătuitori“.

Un căpitan polon care stătuse toată vara la granița munteană descrie singur așezarea trupelor: Polonii călări la flancuri; la spate, Unguri și Roșii, curtenii lui Mihai, cu lunuri; ca al patrulea grup, câteva mii de baiduci cu sulite, iar la urmă 2.500 de Români, căptușiți cu Secui. După datina turcească, în jurul Domnului și al familiei erau 3.000 de pedestri de elită și 2.000 de călăreți.

În prima ciocnire, la Șelimbăr se întâmplă întocmai ca la Călugăreni, adică: armata păru învinsă și porni într'o retragere desordonată, până și la tunuri și la bagaje¹. *Ca la Călugăreni, ceia ce restabili lupta a fost intervenirea personală, tot așa de vijelioasă, a „viteazului“ însuși.* Cu cei 3.200 de Cazaci — comandantul lor, Valavschi, vorbește numai de 700 de „călăreți, Cazaci, Poloni“² —, și apoi, aceștia chiar fiind răspiuși, cu sulitașii săi, Mihai intervine și, neizbutind, aleargă la alți Cazaci, — nu cei Poloni, ci cei cu Branițchi, cu cari izbândește asaltul — și, cu Secuii, cari nu intraseră încă

¹ Povestirea solilor lui Mihai, în Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 475, no. DCCLIII.

² Atacul prim ar fi fost dat de Baba-Novac cu Sârbii, dintre cari unii trecură la Andrei, după Szamosközy, trad. Ciăciun, p. 117.

³ Veress, I. c., p. 339.

în foc, se dădu un mare iuruș în cursul căruia Kornis, generalul Ardealului, fu prins, și steagurile căzură în mâna biruitorului (28 Octombrie st. n. 1599).

Cardinalul nu era om care să poată opune acestei lovituri eroice o alta. El se retrase spre zidurile Sibiiului, scoțând o perdea de tunuri în față, dar din oraș nu i se dădu, cum era de așteptat, științându-se dispozițiile locuitorilor, niciun concurs. Peste puțin el lua ca fugar drumul spre Secuime, adică spre adăpostul, de ocrotire polonă, al Moldovei. A doua zi, nunciul, care spera încă oarecare succes al negocierilor începute, nu-l mai găsi, și învingătorul îi arătă că învinsul și-a căutat în fugă scăparea. Era să fie găsit, peste câteva zile, cu capul spart de securea țeranilor vecini în cari se încrezuse¹, și Mihai, căinând linereța lui secerată așa de răpede —: *Săracule popă* —, îl va duce la locul de îngropare al Balthoreștilor, în vechea biserică medievală din Alba-Iulia².

Rămasă fără conducere, armata de strânsură, care a fost socolită de nunciu numai la 15-16.000 de oameni, dar la 25.000 de Mihai însuși, însemnând, apoi, precis, 2 027 de morți și 1000 de prinși, pe când nunciul afirma că mai toți morții erau Români, și, prinzându-se și patruzeci și cinci de tunuri, fu cruțată, după intervenția ambasadorului pontifical, de acela *căruia-i stătea în mână s'o nimicească*: „de trei ori“, spune Mihai, „am dăruit Sfinției Sale sângele ardelean“³. El vru să salveze în

¹ Pentru moarte, știri bogate în Veress, *l. c.*, pp. 357-9.

² Nunciul, despre a cărui dușmănoasă atitudine vom vorbi mai departe, pretinde că această ținută ploasă i-a fost impusă lui Mihai de dânsul; Hurmuzaki, III, p. 515. O intervenție pentru Andrei, dacă ar fi viu, la Împăratul; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 479, no. DCCLX.

³ V. observațiile mai târzii ale judeului Sibiiului, care a îngropat doar 500 de morți și ale lui Ungnad, despre lipsa de socoteală ce ar fi fost de ambele părți; *ibid.*, pp. 804-5, no. MCLXVIII.

„cocia sa însăși, îmbrăcându-l în hainele sale, pe Ravasdy¹, în deoscbi urît de Secui, dar aceștia îl scoaseră de acolo și-l făcură bucăți, căutând și pe alți nobili din părțile lor ca să-i facă a plăti astfel vechile lor usurpări și nedreptăți.

În ciuda nunciului, care, cum se va arăta, căută să păstreze cetățile Împăratului, Clujul s'a supus îndată, primind de comandant pe Banul Mihalcea și în margene așezându-se un lagăr de 3.000 de oameni. Gherla veni pe urmă la rând². Așa făcu apoi și Chioara³. Banatul fu și el ocupat. Numai cetățile mărginașe ale Maramurășului și Crișurilor, unde erau ofițeri imperiali de nație ungurească sau pe care acești ofițeri putură să le ica grabnic în stăpânire, îi scăpară lui Mihai. De altfel, îndată după luptă, direct și prin Țornis, el trimetea scrisori la comitatele exterioare ca să nu „se înstrăineze de la Împăratul“⁴.

Întrarea Domnului învingător în Capitala pe care dinastia Báthory o pregătise Ardealului, vechiul Bălgrad, „Cetatea-Albă“ a Murășului, devenită pentru oamenii Renașterii o Alba-Iulie⁵, fu strălucită. Contemporanii ni-au descris-o, cu binecuvântarea clerului catolic,— episcopul Naprágy trimetând cheile cetății⁶,— cu alaiul nobilimii, cu lunga defilare a ostașilor, în sunetul de vioare al lăutarilor cari ziceau pentru înțaiia oară în aceste locuri seculare cântecce bătrânești de la Curtea Voe-

¹ Paleografic așa se explică „Rascoschi“=Ravasdi din raportul nunciului, *ibid.*, p. 513. De altfel Ravasdy e arătat de Români ca „tăiat în bucăți“, *ibid.*, p. 475, no. DCCLIII.

² *Ibid.*, p. 476, no. DCCIII.

³ *Ibid.*, p. 497, no. DCCXCVIII.

⁴ Hurmuzaki, III, p. 430. V. și declarațiile lui, *ibid.*, p. 432.

⁵ Scrisori ale lui Andrei, de altfel inofensive, aflate acolo, Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 482-3, no. DCCLXVIII. Alte scrisori, *ibid.*, p. 493, no. DCCLXXXIX; p. 494, no. DCCXC.

⁶ Hurmuzaki, III, p. 357, no. CCLXXVIII.

vozilor. Se poate zice că, în deosebire de Bălhozești și de toți ceilalți „Crai“ unguri, cari stăteau prin castele ca Gilăul și abia se deprinseseră cu ideea unei Capitale, el, Mihai, deprins a sta în „celate de Scaun păzită de Dumnezeu“, după milenara tradiție bizantină, *a dat Ardealului o Capitală statornică*, pe care, de altfel, urmașii lui de alt neam n'o știură păstra. Imediat ce se așază „în Scaun“, el își făcu un Stat, care, la Mart 1600, era compus din Dumitru (zis aici: Petru) Naprágy ca „mare castelan“, Teodosie, rămas Mare Logofăt, „Sechil Mojiș“, ca „mare ghinărăreș“, Mihalcea și Calotă, Banii de Craiova și de Buzău, de sigur, Preda Buzescu Postelnic, Bărcan, de la Bărcăneștii Prahovei, Mare Vistier, Leca, Mare Comis, Stoica, Mare Postelnic¹. Mai târziu se adause Kornis, fără dregătorie².

Ajuns stăpân al Ardealului, el trebui să se gândească la rostul pe care înțelegea să-l păstreze acolo și la temeiurile, felurite, pe care, întrebuintând toată dibăcia, îl putea sprijini. Încă de la 18 Novembre, un Ragusan care i s'a vădit apoi ca ireductibil dușman, Paolo Giorgi, observă că, în ce privește această direcție în jurul înviugătorului păreriile erau deosebite: *„boierii munteni, și mai ales Buzzeștii, nu sânt (hanno per male) ca Voevodul să rămâie în această țară și s'o ocupe pentru sine, dar boierii sârbi și greci sânt foarte protivnici părerii lor“*³.

Factorii politici pe cari-i avea el înainte erau de multe feluri.

Întăiu autoritatea pontificală, întinsă asupra prințului catolic și cardinalului care perise⁴.

¹ I. Bogdan, în *Prinos lui D. A. Sturdza*, p. 160.

² *Ibid.*, pp. 164-5. Cei ce lipsesc erau pe alurea.

³ Hurmuzaki, III, p. 352, no. CCLXXIV.

⁴ O lungă expunere a lui, în Veress, I. c., p. 204 și urm.

Nunciul încercă să ștrice rezultatul biruinții „monstruoase“ câștigate de acest om care-i părea un schismatic și un barbar. Vorbia omului nesfârșit superior ca inteligență, voință și naștere de „sistemul de guvernare turcesc sau valah“, care „ar fi un lucru cu totul odios“¹. Doria să se scoată de Imperiali de la dânsul „ce se poate“, dându-i-se doar undeva prin Germania, cu vorbe măgulitoare, vre-o compensație. Să se păstreze Naprágy în calitate de cancelariu, ca să nu vie vre-un schismatic, și să fie oprit de a pleca din Scaunul lui, de frică să nu se instaleze acolo un altul de legea lui Mihai, Papa trebuind să facă toate formele pentru episcopat și pentru Iesuiți. Cu despreț privia clericul roman pe acest „om fără învățătură (*senza lettere*), încât abia poate să scrie în felul său“ — și ce frumoasă, ce nobilă, ce „artistică“ e, nu numai în iscălitură, scrisoarea aceluia care era încunjurat de boieri cărturari, scriitori de cronici, ca Teodosie și autorul Cronicei Buzestilor, și excelenți caligrafi, ca acei iscăliți supt cele două acte de jurământ! —, „nici nu știe altă limbă decât românește și turcește“ — grecește sigur că știa, și încă foarte bine —, „dar e foarte șiret și plin de foarte multe meșteșuguri (*artifitiosissimo*) și ilegal (*illegitimo*), nestatornic din fire, crud, libidinos, fără frică de Dumnezeu“ (*timorato*)(!) *d'Iddio*“. Ar fi meritat deci, spune Ioan de Marini, să i se vorbească de cel neconținut calomniat astfel: „Tu, care ai scris lui Gheorghe Basta și la Curtea Impărătească că eu sânt trădător și necredincios Măriei Sale Impăratului, ocrotitorul meu prea-îndurător, și că am făcut pace cu Turcii și cu cardinalul Andrei, acuma vezi ce pagubă mi-ai făcut și că eu sânt credincios Măriei Sale și a toată creștinătatea? Și, dacă nu m'aș gândi la

¹ Raportul lui citat, în Hurmuzaki, III, p. 514-5.

anume considerații, m'ăș purta altfel cu d-ta, fiind informat de tot ce ai făcut în paguba creștinătății și a Măriei Sale Împăratului în Polonia“¹.

Trimiesul, așa de mediocru, al Papei încercă apoi să joace rolul de regent al Ardealului fără stăpân.

Adună la Sibiiu pe nobilii iertați de Mihai cu atâta mărinimie, ca și pe căpeteniile Sașilor și magistrații orășenești, cerându-li să-i păstreze Împăratului cetățile țerii. „Ar fi rușine“, spunea blândul pacificator în numele creștinătății, „ca un Valah să stăpânească o țară așa de nobilă ca aceasta.“ *N'ar trebui să facă jurământul lui Mihai.*

El se făcu totuși, dar nu ca unui nou prinț, ci ca unui „căpitan“, cum își zisesee însuși de la intrarea în Ardeal, și, prin forța lucrurilor, „locțiitor“ al Împăratului.

Mihai primi și așa. Refusând scrisorile de asigurare cerute de nobili și înfățișând ca garanție pe nunțiul însuși, care se declară foarte onorat de acest rol, el alcătui îndată acel *Consiliu în care învinșii erau re-presentsați în cea mai mare parte, greșală din punctul nostru de vedere, măsură cu totul indispensabilă din al lui, cel care n'avea altă calitate decât aceea pe care i-o dădeau, împreună cu victoria, desăvârșită, jurământul luat de la Secui și condițiile în care-l primiseră Sașii.* Am văzut că el cuprindea pe Naprágy, considerat ca om al Împăratului, pe Kornis, care era socotit că trădase, pe vechea cunoștință, Secuiul de sânge Moise. De o parte rămase numai Ștefan Bocskai, care se bucura că, „din bunătatea lui Dumnezeu“, Andrei a fost ucis, plăindu-și păcatele, și care se grăbi să alerge spre Ardeal cu ce prieteni avea supt mână².

¹ Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 489-91, no. DCCLXXXI.

² *Ibid.*, p. 476, no. DCCLIV.

Despre acești Unguri, Mihai vorbea cu solul imperial Carlo Magno în Ianuar 1600, arătând că de hatârul Împăratului și Papei a iertat pe Naprágy și că un Ștefan Csáki merită iertare; solul, căruia Kornis îi plânsese cu lacrimi, era de părere ca acesta, cu Naprágy, cu Bodony, să fie trimiși ca ambasadori la dieta ungu-rească și acolo Împăratul să-i facă a-și plăti păcatele¹.

Din marea nobilime ungu-rească singur acel Ștefan Bocskai, care se lăuda că el face prinții și că va isprăvi făcându-se pe sine însuși, ajunsese cu trupe până la Cluj. Chemat la dânsul de Mihai, el se hotărî să vie ca la unul de sama lui sau poate și supt dânsul. Doria să vadă pe Ungnad încunjurat de oaste germană. „Am venit“, scrie el lui Basta, „numai la cererea lui, în puterea credinții față de Maiestatea Sa Împăratul“².

El care voise să între cu oaste, „după cererea lui Mihai“, pretinzând că toată Ungurimea nobilă ar fi alergat „la dânsul supt steagul Maiestății Sale“, și fusese chemat de Domn la Alba-Iulia, acuma, arătând cunoscutele îndreptățiri ale lui Mihai, îl pârâ pentru graba jurământului și față de dânsul și de fiu, pentru trimeterea peste munți a lui Sennyei, Sibrik, Bodony, Moise Székely, Francisc Nagy și alți nemeși, pentru liberarea prinșilor turci, pentru ținerea unui ceauș, căruia-i spune că Turcilor li-a câștigat Ardealul³, dar mai ales pentru planurile asupra comitatelor exterioare, ca unul care a convocat la dietă și pe nobilii din Crasna, pe cari de fapt îi trecea la catastif, ca și pe cei din Solnocul-

¹ *Ibid.*, p. 571. Un Ioan Zelestei (din Sălște) se oferă cu 500 de călări lui Mihai; *ibid.* Il vom mai întâlni. Marini denunța pe Naprágy ca înțeles cu Bathoreștii și cu Polonii; *ibid.*, p. 574.

² *Ibid.*, p. 493, no. DCCLXXXVII. Mihai cerea la Praga să i se reia donațiile de la Sigismund; *ibid.*, p. 609, no. CMLXVI.

³ De fapt Mihai înștiința pe Împărat la 29 Novembre că urmează negocierile cu Turcii pentru pacea comună; Hurmuzaki, III, pp. 363-4, no. CCLXXXIII.

de-mijloc¹, și a scris și căpitanului de Chioara, scrisori iscălite și de Sfat, dar fără ca el, Csáki, să fi vrut să puie semnătura lui. Firește se plângea mai ales că nu i s'au restituit posesiunile: pe „oricine altul“ decât pe usurpatorul român, pe care-l privia, și el, cu invidie și ură, nobilimea l-ar primi, fiind trimes de Împărat. Se prezenta ca vorbind și în numele nunciului². Era în veșnic neastâmpăr, și, în loc să se iea măsuri contra aceluia care de mult vâna coroana Ardealului, primul trimes al Împăratului, Croatul David Ungnad, al cărui rol îl vom arăta îndată, nu știe cum să-i vorbească mai frumos³.

Sigismund Forgách, trimes de Basta, dădea știri în același sens: Mihai e un tiran legat cu Turcii, care stoarce țara și terorizează pe nobili, chinuind și pe Palatici, ațâțând pe țerani contra lor⁴. Pe Zelestey și pe Sennyei Mihai îi cerea anumite de la Împărat⁵. Și Gheorghe Zriny era de părere că lui Mihai e a i se plăti cheltuielile și a i se da un dar, fără nimic alta⁶. Altfel gândia numai Mihai Székely, pe care-l vom întâlni așa de des pe urmă. El scria: „*Nu cunosc pe nimeni mai potrivit pentru a guverna decât el, căci e sever și-și riscă gâtul*“; Pătrașcu ar fi de crescut și însurat la Curte⁷. Paul Niary, care comanda la Orade,

¹ *Ibid.*, pp. 370-1.

² *Ibid.*, pp. 352-3, no. CCLXXIV, 16 Novembre. Același către consilierul Barvitiuz, cu același dată; *ibid.*, pp. 355-6, no. CCLXXVI. El arată ca intimi ai lui Mihai pe Kornis, Sennyei și Alardy. Pările lui și la 23; *ibid.*, p. 401, no. CCCXXIV.

³ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 635, no. CMXCIV.

⁴ Hurmuzaki, III, pp. 357-9, no. CCLXXIX. Aceleași către Pálffy, *ibid.*, pp. 359-61, no. CCLXXIX.

⁵ *Ibid.*, p. 369.

⁶ *Ibid.*, pp. 380-1, no. CCCIV.

⁷ V. *ibid.*, pp. 381-2, no. CCCV; pp. 403-4, no. CCCXXVII.

se supăra că Mihai atrage la el pe nemeșii din Crasna și Solnoc¹.

De altfel, Ungnad însuși îi caracteriza astfel pe toți: „*totul e turcism la dânzii, bastard și adulterat; nicio credință, sau și aczia mînșilă, nicio pietate, și Sigismund Băthory li stă încă în măduvă; trebuie să li se taie coarnele, de să nu li mai crească în veșnicie. Voevodul Mihai a făcut ce nu s'a mai văzut de o sută de ani. E o pedeapsă și mînie a lui Dumnezeu*“².

Pe când nici boierimea munteană mutată în Ardeal nu era cu totul la înălțimea unei așa de delicate situații, căci Mihalcea, socotit și de Mihai Székely ca un rău sfatuitor³, se certa cu Petru Armeanul⁴ pe care Carlo Magno-I credea că dorește să fie al doilea stăpân al țării(!)⁵, colaborarea cu Ungurii mergea rău, și încă din Ianuar Naprágy⁶ și Kornis, care, scoș ca „trădător“, în dietă, din „generalat“, încredințat lui Moise Székely⁷, se dădea bine pe lângă Imperiali, erau foarte mult supt bănuială, Csáki părănd că li se substituie ca favorit⁸, de și cel d'întăiu izbuti să se desvinovățească. Gheorghe Borbély, un bun ostaș, ajunsese și el în favoare⁹.

Din partea lor, Sașii se simțiră greu împovărați de dările pe care, de la început, cel care avea în sama

¹ *Ibid.*, pp. 591-3, no. CMLXVIII. Pentru ambii, *ibid.*, pp. 595-7, n-le CMLIII-IV.

² *Ibid.*, p. 651, no. MX.

³ *Ibid.*, pp. 619-20, no. CMLXXVIII.

⁴ *Ibid.*, p. 598.

⁵ *Ibid.*, p. 618, no. CMLXXVII.

⁶ Se găsesc pări ale lui contra lui Mihai.

⁷ Hurmuzaki, III, p. 407. V. și *ibid.*, p. 412 și urm.: procesul în dietă.

⁸ *Ibid.*, p. 629. S'ar fi tăiat un Mihail Katonai, care fusese trimis cu Nicolae Pătrașcu în Țara-Românească. De fapt îl ucisese ră țerani români; *ibid.*, pp. 630-1; cf. p. 631, no. CMXCI; p. 646, no. MVI.

⁹ *Ibid.*, p. 657.

lui atâta oaste neplătită, trebui să le arunce asupra lor¹. Necredința dovedită a judeului din Cluj, Petru Huszár, aduse nu numai înlăturarea, ci și uciderea lui, și cel care-l înlocui fu un Român, Andrei Stâncel, — cas unic de întrebuițare de către Mihai într'un astfel de rost a unui om de neamul lui².

Și în tot acest timp Sigisimund n'avuse odihnă. Il găsim pe la Marea Baltică, gata să treacă în Anglia, apoi umblă prin Polonia, visitând pe rege, pe Zamoyski, întreținând o neconținută corespondență cu amicii ascunși din Ardeal, între alții cu Bocskai, cu Paul Niary, cu toată aristocrația ungurească din Ardealul însuși și din cetățile vecine³. Anume fire ale unei conspirații foarte întinse fură prinse încă din Ianuar⁴.

Oricum, nimic nu fu schimbat de Mihai în viața internă a Ardealului, care rămânea o țară de „Ordine“, de „State“, ale cării legi și chiar măsuri de administrație se hotărau, ca în adâncul ev mediu, prin diete, care „aruncau“ dări pe porți, contribuții extraordinare, și de provisii și articole de îmbrăcăminte asupra comitatelor și cetăților.

Deci prima măsură a lui Mihai a fost, cum făcuseră la instalare și Báthoreștii, *convocarea dietei*, pe ziua de 3 Novembre. Ea se făcu, după o formă germană meșteșugită, „pentru că, din deosebita voie și bunăvoință a atot-Puternicului, Dumnezeu cel drept a ales și orânduit pe Maiestatea Sa Împăratul peste această țară a Ardealului ca patron“. El li poruncește în

¹ Și asupra Clujenilor; *Metes, Domni și boieri din țerile române în orașul Cluj*, p. IX.

² *Ibid.*, p. IX și nota 3.

³ V., de exemplu, Iorga, în *Hurmuzaki*, XII, pp. 636-8, no. CMXCVI-VII.

⁴ V. *ibid.*, p. 636 și urm.

numele Măriei Sale Impăratului, domnul nostru prea-îndurător“, să alerge la locul unde se vor arăta „credincioși și ascultători“ Chesarului¹. În textul latin se spunea *altfel*: „de oare ce, cu voia lui Dumnezeu, guvernarea acestei provincii, după Maiestatea Sa Regele și Impăratul, a trecut la noi“ (*ad nos translata*), și nu se pomenia nimeni de acca demonstrație de credință supremei autorități².

Încă înainte de această însă, nevoia de bani pentru mercenari grăbindu-l — marea lui nenorocire până la capăt —, Mihai cerea bani de la orașe, arătându-le că „Dumnezeu l-a adus întâiu aceasta și l-a făcut *stăpânitor*“³.

Chemată întâiu la Cluj, dieta fu strămutată la Alba-Iulia⁴. Adunarea se ținu în liniște, cu o largă participare, și în ea Mihai jură credință Impăratului, în numele său și al fiului, înainte de a se vota sumele necesare pentru armată.

Era evident însă, cu toată această păstrare a trecutului, și din prudență *față de o înobilime pe care ar fi putut s'o distrugă fără să se ivească de la nimeni o* protestare⁵ — și nu s'a atins nimeni măcar de intrigantul Ștefan Báthory, care, arestat poate un moment la Șimlău⁶, s'ar fi salvat la Hust⁷, pe care-l dă Imperialilor⁸ —, și din considerație față de Impăratul pe care până la capăt și-l va recunoaște ca stăpân, dar

¹ *Ibid.*, pp. 483-4, no. DCCLXIX.

² *Ibid.*, n-1 următor.

³ *Ibid.*, p. 485, no. DCLXXIV. Cf. și n-1 următor. Tot Bistriștenilor îi scrie pentru familia lui Kornis; *ibid.*, p. 487, no. DCLXXVIII.

⁴ *Ibid.*, p. 504, no. DCCCVIII.

⁵ Se confiscă numai averea nobililor fugari, *ibid.*, p. 496, no. DCCXCVI.

⁶ Hurmuzaki, III, p. 515.

⁷ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 491.

⁸ *Ibid.*, p. 492, no. DCCLXXXVI.

nu de la o nație la alta, ci pentru că el, creștin, trebuie să asculte de la sine pe acela care este „Împăratul creștinilor“, cum îi zicea el, era evident că Mihai se simțea domn, domn întreg, cu nepuțință de a fi desrădăcinat altfel decât prin răscoală și războiu în acest Ardeal în care se înfipsea cu sabia. Părăsirea în mâinile fiului în vârstă de doisprezece, treisprezece ani¹, ca Domn deplin, a Țerii-Românești era o dovadă. Un act de la dânsul² îl arată în această calitate, cu boierii, formând un Stat deosebit, fără nicio legătură cu al Ardealului, de și Mihai introduse în pecelea sa și armeele ardelenene fără a părăsi pe sfinții ocrotitori ai Țerii-Românești.

Malaspina observa de la început această holărire, care va rămânea nezguduită, oricât egoismul viclean al Casei de Austria va căuta să mursice și să înpuțineze calitatea formală a acestei stăpâniri: „Din negocieri“, spune nunciul, „am descoperit că el dorește cu tot dinadinsul să fie Domn al acestei țeri, pentru că, în afară de convocarea Dietei, împarte posesiuni cui îi place dintre Români și exercită toate acele acte de jurisdicție pe care le poate exercita un stăpân desăvârșit“.

De la început încă pările începeau la Curte. Mihai ține corespondență cu Turcii, primește ceauși, păstrează robi turci la el, ia de la orașe bani și postlav pentru soldați și pentru Tesaurul său de acasă. El face să i se jure numai lui și nu îngăduie ostași veniți în celăți, singur e Șimlăul și Hustul având o garnisoană imperială. El vrea sau să se așeze ca Domn sau să cedeze țara

¹ Hurmuzaki, III, p. 515. Pleacă „opt sau zece zile“ după 14 Noiembrie, *ibid.* După Malaspina țiea cu dânsul și doi sfetnici ardeleni catolici, pe cari nu-i aflăm în actele lui.

² Iorga, în *Mem. Ac. Rom.* pe 1935.

stoarsă Turcilor¹. Dar avem dovadă că pretutindeni el cerea jurământul întâiu pentru Împărat și pe urmă pentru dânsul². Chiar acei cari aveau sentimente pentru dânsul, temându-se că va rămânea în Ardeal, socotiau că *nemeșii de acolo nu-l vor suferi niciodată*, cum își închipuiau că pe Imperiali i-ar suferi³. Ioan de' Marini se arăta dușman al dăinuirii lui Mihai în Ardeal și, însemnând toate excesele soldatescei, el apăsa asupra faptului că Ardealul n'ar fi fost de fapt cucerit, ci că oligarhia nobililor s'ar fi supus de bună voia ei Împăratului⁴. Și Consiliul de Războiu din Viena se arăta continuu dușman Domnului român⁵.

Influența acestor continue învinuiri fu așa de mare, încât oamenii cari fuseseră de părere că i s'ar putea lăsa Ardealul lui Mihai cu titlul vechiu de Voevod căutau acum în ce condiții s'ar putea da provinciei o nouă așezare: astfel arhiepiscopul de Gran el însuși⁶. Și totuși cei cari vorbeau de un arhiduce, adăugind că Mihai s'a băgat ca „un păduche în blană“, își dădeau sama că nu-l vor putea căpăta în Ardeal⁷.

Singur arhiducele Matthias își dădea samă de necesitățile situației așa de grele a aceluia cărui nu i se arăta recunoștința pe care acest spirit nobil și-o socotia datorită. El credea că în adevăr Mihai e credincios și că are un singur adevărat dușman, Turcul. Și arhiducele cerea îndepărtarea lui Basta, care „nu e iubit, respectat, temut sau ascultat de nimeni“⁸. Matthias

¹ Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 487-8, no. DCCLXXIX.

² *Ibid.*, pp. 517-8, no. DCCCXXXIV.

³ *Ibid.*, p. 520.

⁴ *Ibid.*, p. 526, no. DCCCXLI.

⁵ *Ibid.*, p. 531, no. DCCCXLIX.

⁶ *Ibid.*, pp. 532-3, no. DCCCLI.

⁷ *Ibid.*, p. 536, no. DCCCLVI.

⁸ *Ibid.*, pp. 536-8, no. DCCCLVII. Și contra lui Malaspina, care-i pare rău dispus față de Împărat. Părerea Consiliului de Războiu

mergea așa de departe, încât spunea că, dacă Mihai nu vrea să plece, să i se lase lui, și chiar fiului, *Ardealul cu titlul ce și l-a luat, de guvernator și locțiitor, dar cu comisari și gardă germană*¹.

Și cineva care-l cunoscuse pe Mihai în țara lui, Nicolae Istvánffy, socotia că pentru moment nu poate fi vorba de a scoate pe cuceritor din cucerirea sa, de și-i va fi greu să ție amândouă țerile al căror Domn este². De aceeași părere e și episcopul Szuhay³. *Se înțelegea la Viena că atmosfera de bănuială e creată de „domni ungurești”*⁴. În Ardeal chiar, Ioan de' Marini, spre sfârșitul lui Decembre, ascultând cuvintele de protestare ale lui Mihai, își schimba cu totul părerea despre dânsul⁵. Un Ungur loial, Sebastian Thököly, asigură că Mihai e credincios aceluia căruia-i jurase. I se părea natural că acel care nu numai a cucerit, dar a păcificat Ardealul nu vrea să-l cedeze decât numai unui arhiduce; îl lovia însă și pe dânsul greutatea de a ținea cele două țeri și mai ales aceia de a face și mai departe o acțiune de ofensivă, singura de folos⁶.

---

despre răspunsul către arhiduce; *ibid.*, p. 561, no. CMIX. Urmează, p. 538 și urm., o serie întreagă de păreri, *toate înlăturând păstrarea lui Mihai*. Și la Roma, unde nu revenise încă Malaspina, cardinalul Paravicini era de părere să nu se lase ca Mihai „să se înamoreze” de Ardeal; *ibid.*, p. 541, no. DCCCLXVI. Papa era pornit contra Domnului din cauza știrilor de la nunciu; *ibid.*, p. 547. V. și *ibid.*, p. 556, no. DCCCXCVII.

¹ Scrisoare a lui Matthias către Mihai, 16 Novembre, Veress, *l. c.*, pp. 281-2, no. 195.

² Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 544-5, no. DCCCXXIII.

³ *Monumenta comitialia Transylvaniae*, IV, pp. 463-4, no. XXVIII; cf. Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 558, no. CMIII.

⁴ *Ibid.*, p. 551, no. DCCCLXXXVIII.

⁵ *Ibid.*, p. 551, no. DCCCLXXXVI.

⁶ *Ibid.*, pp. 553-5, no. DCCCXCI. Și altă părere, din Praga, a unui Ungur, despre calomniile contra lui Mihai; *ibid.*, p. 567, no. DCCCXCIX.

Incotro era să se îndrepte Mihai? Către ai săi? Ei erau mulți, dar, fără valoare politică, fără situație constituțională fără arme, iar el era înainte de toate Domn creștin, jurat „Chesarului“.

De sigur bătălia avu un răsunset pe care Mihai nu-l prevăzuse și pe care, în orice cas, nu l-a voit, ci, din potrivă, a căutat să-l înăbușe. Cele de țerani începură să prade¹. Banul Mihalcea trebui să iea măsuri contra acestor excese, care făceau ca mulți nemeși să părăsească țara. El porunci deci, „*cu putere, din partea Măriei Sale Impăratului Romanilor*, să se strige în toate locurile unde se adună lumea ca tot omul să mântuie cu astfel de hoții și să se astâmpere“, așa ca „nobilimea să vină 'n siguranță în țară“ (15 Novembre)². Erau țerani de neamul lui, față de cari avea sentimente de creștin și o instinctivă aplecare de Român, îngrijindu-se de preoții lor, dar mai ales de organizarea bisericească pe baza așezământului din 1595, care-i lega de Târgoviște. Ioan, călugărul din Prislop, care era episcop în suburbia românească a Bălgradului, deveni prin voința lui Vlădică a tot Ardealul, și va veni o vreme când în Maramurăș, la Muncaci, se va așeza, în legătură cu acest Scaun metropolitan pentru toate Ținuturile ardelen, un călugăr cărturar, adus din mănăstirea Tismanei, Serghie³.

Mai sus în ce privește o adevărată conștiință națională, nu se ridica el deocamdată, în vijelia de griji căzută năprasnic asupra lui. Și totuși acest simț că toți Românii, de aceeași fire, trebuie să fie împreună, era în unele spirite. Aga Caraiman din Constantinopol, omul lui Ieremia, simpatiza vădit cu Mihai, cum se

¹ V. și plângerea lui Ștefan Bocskai, *ibid.*, p. 493, no. DCCLXXXVII.

² *Ibid.*, pp. 500-1, no. DCCC.

³ Iorga, *Sate și preoți; Istoria Bisericii Românești*, ed. a 2-a, I.

vede din mărturisirile lui¹. Iar pribegii munten² în Moldova scriau tocmai atunci, în cererea lor către Zamoyski, aceste memorabile cuvinte că: „*vor să fie în comunitate și unire cu Moldova, pentru că toți sântem de o limbă și de o lege și, în vremea veche, era așa că Domnul moldovenesc ajungea Domn al Țerii-Românești și Domnul românesc Domn al Moldovei*“².

Dar pentru *Mihai rostul creștin al Românilor era asigurat*, și aceasta-i ajungea.

Creștinătatea, creștinătatea lui ortodoxă, era mai largă, și aceasta n'o putea uita, iar, dacă ar fi fost ispitit la așa ceva, era cine să i-o amintească, acela care de mult se înstăpânise pe sufletul lui.

Cum, firește, în sufletul aruncat de soartă într-o astfel de situație se zbăteau mai multe tendinți, unele venind din vechiul fond românesc, altele din obișnuința luptei pentru cruce, din îmbierile în Balcani, din fulgerările ispititoare de de-asupra Sfintei Sofii. Dionisie Rali sta neclintit lângă Mihai, aducându-și aminte de ce făgăduise, vrăjindu-i în față năluca lucrurilor, mult mai mari, pe un glorios teritoriu istoric, ce s'ar putea îndeplini. Necurmat, zi de zi, amenințându-l și cu afurisanic³, el îi suflă în urechi sfatul del a lăsa acest pământ spre care-și ascut dinții atâția câni pentru a merge pe marea cale glorioasă a Impăraților bizantini. Adresându-se către Rudolf, la 22 Decembrie, el spune că Mihai ar fi gata, cum va sosi Pezzen, să-i încredințeze cucerirea sa. Căci „*tot gândul*

¹ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 469, no. 742.

² I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl. II*¹, p. 488. Era o amintire a lui Petru Șchiopul în Moldova și a Lăpușeanului Alexandru și a lui Ștefan Surdul în Țara-Românească.

³ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 569, no. CMXXI.

său e să meargă în Turcia și să-și facă reședința în Sofia“¹.

Visând de acele locuri îndepărtate, Mihai nu se gândia serios în acel moment la vecina Moldovă în care orice acțiune a lui era urmărită de Ieremia cu ochi de ură, dar unde știa că locuitorii îl vor². Totuși, cum el vorbise de o expediție într'acolo, Consiliul de Războiu din Viena, invocând posibilitatea unirii creștine, era împotriva acestei idei³. Ca răspuns, Mihai trimetea prin Anghelachi, apoi printr'un medic Andrei și un „Pallan Bagi“ rugăminte să fie lăsat a pedepsi pe acel rău vecin, în locul căruia ar admite pe dușmanul său din 1595, Bogdan Sasul⁴. Era pârît lui Zamoyski, gata să răspândească astfel de odioase calomii, că a intrat în Ardeal ca un tâlhar, că a chinuit nobilimea de acolo, că de la dânsul e porunca de a se ridica țeranii împotriva domnilor cari-i țineau supt un așa de greu călcâiu de fier și de a-i ucide cu nevestele și copiii, că moșiile, confiscate, se împart Secuilor și că așa au de gând să facă și în Moldova, ba contra oricui îl va împiedeca în „acțiunea lui contra păgânilor“⁵. Cancelariul polon se temea ca nu cumva și țeranii de la el, tot așa de rău tratați, să înceapă un asemenea atac

¹ *Ibid.*, pp. 552-3, no. DCCCLXXXIX.

² Hurmuzaki, IV, p. 17. Fiind vorba de cedarea Cașoviei și de pări contra lui, pare a fi mai târzie decât ianuar, data la care e pusă scrisoarea.

³ 17 Ianuar; *ibid.*, p. 15, n. IX. Mihai lua măsuri la granița polonă; scrisoarea lui din 21 către Mihai Székely, *ibid.*, p. 16, no. X. Interzicerea expediției de către Împărat, 22 Decembrie, *ibid.*, III, p. 397, no. CCCXX; la 24, *ibid.*, p. 403, no. CCCXXVI.

⁴ *Ibid.*, IV², p. 23, no. XIV. Scrisoarea către Anghelachi, 23 April st. v. Către Darahi Mihai spune că în patrusprezece zile ar putea lua Moldova, *ibid.*, III, p. 433, no. CCCXL.

⁵ I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II, pp. 555-8, n-le CCXCIV-V; pp. 561-2, no. CCXCVII.

împotriva seniorilor¹ și regele era dispus să ajute cu armele pe tânguitorul Moldovean, mai ales după ce i s'a spus că Nicolae-Vodă Pătrașcu și tutorul său Sibrik au fost trimiși acasă cu trupe, care ar putea să ieie o ofensivă spre Răsărit².

De la Mihai veni atunci asigurarea, în parte numai sinceră, că nu poartă gând rău vecinului și n'are de gând să-l atace; din potrivă, Moldova e locul unor foarte vechi intrigi (4 Februar și 11 Mart)³.

De fapt, Polonii, pe lângă cari Ieremia stăruia ca să așeze Domnul muntean pe fratele său, Simion, țineau la dânsii pe acel fiu grecisat al lui Cercel, Dumitrașcu, biet om simplu, de vre-o patruzeci de ani, ajuns apoi, părăsit și sărac, redus a cerși, într'o închisoare din Prusia, care, intitulându-se „Dimitrie Despot“, făcea, în Februar, o vizită nunciului, și, declarându-se catolic, își arăta drepturile asupra Terii-Românești⁴. Și, de fapt, nu numai că Sigismund fu opoșit acolo, dar Domnul Moldovei cerea ca regele Poloniei să-l și ajute cu bani „ca să-și facă datoria“⁵.

Cu practicele de înșelare pe care le întrebuița Mihai ca și ceilalți, el discuta în Decembrie 1599 foarte sincer

¹ *Ibid.*, p. 561, no. CCXCVII.

² *Ibid.*, pp. 562-3, no. CCXCVIII; pp. 569-70, no. CCCII. Mulțămiri ale lui Ieremia, *ibid.*, p. 571, no. CCCIV. Noi părți contra lui Mihai (19 Februar), *ibid.*, pp. 579-80, no. CCCVIII.

³ *Ibid.*, pp. 577-8, no. CCCVII. Se amintesc și asigurările aduse regelui de Petru Armeanul. A doua scrisoare a lui Mihai, *ibid.*, pp. 583-5, no. CCCXI. Acuma fusese la Mihai Andrei Taranowski, despre ale cărui pipăiri de teren v. însă mai departe.

⁴ Nicolae Buta, *J paesi romeni in una serie di „Avvisi“ del settecento (sic)*, în *Diplomatarium italicum*, II, p. 131. Se va vedea că era vorba de însurarea în Moldova a lui Nicolae-Vodă Pătrașcu, de și se avea în vedere și aceia cu „o fată a ducelui de Prusia“, un Hohenzollern; *ibid.*, p. 133, no. CXXXIX. Pentru Dumitrașcu v. N. Iorga, în *Lui Titu Maiorescu*.

⁵ Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 490-1, no. CCCXIV.

un plan de căsătorie între fiul său și o domnișă a lui Ieremia, pe care-l invita să vie alături de dânsul la lupta pentru cruce¹.

Se credea și mai departe la Viena că Mihai vrea „să-și mâne caii la pășune la Adrianopol, împingându-i spre Constantinopol“². Era, de altfel, vremea când *Marele-Duce moscovit începea să-și trimeată la noi călugării ca să arăte că pe aici ar vrea să-și facă el intrarea în „Grecia“*³. Și Ungnad credea că trupele ce se tot adunau la Mihai ar avea în vedere „treccerea peste Dunăre și întreprinderea în Bulgaria și Serbia“⁴, care ar putea fi ușor cucerită, nefiind celăți în cale⁵. Soli de la „Țarul bătrân“ și de la „Țarul tânăr“ veniau la Praga și oferiau o ligă contra păgânilor⁶. Boris Gudnov, căci de el e vorba, arăta că dispune de Șah, de Georgieni, de Grusini, de „Bactriceni“, de „Siberieni“ și „alte popoare vecine“; e gata să atace pe Tatari și să-i trimeată lui Rudolf în Ungaria 10.000 de arcași. Lucrul de căpetenie era însă pâra contra Polonilor, pe cari e gata să-i atace pentru a li relua ce usurpaseră: aceasta, firește, încântă pe Maximilian⁷.

Prin trimesul său la Praga, a cărui misiune o vom vedea, Petru Armeanul. Domnul român avu și el legături cu acest potentat din locuri așa de depărtate al cărui sol se lăuda că i-a dat bani și icoane. La 20

¹ Hurmuzaki, III, p. 396.

² Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 581, no. CMXXXI.

³ *Ibid.*, p. 562, no. CMXI. O intervenție a lui Paolo Giorgio pentru un ajutor ce s'ar da acestui cleric meritos, care a suferit atâta pe la Turci, pierzându-și averea pentru a se răscumpăra; *ibid.*, p. 565, no. CMXVI

⁴ *Ibid.*, p. 567.

⁵ *Ibid.*, p. 568, no. CMXIX.

⁶ *Ibid.*, p. 566, no. CMXVIII. Era vorba și de o căsătorie; v. și *ibid.*, nota 1.

⁷ *Ibid.*, pp. 568-9, no. CMXX; p. 587, no. CMXXXIX.

Novembre 1599, în oraşul boem Pilsen, Atanase Vlăsiev, solul muscălesc, primi visita Armeanului, care se făcu că are misiunea anume de a-i comunica în ce fel Mihai a cucerit Ardealul, pe lângă că a pătruns în Țara Turcească „drum de trei zile, aproape până la Constantinopol“. Nu fără trufie-i veni răspunsul că „aşa a vrut Dumnezeu ca Mihai-Vodă să biruie pe vasalul turco-litvan Andrei Bálhory și să cucerească Ardealul“; e bucuros și el ca legătura cu Împăratul să ajute pe Domn în lupta deschisă cu Turcii. Și nu se uită amintirea darurilor trimese din Moscova la București¹.

Trebuia însă, în așteptarea ceasului în care Mihai va merge să libereze Orientul ortodox, pază mare față de cine-l stăpânia încă.

Astfel, în ce privește pe Turci, cari-i îngăduiseră cucerirea, imposibilă fără aceasta, și nu făcuseră nicio mișcare pentru a tulbura țara cea veche, ceașul ce se afla în Țara-Românească fu invitat în Ardeal, și aici i s'ar fi ținut acest limbagiu: „Iată că aceia ce Împăratul a dorit de atâta vreme, ca cu supt auspiciile lui să ieau în stăpânire Ardealul, eu am și făcut-o“². Dar el ținea și mai departe pe acești ceași veniți cu steagul și anunța că-i va trimete la Împăratul³.

Pe când se credea la Poartă că acestea erau relațiile cu Domnul muntean și se pregătia de plecare un nou ceaș Soliman, pentru Andrei, Mihai cerând prin soli anume și scrisori către Sultana Validè să se înceapă

¹ Traducerea textului original la Hasdeu, *Arhiva Istorică*, II, pp. 47-8.

² Aserțiunea lui Malaspina, Harmuzaki, III, pp. 514-5. Mihai recunoaște că în oastea lui erau 3.000 de Turci și Tataari creștinași, cari-și lăsaseră familia în Țara-Românească; Iorga, în *Hurmuzaki*, XII, p. 476, no. DCCIII.

³ *Ibid.*, p. 491, no. DCCLXXXII.

negoțul cu țara sa, se află, la 9 Novembre, de la comandantul trupelor dunărene, Mahmud, plecarea spre Ardeal a lui Mihai, „fuga“ lui, cu 15.000 de oameni și patruzeci de tunuri, prada făcută peste munți. Un sfat de Viziri se gândia, cu toată lipsa de pregătire și de bani, la un răspuns cu armele, dar Hafiz-Mehmed, învinsul din 1598, arată primejdiile unei expediții improvizate. Indată se primia o scrisoare sârbească de la Mihai, care anunța că a lăsat țara lui Pătrașcu, că a trecut munții, că și-a lăsat dușmanii și „s'a făcut prinț în Ardeal“, și, „dacă Sultanul are în gând să facă pace, s'o facă atunci cu dânsul, nu cu alții“¹. Toate acestea erau însă sau zvonuri sau simple demonstrații, precum demonstrații era ce făcea Mihai însuși, scriind prietenește lui Ghiuzelgi-Mehmed de Silistra, poate și plătit de dânsul, lui Ibrahim și Hanului². Ceia ce nu-l împiedeca pe Vornicul Dumitru, pus pe lângă fiul său, să ia măsuri serioase de pază la Dunăre³, unde intrară crezând locul gol, — se spune că până la București — 6.000 de Turci, cu un nou Domn „pașnic“, purtând arhaicul nume de Basarab; Mihai ar fi fost bucuros că astfel i se dă prilejul de a reîncepe războiul⁴. Se văzu însă răpede cât de neînțelept era acest zvon, care merse însă până foarte departe. Se admise la Brașov că era vorba numai de o ceală de negustori de miere și unt, strânși și armași ca o mică oaste numai de teama Cazacilor lui Mihai; pentru orice împrejurare însă o mie de călări fură expediți în țara veche⁵. Dar relațiile pașnice conti-

¹ *Ibid.*, p. 499. Și aici povestea cu Leca Aga, care ar fi fost ucis de Mihai. Cf. și *ibid.*, p. 500, n. DCCXCIX.

² *Ibid.*, p. 519.

³ *Ibid.*, p. 520.

⁴ *Ibid.*, p. 520.

⁵ Cronica lui Massa și Fuchs, în *Quellen zur Geschichte der*

nuau cu sprijinitorul cel mare al lui, care era Ibrahim¹. De fapt, Mihai lucra la Turci cu o armă nebiruită, trimefându-li bani, lui Ibrahim ca și Sultanului însuși². Știa bine că ei nu pot face războiu, că politica Vizirului e sprijinită pe pace, înlocuind pe aceia, care adusesese numai pierderi, a lui Sinan.

El se grăbi să explice la Poartă cum a fost ispitit de Unguri să se desfacă de Impărăție, așa încât, de la o vreme, silit și de pârile lor, nu s'a mai putut răbda, ci, pentru a servi și pe Sultanul, a întrat, cu învoială de la dânsul, în Ardeal. După lupte de „trei zile și trei nopți“, a cucerit țara. În acel moment, veșnicul pârîtor Ieremia era gata să-i între în țară, — el, acest adevărat trădător, cu moșii, ba chiar „cetăți și orașe“ în Polonia, urmând politica lui Petru cel fugar, cum și însuși, de altfel, va isprăvi prin fugă. Mihai e gata să înlocuiască pe acest om fără credință și așteaptă „ordin“ și pentru această nouă cucerire³. Pe temeiul acestor asigurări, nu numai că Sultanul admise a se trimete cele două steaguri, către Mihai și fiul său, dar ceru regelui Poloniei să nu tulbure pe acest învingător „pocăit“⁴.

Domnul avu deci, în Ianuar 1600, soli de la Vizir, de

Stadt Brassó, V, p. 286. Acești ostași sânt alții decât cei cari, cu Sennyei în frunte, duseră în Scaun pe Nicolae-Vodă Pătrașcu; v. și *ibid.*

¹ *Ibid.*, p. 574. Scrisoarea lui Mihai către Împărat, 3 Ianuar; Hurmuzaki, IV, p. 3, no. II.

² Iorga, în Humuzaki, XII, p. 532, no. DCCCL. Zvonul despre Domnul cel nou la Munteni și *ibid.*, p. 540, no. DCCCLXIII.

³ Ilie Corfus, *Corespondență inedită asupra relațiilor între Mihai Viteazul și Poloni*, Cernăuți 1935, pp. 27-9. Cf. Nistor, în *Mem. Ac. Rom.*, 1935.

⁴ *Ibid.*, pp. 31-2. Răspunsul, fără niciun angajament, al regelui, datat numai din luna lui Maiu, *ibid.*, pp. 41-2, no. VIII.

la Ghiuzelgi-Mahmud, cu urări pentru biruință. Se adăugă, aducând vechile asigurări, un trimes al Hanului, cu care Mihai înțelegea să negocieze și mai departe, cu participarea unui sol imperial. Pentru a păstra bunele legături cu aceia cari oricând se puteau năpusti asupra Terii-Românești, el ceru Împăratului liberarea lui Ali-Pașa, fostul comandant de Târgoviște, care era închis la Ilust¹. În același timp el stăruie pe lângă Rudolf să se trimeată soli la Han pentru a-l opri de la colaborarea cu Turcii².

Se pare însă că lucrurile nu mergeau pe această latură așa de ușor cum voia el. În adevăr, știri foarte serioase din Veneția arată, încă în Ianuar, că, pe când Mihai aștepta două steaguri, însemnele Domniei se dădeau din nou tânărului Radu, fiul lui Mihnea, cu ordin de a fi ajutat la Dunăre; regele Poloniei era rugat să nu mai îngăduie trecerea de Cazaci la Mihai³. El reuși să împiedece însă această numire, și Greci, ca Anghelachi și Andronachi, trecând de la Alba-Iulia la Constantinopol, se ocupau de căpătarea steagurilor dorite⁴.

În genere pentru a se judeca drept aceste negocieri trebuie să ne îndreptăm către Mihai însuși, care zicea în Novembre 1599: „Nu pe altă cale Împăratul turcesc a luat toată lumea decât că a făcut tratat cu unul din dușmanii săi, și a bătut pe altul, pentru că, după biruință, să-și întoarcă arma la cei d'înălău“⁵.

¹ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 577, no. CMXXV. În acest timp el cerea steagul pentru fiul său; *ibid.*, p. 597, no. CMLV.

² *Ibid.*, pp. 578-9, no. CMXXVIII. Se explică năvălirea Turcilor la București cu aceia că se credea Mihai mort: răp de au plecat; *ibid.*, pp. 608-9, no. CMLXVI.

³ *Ibid.*, p. 645, no. MIV.

⁴ *Ibid.*, pp. 676-7, no. MXLIV. Nu lipsesc amenințări ale Hanului; Hurmuzaki, III, pp. 421-2.

⁵ *Ibid.*, p. 433, no. CCXLI.

În ce privește pe Imperiali, o figură de dușmănie-i răsări înainte, de la început, lui Mihai: Basta.

O socoteală oarecum privată, de la om la om, era de făcut cu acesta. La 31 Octombrie el scria Impăratului, din Cașovia, că la 2 Novembre va pleca „să deie ajutor Valahului“, care n'avea nicio nevoie de așa ceva¹. Se vorbea de trecerea lui peste Tisa². Ceva mai târziu, când se părea că Ștefan Bocskai ar vrea să joace el rolul de comandant al trupelor imperiale în Ardeal, generalul din Ungaria Superioară primia ordin să îndeplinească aceste funcții³.

Pe la sfârșitul aceleiași luni, Basta, pe care și Imperialii îl criticau pentru jafurile trupelor sale⁴, era la Crasna. Făcând știut aceasta lui Mihai, el ar fi primit răspunsul că altă dată un astfel de ajutor era de nevoie, iar acum, nu⁵. Aflând că el stăruie să între, să se amestece în ce nu era cucerirea lui, Domnul, din ce în ce mai dispus să rupă punțile prin ieșiri violente, ar fi strigat: „Așa cinste îmi face Impăratul cu generalul său? De sigur, de sigur, dacă Impăratul vrea să lucreze așa cu mine, pentru binefacerile mele, eu voi ataca atunci cu Turcii și voi veni să păgubesc pe Impărat; apoi că am făcut rău ocupând pentru el Ardealul“⁶. Un sol al lui Mihai spunea la Viena că zăbava generalului Ungariei Superioare venise din aceia că pri-

¹ Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 476-7, no. DCCLVI. Pentru plecarea lui de fapt, *ibid.*, p. 482, no. DCCLXV. V. și *ibid.*, pp. 484-5, no. DCCLXXXIII.

² *Ibid.*, p. 489, no. DCCLXXX. Cf. *ibid.*, p. 493, no. DCCLXXXVIII.

³ *Ibid.*, p. 507, no. DCCCXIII.

⁴ Hurmuzaki, IV, p. 10.

⁵ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 516, no. DCCCXXIX. Cf. *ibid.*, p. 517, no. DCCCXXXII.

⁶ *Ibid.*, pp. 520-1, no. DCCCXXXIX. V. și *ibid.*, p. 522, no. DCCCXXXV.

mise bani de la Andrei¹ și se presintau și scrisori în legătură cu misiunea lui Kornis, acum consilier al lui Mihai; protestul lui Basta e de sigur al unui militar onest². Dar Albanesul, jignit, stătea plin de ură la Șimlău și-și aștepta ceasul răsbunării³.

E drept că, la un moment, Basta putu judeca obiectiv situația din Ardeal, și avem foarte importante și cumințile lui propuneri despre organizarea viitoare a provinciei, cu un „gubernator sau voevod“ care nu poate fi decât Mihai: sfat de doisprezece, jurați și ei Impăratului. ținerea celăților pe sama lui, tribut anual prin soli, păstrarea privilegiilor, cu Făgărașul pentru Maria-Cristina, moneda și minele imperiale, banii ce ar fi de bătut fiind cu chipul și titlul lui Rudolf, renunțarea la comitatele exterioare, înțelegere cu Turcii, așa ca să se ocrotească interesele Impăratului⁴.

Încă din Ianuar 1600, Ungnad se temea ca Mihai și Basta să nu se apuce de păr⁵. Dar a doua zi după ce se plânse că Basta ia înțrat cu Csáki fără voie în țară, dar n'a vrut să-l ajute când cu înțrarea Turcilor în

¹ Scrisoare a lui Ungnad către Basta, 29 Decembre; *ibid.*, p. 559, no. CMIV; alta, p. 577, no. CMXXVI; a treia n-l următor; pp. 580-1, n-le CMXXIX-XXX; pp. 587-8, n-le CMXXXIII-IV; p. 584, no. CMXXXV; p. 586, no. CMXXXVII; p. 588, no. CMXLI; p. 589, no. CMXLIV; pp. 610-1, n-le CMLXIX-LX; p. 613, no. CMLXXI; pp. 639-40, no. CMXCVII; p. 643. Cf. și *ibid.*, p. 557, no. DCCCXCIX. Anume explicații ale lui Mihai; *ibid.*, p. 550, no. DCCCLXXXIII.

² *ibid.*, p. 560, no. CMVIII. Ungnad se scusă că nu el a iscodit pâra; *ibid.*, p. 568, no. CMXIX. Și *ibid.*, pp. 572-3, no. CMXXII. Și relații ale lui Basta cu Ștefan Báthory; *ibid.*, p. 576, no. CMXXIV. Cf. Veress, *l. c.*, pp. 360-1, no. 246, și Corespondența lui Basta, publicată deosebit de d. Veress.

³ *ibid.*, p. 535, no. DCCCLV.

⁴ Hurmuzaki, III, pp. 366-7, no. CCLXXXV.

⁵ *ibid.*, IV, p. 14.

Țara-Românească¹, și după ce Basta-l pâria că, luând Chioara, umblă și după Hust², Mihai, care avea mâinii și nu ură, se gândia la posibilitatea unei acțiuni comune contra Moldovei³.

Cum începea acum o operă politică de o delicatețea extremă, Mihai caută să fixeze întâiu basa sa externă și față de Imperiali, și față de Turci, și, dacă se poate, chiar față de Poloni, al căror sol, Andrei Taranowski, îl aștepta, cu știrea arhiducelui Matthias, ca prieten⁴.

Împăratului, în numele căruia alergase îndată după bătălie, dar fără scrisori de acreditare, Croatul, purtat pe la Constantinopol, David Ungnad⁵, îi trimise doi soli⁶, între cari Petru Armeanul, îndată după biruință⁷.

Avem în românește însemnarea întrebărilor și a celor „10 răspunsuri la Mihai Voevoda“. El cerea un ajutor de soldați: 2.000 de pedestri și 2.000 de călări, recunoașterea lui și a fiului în calitatea de „crai“ ai Ardealului, căsătoria lui Pătrașcu-Vodă cu o rudă imperială, „și să-l facă fecior al Împăratului și să fie al Împăratului“; să se ceară ajutor în Franța, în Spania, la Papa. Răspunsul zicea: să fie Mihai „ispravnic preste toate“ în numele Împăratului, cu comisar lângă dâ-

¹ *Ibid.*, III, pp. 391-2, no. CCCXVI. Plângeri contra lui Mihai și lui Ungnad în chestia tratării cu Kornis; *ibid.*, p. 406 (31 Decembrie). V. și *ibid.*, p. 452, no. CCCXXII.

² Scrisoare din 23 Decembrie, *ibid.*, pp. 401-2, no. CCCXXV. O scrisoare din jurul lui, *ibid.*, III², pp. 338-40, no. CCCCVIII.

³ *Ibid.*, IV, p. 17; cf. *ibid.*, III², pp. 341-3, no. CCCCXI.

⁴ *Ibid.*, IV, p. 11, no. VI.

⁵ *Ibid.*, III, p. 515. Recomandația Împăratului mai târzie, și fără credențiale, Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 482, no. DCCLXVI; p. 506, n-le DCCCX.

⁶ Pentru cari v. și Veress, *l. c.*, p. 275, no. 189; p. 277, no. 191.

⁷ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 492, no. DCCLXXXV.

sul sau lângă fiul lui, dar să nu atace în acel moment Moldova.

Întrebările și răspunsurile, cu toate iscăliturile lui Mihai și a lui Carlo Magno și însemnarea: „Ce-audus Carlo Mango“, sânt mai mult dorința intimă a Domnului, îmbrăcată într'o formă naivă și așa de confusă încât abia se poate desluși ce vrea să cuprindă, decât un act diplomatic. Astfel când se recunoaște lui Mihai calitatea, actuală sau viitoare, de „al doilea Alexandru“, când el e „să fie frate de în cei 4 frați, drag și iubit“ al Împăratului. E însă ceva adevărat în conversațiile avute atunci — sau și mai târziu — când e vorba de specialiști din Imperiu pentru minele de aur și de fier, de distrugerea în Ardeal a Calvinilor și Arienilor, de garnisonarea cu câte doi, trei soldați a Clujenilor, „că sânt răi“, de oferta Rușilor, cu căsătoria unei fete a Marelui Duce după Maximilian ¹. Misiunea solilor era de fapt, să arăte numai cum s'a cucerit Ardealul ².

Ea era cunoscută, când, încă de la 16 Novembre, Consiliul de Războiu se ocupa de chestiunea deschisă prin cucerirea lui Mihai: el recomanda trimeterea lui Basta pentru ca întreg Ardealul să fie cucerit, înlăturându-se planurile unui Ștefan Báthory. Evident că Mihai trebuie trimis acasă pentru a se împotrivi lui Ibrahim-Pașa, iar locul de guvernator să se ofere iarăși arhidu-

---

¹ Iorga, *Documente noi, în parte românești, relative la Petru Șchiopul și Mihai Viteazul*, în „Analele Academiei Române“, seria II, XX (1898), pp. 22-5, cu complectare după un text german, ieșit din redacțiunea lui Carlo Magno, lăsată lui Mihai la 13 Februar, prefăcută de Stoica în sârbește la 6 Mart, la Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 699-700, no. MLXI.

² Cifra de 2.927 morți ardeleni, Hurmuzaki, III, pp. 364-6, no. CCLXXXIV. În răspunsul său, Împăratul cere o solie cu condițiile, cum s'a promis; *ibid.*, p. 368, no. CCLXXXVII.

celui Maximilian¹; Maximilian era întrebalt dacă vrea să primească o sarcină așa de gingașă² și în același timp, Basta era îndreptat serios spre Ardeal³. Lui Ugnad, a cărui situație nu era însă cu totul lămurită, i se adăugiau, dar fără ca ei să se miște, Mihai Székely și Paul Nıary⁴.

Solii lui Mihai păreau a spune că el „*nu cere nimic pentru sine și nu vrea și nu poate primi, că hrănește un singur gând: acela ca, întors în țara sa, el „să treacă Dunărea“*, cu trupele ce are, între care 20 000 de „Cazaci aleși“ — având și pedestri germani, arcebusieri, husari, — „și să cerceteze pe Impăratul turcesc la Constantinopol“⁵. În același sens vorbea el însuși, cam în același timp, Ragusanului Aloisio Radibrati, unul din pușinii cari-l stimau în adevăr și-i dădeau dreptate: „Până acum am dat în mâna Maiestății Sale Țara-Românească și Ardealul; tot așa, cu ajutorul lui Dumnezeu, nu voiu lipsi să-i dau și Moldova, iar mai pe urmă și o bună parte din Turcia“: nu e nevoie să se mai bată deci Impăratul; el, Mihai, o va face în numele lui⁶. Răspunsul de la 3 Februar al lui Rudolf evită orice angajament⁷.

Alți doi solii, aceștia oameni de mare cinste, Mihalcea, care vorbea grecește, și Vistierul Stoica, plecară

¹ *Ibid.*, p. 502. Cf. și *ibid.*, pp. 503-4, no. DCCCv.

² *Ibid.*, p. 504, no. DCCCvi.

³ *Ibid.*, pp. 505-6, no. DCCCix.

⁴ *Ibid.*, p. 506, n-le DCCCxi-ii. Se așteptau încă solii; *ibid.*, p. 507, no. DCCCxiv; p. 508, no. MDCCCxvii.

⁵ *Ibid.*, p. 509, no. DCCCxviii. Cf. *ibid.*, p. 510, no. DCCCxx; p. 514, no. DCCCxxiv.

⁶ *Ibid.*, p. 519.

⁷ Hurmuzaki, IV, p. 18, no. xii. Și scrisoarea arhiducelui Carol; n-1 următor.

la Praga înainte de sfârșitul lui Novembre 1599¹. Ca și predecesorii, ei aveau să arăte că Domnul așteaptă un comisar pentru a-i oferi țara, că el vrea Moldova², și, cum va îngheța Dunărea, să năvălească în Țara Turcească și să prade până la Adrianopol³. Ceilalți ambasadori, cari, plecând din Viena la 13, erau la 24 în Pilsen, unde se afla Rudolf, cereau ca *locotenența imperială, pe care Mihai și-o luase însuși, să-i fie păstrată lui*⁴.

Solia celor doi boieri sosi cu alaiu mare, plină de daruri, între care calul de paradă al cardinalului și șapte steaguri, la Viena, în ziua de 21 Decembre⁵. Ei avură însă audiența numai pe la 10 Ianuar 1600, când acum stăpânul lor declara lui Carlo Magno că nu reține nimic din ce comunica printr'înșii.

Avem expunerea lor, care începe printr'o lungă povestire istorică, legându-se și de misiunea lui Stoica pentru a cere voie de a se ataca Ardealul, învârtindu-se asupra motivelor zăbăvii lui Basta în acel moment, cu adăugirea prădăciunilor făcute în Apus de soldații acestuia și ai lui Bocskai și a refuzului în ce privește Solnocul. Cereau bani, înfățișând și în scris socoteala oștilor. Dar ce e mai important e cererea formală a lui Mihai de „a fi întărit și men-

¹ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 520. Instrucțiunile la 20; Hurmuzaki, III, pp. 356-7, no. CCLXXXVII. Mihai îi pomenește în scrisoarea de la 15 Decembre; *ibid.*, pp. 383-4, no. CCCVII. La 21 el, care nu primise încă pe Armean, îl recomandă din nou; *ibid.*, p. 393, no. CCCXVIII.

² Temeri ale regelui Poloniei; *ibid.*, pp. 513-4, no. DCCCXXIII; p. 524, nota 1.

³ Pentru solul precedent v. Veress, *l. c.*, pp. 315-6; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 522, no. DCCCXXXV; *ibid.*, no. DCCCXXXVI. O hotărâre a Consiliului de Războiu, 30 Novembre, *ibid.*, pp. 522-4, no. DCCCXXXVII.

⁴ *ibid.*, p. 525.

⁵ *ibid.*, pp. 550-1, no. DCCCLXXXV. Cf. și *ibid.*, pp. 559-60, n-le CMV-VI.

ținut în starea în care se află, după felul cum Împăratul a obișnuit a face cu alți senatori ai săi, lăsându-l în aceste țeri, ba chiar întregindu-le, cu înapoierea și adausul cetăților Hust, Șimlău, Baia-Mare, Orade și alte locuri ce se țin de ele“. În ce privește titlul, „poate fi cât mai mare, de prinț, de duce sau chiar de rege“, căci cu atât mai mare poate fi folosul Împăratului însuși: ce nu s'a dat lui Sigismund, ca să iasă lucrurile cum au ieșit? Orice ar mai cuceri el, tot împărătesc va fi. De altfel e dispus a primi un comisariu, fie la Cașovia, fie la Sătmar, fie chiar la Alba-Iulia. Cerea și o gardă personală de 2.000 Nemți și 2.000 Unguri călări¹.

Încă de la 10 Decembre Mihai vorbise unui Ragusan în raporturi cu Pezzen, Aloisiu Radibrati. Poate ca să-l cerce, spunea că nu știe ce va fi cu dânsul. Să trimeată Împăratul un om al lui „pentru că el vrea să meargă aiurea“, cerând doar bani pentru aceasta². Gândul lui e să se așeze în Scaunul din Sofia³. Un altul, Ioan de Marini Poli, credea și el că, ajutând și Dionisie Rali, pe care Domnul ar vrea să-l trimeată la Papa și la regele Spaniei, — și el scria cu asigurații că Mihai e credincios, că se cere aiurea⁴, — se vor birui relele sfaturi ale altora din sfetnici: acum de curând Domnul a fost încercat în zădar de un agent frances, probabil un Evreu, „doctorul Isepo“, fost și la Sigismund, care-l îndemna să nu se încreadă în Casa

¹ *Ibid.*, pp. 605-9, no. CMLXVI. De mai multe ori Mihai a declarat că desaproabă pe Mihalcea; v. *ibid.*, p. 656. Cf. și ce spune Ungnad, *ibid.*, pp. 659, no. MXIX, și pp. 659-60, no. MXX (condițiile solilor comunicate lui Maximilian).

² Hurmuzaki, III, pp. 377-8. Aici și vestea despre ce a fost cu Vodă-Basarab.

³ Altă scrisoare, din 22 Decembre, *ibid.*, pp. 398-9, no. CCCXXI.

⁴ *Ibid.*, p. 400, no. CCCXXIII.

de Austria¹. Un al treilea Ragusan, trimis și de Mihai la Praga, Ioan de Marco, arăta, aproape în același moment, că Mihai dorește, că „arde de dorință“, să cedeze Ardealul².

Pentru a șe ști ce este în adevăr cu dânsul, Împăratul trimetea în Ardeal, la 11 Decembrie, după un Gașpar Mallickh, cu scrisori binevoitoare, cu colanul și veșmântul de ceremonie³, pe un simplu curier și informator, Milanesul, cimoscul pentru o afacere de interes privat cu Boeskai⁴, dar mai ales printr'o solie în Țara-Românească, la 1595, Carlo Magno⁵. Acest sol de mai puțină importanță, dar priceput, era la Alba-Iulia încă de la sfârșitul lui Decembrie.

La început Mihai îi răspunse cu prudență că el are soli la Împăratul și de la aceștia așteaptă răspunsul⁶. Apoi, supt influența lui Dionisie Rali, cu el — și cu Marini — de față, făcând întâiu să fie binecuvântat, de Anul Nou, de către Mitropolitul său sau de Ioan al Ardealului, el vorbi așa, „în numele lui Dumnezeu și al Sfintei Treimi“: „de oare ce Maiestatea Sa mă vrea, cu fiul meu, să fiu cinstit cu titlul de prinț al Sacralui Imperiu Roman și să-mi facă danie și să-mi procure mijlocul de a face războiul și să mă recomande Sanctității Sale și regelui Spaniei și altor prinți străini, mă hotărăsc a anula ce au negociat solii mei cu Maiestatea Sa“ — va trimete om pentru a-i opri — „și mă pun la dispoziția Sa.“ Și, ca mai bună chezășie, vreau să afirm totul supt numele și cu peceata mea, cerând numai de la Maiestatea Sa -să binevoiască a ru

¹ *Ibid.*, pp. 394-6, no. CCCXIX.

² *Ibid.*, pp. 397-8, no. CCCXXX.

³ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 551, no. DCCCLXXXVI. Cf. *ibid.*, p. 559, no. CMV.

⁴ Veress, *l. c.*, pp. 250-1, no. 169.

⁵ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 549, no. DCCCLXXXI.

⁶ *Ibid.*, p. 569 și urm., no. CMXXI.

lăsa să se schimbe garnisoanele acuma, ca să pot mai bine înșela pe Turci, Poloni și Moldoveni, ținându-i încă în veșnica nădejde că sânt supt ascultarea Turcului și întreținând corespondența cu Ibrahim. *Punctul de vedere al lui Dionisie biruia.* Când va da drumul Nemților în celăți, atunci, lăsând pază la Brașov, Bistrița și Cluj, el „*va trece Dunărea, de oare ce Bulgarii și Sărbii*¹ *îl așteaptă cu dor mare*“. Dar și Moldova o avea în cap și, zâmbind, spunea că „*speră a se întâlni cu Maximilian în Polonia*“, dându-i în samă pe fiul său, de și trimete soli la aceia cari sânt „*mai nevrednici de încredere decât Turcul*“. Dorește apoi să meargă cu fiul la Praga, unde trimete portretul lor și o pictură înfățișându-i victoria².

Carlo Magno văzu, dus personal de Mihai, cu o mie de arcebusieri, cum la Arsenal, *unde se comandaseră șaiszeci de tunuri noi*, se lupta unul cu numele împăratului.

Vodă își simția acum sufletul ușor: voia să meargă pentru post la Făgăraș lângă soție³.

După visita lui Carlo Magno un nou sol trebuia, deci, neapărat să fie trimis la Împăratul, și pentru această misiune se alese bătrânul emisar experient care era Gheorghe Raț. El sosia la Viena în opt zile. Nu spunea însă, din gură, ceia ce spunea Mihai curierului imperial, ci stăruia asupra aceluiași punct ca și prima misiune: „*Domnul său, Voevodul, a luat Ardealul cu sabia și nu se gândește de loc a fi gonit de acolo, ci-și va căuta*

¹ E vorba și de un „rege al Bosniei“ prizonier la Mihai; *ibid.*, p. 571.

² *Ibid.*, pp. 570-1. Va trimete și pe Comisul său cu cinci cai și daruri. Pentru trimeterea unui nepot al lui Andrei, și *ibid.*, p. 589, no. CMXLIII.

³ *Ibid.*, p. 572, no. CMXXI. Despre ceasornicul lui Andrei, pe care-l aducea Carlo Magno, Hurmuzaki, III^a, p. 349, no. CCCXIX.

norocul și în Moldova, cu voia Împăratului sau jără.“ Acum ideia de cruciată se confunda însă cu cealaltă. „Când va fi adus în puterea sa cele trei țeri, atunci cu adevărat va apuca pe Turc de barbă și va aduce cu atât mai mult serviciu creștinătății.“ Oricum, Împăratul ar face mai bine să-i dea lui cârmuirea Ardealului¹.

Din potrivă, Carlo Magno, primit la sfârșitul lunii Ianuar de Mihai, asigură că acesta păstrează cele mai bune dispoziții². Dar în audiența de la 23 Domnul arăta foarte supărat pentru bănuielile de necredință ce cad asupra lui, refuzând să desaprobe pe solii lui la Praga. „Maiestatea Sa Împăratul se încrede mai mult și dă mai multă ascultare celor ce o trădează și-i păgubesc țerile decât celor cari i-au câștigat țeri“, numind pe Basta, pe Bocskai, pe cei doi Báthory³. Și din nou el scotea înainte vechea dorință de luptă în Răsărit: „nu vrea să aștepte ca dușmanul să meargă supt Viena, ci va merge el să-l întâmpine până la Adrianopol, unde obișnuiește să-și adune trupele, și-și va rupe capul cu dânsul⁴. Iar, câteva zile pe urmă: „Aș vrea cât mai iute să trec Dunărea, spre a păgubi pe dușman, mergând de-a dreptul la Adrianopol“. Și trimisul adăuga că are de gând poate „să lovească în porțile Constantinopolei“. Cu ce oaste are, ar putea trece și mai departe de Constantinopol⁵. Și încă odată se semnală opera lui Dionisie Rali, care trimetea Împăratului i-coana Maicii Domnului ce ar fi fost a lui Constantin-

¹ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 610. Din contra, pictorul Mila, trimis la Veneția, spune că gândul lui Mihai e spre Moldova, pentru a se asigura că-și poate urmări apoi cruciata în Balcani; *ibid.*, p. 628. O scrisoare a lui Mihai către Papa, 2 Februar în Veress, o. c., VI, pp. 26-7, no: 27.

² Iorga, în Hurmuzaki, XI, p. 640, no. MVI.

³ *Ibid.*, pp. 648-9.

⁴ *Ibid.*, p. 649.

⁵ *Ibid.*, p. 653, no. MXIV.

cel-Mare¹. Mihai vorbia așa de convingător, încât Milanesul spunea că i-ar fi ajuns la inimă și „dacă ar avea zece paveze pe piept“. Vodă se arunca și asupra Armeanului, care, în materie de ajutoare, l-a mințit. „Și nu pierdem“, spunea Carlo Magno, „a treia oară Ardealul și prietenia Valahului pe de-asupra“².

Sosind la Praga, Gheorghe Raț, pe care învățatul Urgnad îl va trece, cu Petru Armeanul și cu cei doi boieri, în categoria „quadrumvirilor“ „idioți“, cari mână pe „Voevod“ la înțelegerea cu Ungurii sigisnuundiști. ba chiar cu Ungurii din afară³, la desfacerea de Împărat și la propria lui peire⁴, vorbi mai ales de grozava nevoie de bani a lui Mihai⁵, lăsându-se *cel-vulte chestii*, deci, pentru un alt prilej. În materie de politică, se cerea însă, stăruiitor, voia de a intra în Moklova. Ardealul îi e numai un cuib. dar el tot „pasăre în văzduh“ a rămas. Arhiduceiui Maximilian îi va da el Polonia. Il iritase nevenirea în Ardeal a lui Taranowski pe care-l așteptase⁶ și descoperirea că solul polon și cel moldovean, oameni de rând, erau spioni. veniți cu scrisori de trădare⁷. În obișnuitul stil oriental de în-

¹ *Ibid.* Tot așa în raportul lui, *ibid.*, p. 655 și urm., și în scrisoarea către Maximilian, *ibid.*, pp. 661-2, no. MXXII.

² *Ibid.*, p. 650, no. MIX. Cf. *ibid.*, p. 652, no. MXIII.

³ Cum i-ar fi spus-o Gheorghe Raț; Hurmuzaki, IV, p. 26.

⁴ *Ibid.*, p. 25. Cu el era și Zelestey; *ibid.*, III, pp. 386-7, no. CCCXI. Dionisie Rall, devenit un confident contra „impiului“ Mihai, e exceptat din tovărășie; *ibid.*, p. 26.

⁵ Cererea lui către Pezzen, 1-iu Februar; *ibid.*, pp. 164-5, no. MXXVIII. V. și raportul comisarilor, Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 667.

⁶ Scrisoarea lui Mihai către arhiducele Matthias, anunțând visita, 7 Ianuar; Hurmuzaki, IV, p. 11, no. VI.

⁷ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 664, no. MXXVII; *ibid.*, pp. 674-5, no. MXLI. Cf. Veress, *l. c.*, pp. 40-1, no. 44. Indată, la începutul lui Februar, se iau măsurile militare la granița Moldovei; *ibid.* La această dată Ieremia arată Bistrițenilor că și el păzește, din partea sa; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 669, no. MXXXIII.

șelare el spunea begului celui nou de Tighinea că, după ce a biruit pe „câțele nebun“ din Ardeal, va ataca Moldova și Polonia, sperând și ajutor tălăresc. „Am în gând să fiu rege în Polonia“¹; în Ardeal își va pune fiul. „terile noastre lăsându-le beglerbegilor“ (sic). Iar după aceea va țrece Dunărea, și, cum îl vor vedea Bulgarii și Sârbii „se vor ridica toți și vor veni la el“: îl vor vedea supt zidurile Constantinopolului².

---

¹ *Ibid.*, p. 663, no. MXXV.

² *Ibid.*, pp. 662-3, no. MXXV.

CAPITOLUL II.

Lupta cu oamenii Împăratului

Până atunci la Alba-Iulia Mihai trăia regal, cu un simț înăscut de imperială demnitate bizantină. Se făcuse de Bobotează stropirea cu aghiasmă a cailor, Diouisje Rali îndeplinind funcțiunea Mitropolitului¹. În jurul lui nu erau numai ostași, ci și câte un cleric cărturar și chiar pictori, ca Petru Armeanul însuși, care avea și un frate la Iași, și Cretanul, contemporan al marelui El Greco, Nicolae Grecul, care-i dădea, de sigur, ideea trimeterii la Venetia a aceluși Mila „prefetor“ care e poate și el un *pictor*².

Întreaga atitudine a lui Mihai, hotărârile lui de viitor, ca și siguranța pe care o va putea avea și prestigiul de care se va bucura în Ardeal atârnavau de la oamenii, numiți încă de la Decembrie³ numai ca să discute delicat organizarea țerii și paza cetăților, chestia prăzii și a donațiilor, cu cari va avea să discute me-
contentenit, de atunci, din Novembre, până la catastrofa

---

¹ *Ibid.*, p. 629.

² *Metes, Domni și boieri din țerile române în orașul Cluj*, pp. XII-III, 16. V. și aici, p. 38, nota 1. Inele de argint pe spada Vistierului Bărcan, *Metes, o. c.*, pp. 16-7.

³ *Harmuzaki, III*, pp. 371-2. Instrucțiunile, *ibid.*, pp. 374-5.

finală: comisarii imperiali. Afară de bunul și asprul ostaș, totuși aprig cu „trădătorii“, cum o dovedise în cazul bietului Iojica, Mihail Székely, ei fură bătători supt orice pretext de nimica și vărsară astfel încetul pe încetul otrava într'un suflet care, cu toate greșelile de temperament și acelea pe care le adăugise mediul oriental, era totuși așa de generos și de sincer.

De la început Ungnad, care se afla la începutul lui Ianuar 1600 la Sătmar, ocupat de chestii financiare¹, nu se încrede.

Primit bine, împreună cu Sigismund Forgách, de Mihai, ospătat până într'atâta încât toată lumea a trebuit trimeasă acasă cu trăsura, pentru ca a doua zi să presinte Domnului român medalia cu diamante și rubine trimeasă de Rudolf — și Mihai îi dă o stofă și un covor turcesc —, el nu fu admis să presideze, cum i-ar fi fost dorința, dieta². Ține deci de rău pe Mihai pentru că, pe lângă jurământul făcut de Ardeleni Împăratului, a adaus numele lui și al fiului, că n'a îngăduit împărțirea rezultatului trudei și riscului lui cu Basta, care nu făcuse nimic pentru răsturnarea lui Andrei³. Pezen se lăsa câștigat de aceste părți și de ale lui Basta: Mihai, scrie el la 7 Decembre 1599, vrea Ardealul pentru sine; el cere și Ilustul și nu suferă nicăiri garnisoane germane, de și tot Pezen spune că „Voevodul“ a cerut trupe ungurești și germane pentru aceleași cetăți.

Ungnad se ocupă mai ales de alcătuirea mării oștiri a lui Mihai, care vrea să mai aducă Turci, de chel-

¹ *Ibid.*, IV, p. 4 și urm. De la început el se teme ca sfetnicii lui Mihai să nu-l îndemne la rău; *ibid.*, p. 6.

² Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 536, no. DCCCLVI.

³ *Ibid.*, p. 534, no. DCCCLIII. Un om al lui Maximilian credea că acesta e un mijloc de a strica la Praga situația lui Mihai tocmai când îi vin acolo șolii.

tuielile pentru dânsa, care se ridică la sute de mii de taleri pe lună¹. Dar până la începutul anului nou solul e tot la Sătmar².

Mai departe ambasadorul Pezzen, căruia îi scrie pentru armie Mihai la 20 Decembre 1599³, în loc să se coboare în Ardeal, aduna toate zvonurile și se învenina cu toate bănuielile⁴. Nemulțămît de Mihai, el întinse nemulțămirea sa asupra tuturor agenților imperiali, cari nu-și cunosc singura și adevărata lor datorie: Ungnad trimis ca să se ocupe de garnisoane și de *felul de a governa al lui Mihai, nu al lui însuși*. Carlo Magno, ca să culeagă informații asupra voinții Domnului. Pentru politică, ar fi să se trimeată un om de autoritatea lui Pálffy⁵.

Singurul care înțelegea situația și o resuma limpede și hotărît era căpitanul de Sătmar. „Se vorbește prea mult și se scrie prea mult“, spune Mihai Székely⁶. „*Dacă păstrăm pe Mihai-Vodă. căpătăm ceva care niciodată n'a avut vre-un Împărat Roman*“; cei ce vorbesc contra lui Mihai sânt „ereticii“, dușmanii Casei de Austria, prietenii Turcilor, cari nu-l iarta —, dar trebuie bani, și știm că Mihai cu invitări la masă și cadouri putea măguli doar câțiva căpitani, pe când gloata, ca de obicei, striga după Ieli⁷. A se opri la bani e o rușine pentru Împărat⁸. Pe când Ungnad se ducea prin Maramurăș, cu misiunea lui specială privitoare

¹ *Ibid.*, p. 567.

² Papa era contra întrebuirii acestui eretic și declara că, dacă nu e scos din Ardeal, nu mai-dă bani; *ibid.*, p. 576, no. CMXXIV.

³ Hurmuzaki, III, pp. 289-90, no. CCCXV.

⁴ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 633, no. CMXCI.

⁵ *Ibid.*, pp. 565-6, no. CMXVII. Alte propuneri: Schönberg, Ferrante Rosso, Ferrante Gonzaga; *ibid.*, p. 632, nota.

⁶ *Ibid.*, p. 585.

⁷ *Ibid.* Cf. și *ibid.*, p. 588, no. CMXLI.

⁸ *Ibid.*, p. 599, no. CMLVII; pp. 600-2, n-le CMLX-LXI; pp. 604-5, n-le CMLXIV-V.

la celăți și relua cearta cu Basta pentru excesele comise de soldații lui¹, bătrânul căpitan își mârâia și mai departe, într'o nemțească îngrozitoare, îndemnurile și prevestirile: „Să vă aduceți aminte de vorba mea: *Va veni vremea când va fi nevoie de el, cum e și acum, și s'ar pune încredere în el —, numai dacă ar mai fi*”².

La 5 Ianuar 1600³ Ungnad și Székely erau să plece din Sălmar către Ardeal⁴. Primul lua drumul prin Muncaciu⁵, unde comanda Sigismund Rákóczy, pentru a se întâlni la Baia-Mare cu celalt⁶, dar jumătatea lunii se trecu și căpitanul de Sălmar era încă acasă⁷. Cei doi nu se înțelegeau de loc⁸, cum nici Basta, furios pe „Valah“, cu Rákóczy⁹.

Acuma sosia, îndreptat spre Ardeal, Carlo Magno, cu Armeanul¹⁰. Pe când Basta acusa pe „Valah“ că trimete proci pe la el și agenți de recrutare, pe cari-voia să-i aresteze¹¹, Mihai, pe care acum, nici Maximilian nu-l bănuia¹², era nerăbdător: comisarii aceștia, cu banii, vor veni doar „când va crește iarba“¹³. Iar Ungnad era sigur că, dacă Mihai vrea Ardealul, e numai fiindcă au interes la aceasta solii trimiși la Praga, și mai ales

¹ *Ibid.*, pp. 600-2, n-le CMLIX-LXI; pp. 604-5, no. CMLXIV-V.

² *Ibid.*, p. 633, no. CMXCI.

³ La 15 Decembre încă Impăratul scria lui Mathias pentru trimiterea lui Pezzen; Hurmuzaki, II, p. 383, no. CCCVI.

⁴ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 610.

⁵ De la Muncaciu, Croatul mergea la Sălmar; Hurmuzaki, IV¹, p. 118, no. XI.

⁶ *Ibid.*, pp. 611-2, no. CMLXX.

⁷ *Ibid.*, pp. 619-20, no. CMLXXVIII.

⁸ *Ibid.*, p. 620, n-l citat.

⁹ *Ibid.*, p. 622. Basta contra lui Mihai, *ibid.*, pp. 625-6, no. CMLXXXV.

¹⁰ *Ibid.*, p. 620, no. CMLXXX.

¹¹ *Ibid.*, p. 629.

¹² *Ibid.*, p. 621, no. CMLXXXI.

¹³ *Ibid.*, p. 616, no. CMLXXV.

Mihalcea, care a căpătat cetatea Gherlei¹. El se îngrijora aflând că un trimis muntean, acel Mila „Praelor“, adică „pictor“, merge la Veneția, de și știa că scopurile acestuia nu erau de loc politice². „Să vie comisarii“, acesta era răspunsul lui Mihai la toate încercările de a-l capta: comisarii, adică banii pentru plata unei oștiri de 20.000 sau chiar 36.000³ de oameni, de cari erau pline toate casele din Ardeal⁴. Sigur că a fost înțeles și prețuit de Imperiali, el îi speria *cerînd cu un dar murea cetate Cașovia*.

Abia la 2 Februar⁵ Ungnad și Székely, cari nu cunoșteau încă cererile lui Stoica și Mihalcea⁶, erau la Baia-Mare⁷. Ei veniau cu credința că boierii cei doi au fost desaprobați, că, dându-se banii ceruți⁸, se poate pretinde ieșirea lui Mihai din Ardeal⁹.

La 3 se dădea solilor români răspunsul imperial la Praga. El nu cuprîndea decît goale frase de laudă¹⁰; la 4 Mihai saluta pe oaspeții mult așteptați¹¹.

Comisarii trecuseră, în inspecția lor pe la Dej¹². La 6 ei erau la Cluj¹³. Ungnad, care ținea condeciul, era tot

¹ *Ibid.*, p. 623.

² *Ibid.*, p. 655, no. MXVI.

³ *Ibid.*, p. 661. Și 56.000 de Secui; *ibid.*

⁴ *Ibid.*, p. 625, no. CMLXXXIV. Cf. *ibid.*, p. 621, no. CMLXII; p. 628. Și Veress, *l. c.*, p. 5, no. 5.

⁵ Cf. *ibid.*, pp. 24-6, no. 27.

⁶ Cf. Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 672, no. MXXXVI; p. 674, no. MXL.

⁷ *Ibid.*, p. 669 și urm.

⁸ Mihai cerea ajutor și în Boemia; Veress, *l. c.*, pp. 28-9, no. 29.

⁹ Ultima scrisoare a lui Carlo Magno, cu mențiunea portretului, *ibid.*, p. 671, no. MXXXV.

¹⁰ Hurmuzaki, IV¹, p. 18, no. XII.

¹¹ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 672, no. MXXXVII. Cf. *ibid.*, p. 673, no. MXXXIX.

¹² *Ibid.*, pp. 677-8, no. MXLIV. Au văzut în cale pe Stoica.

¹³ *Ibid.*, p. 678 și urm., no. MXLV.

aşa de plin de bănuieli ca şi până atunci¹. El se îngrijora de ce a chemat Mihai pe câţiva notabili la Turda — de fapt în adevăr pentru mărunţişuri de administraţie —, de ce şi-a adus nevasta, condusă de fiu, care se întorcea însă în ţară, la Făgăraş; se indigna de prada Cazacilor, cari fură şi femei². Numai Mihail Székely îşi păstra acciaşi părere despre Domnul român³. Călătoria urmă prin Turda şi Aiud. Carlo Magno şi Ioan de Marini întâlneau pe oaspeţii de cinste.

Primirea la Alba-Iulia în ziua de 9 fu deosebit de ceremonioasă. Ii întâmpinară, din ordinul stăpânului, Naprágy, Csáki, Kornis, Bornemisza, Moise Székely, boierii, cu o gardă de 400 de oameni. Discursul îl ţinu episcopul-cancelariu; ni închipuim ce a răspuns Ungnad: de Mihai n'a fost vorba aproape de loc. În trăsură cu şase cai, încunjuraţi de călăreţi cari se jucau de-a războiul, de la poarta cetăţii ei trecură printr'un gard de pedestri. În casa unde fură găzduiţi, Mihai îi făcu să fie salutaţi de Vornicul său şi de Petru Armeanul. Cu o zi înainte de aceia în care Vodă era primit de Rudolf în clientela regatului Ungariei, cu toţi urmaşii săi, dar numindu-l numai „Transalpinac Vaidodă“, fără un cuvânt despre Ardeal sau despre victoria lui măcar, comisarii aveau audienţa lor solemnă, care putea fi hotărîtoare pentru chestiunile rămase în suspensie⁴.

Ii audienţa solemnă de la 10, pentru care Csáki şi Marini merseră să găsească pe comisari, Mihai luă măsura ca înaintea sfetnicilor unguri, Naprágy,

¹ Ei descriu şi pe tânărul Ungur, Antonio Castel din Oradea, trimis de Mihai la dieta Ungariei; *ibid.*, p. 681, no. MXLV. Să-l cerceteze la băutură ce vrea; *ibid.*, p. 683, no. MXLVII.

² *Ibid.*, pp. 682-3, no. MXLVIII.

³ *Ibid.*, pp. 683-4.

⁴ *Ibid.*, p. 690 şi urm.

Kornis, Moise Székely, Bornemisza și alții, să nu se facă altceva decât formele de ceremonie, ceea ce arată cât de puțină era încrederea pe care Domnul o punea în aceia ale căror relații ascunse nu-i erau străine, dar el stăruia să se vorbească, și cât mai tare, despre cei cari au înțeleseri cu Sigismund Báthory. Așa se și făcu, Mihai ieșind înaintea trimeșilor împărătești până în a treia odaie.

Scrisoarea împărătească, arătată tuturor, ca să crească încrederea, fu sărutată de Mihai și dusă, după obiceiul turcesc, la frunte. În discurs n'a lipsit dorita pomenire a „perfidiei Báthoreștilor“ și a „nenumăratelor călcări de jurământ“, părăndu-i-se atunci lui Ungvad că Gașpar Kornis a simțit nevoie de a se scărpinga în cap. Voevodul, spunea diplomatul imperial, va fi ajutat și la alți prinți creștini, și onoruri îi vor răsplăti isprava și credința. Naprágy repetă fără sinceritate lecția ce i se făcuse, vorbind de legătura stăpânului, pe care-l iubia așa de puțin, cu creștinătatea, de marile jertfe ce a făcut și de puținul sprijin de care s'a învrednicit, și de când — ce mult îl va fi durul s'o spuie! —, „cu ajutorul lui Dumnezeu și cu sabia a ocupat această provincie perfidă“, răsbunând jignirile aduse Casei de Austria și dăruindu-i țara. „Dacă i se dă ce s'a promis“, cuceritorul va face și lucruri încă mai mari.

În tot acest timp, sârșnicii ochi ai eroului se opriau asupra consilierilor unguri, foarte încurcați. El avea de gând să trimeată pe Naprágy și Kornis, cu Bodouy și Sibrikh la dieta Ungariei, pentru ca de acolo Împăratul să-i iea în primire. În puține cuvinte, el a mulțămii aducătorilor de vești bune.

În audiența secretă spre seară, Mihai a arătat apoi dubioasa scrisoare a trimeșilor moldo-poloni, pe cari n'are de gând să-i ție până la sosirea. de mult anunțată, a

lui Taranowski și a cerut părerea comisarilor, cari vor fi știut că mai de mult încă (la 22 Decembre) Rudolf asigurase pe regele Poloniei că nu va permite un atac în Moldova al vasalului său, dar și vecinul regal să puie frâu pregătirilor, care se cunosc, ale Voievodului moldovean¹. Se pare că scrisoarea regală neiscălită pe care Mihai a presintat-o oaspeților e accia în care i se recomanda în chip imperativ până la insolență, spuindu-i-se „să-și deschidă mintea întru aceea², o atitudine pașnică față de Moldova³. Din parte-i, Domnul a răspuns, cum era de așteptat, cu asigurări pe care Ungnad are tot dreptul să le creadă îndrăzneț de înșelătoare³. El știa că și căpitanul de Hust și șpanul român de Maramurăș, Jurj Pogan, au legături cu Ieremia⁴.

De la început, Mihai făcea o deosebire netedă între represintanții Impăratului: plecând la Făgăraș, pe Székely îl va așeza în cetate, ba chiar în cămărilor lui, ca locuitor, iar pe Ungnad îl va lua ca slătuitor al său în chestia ventilată de Imperiali și privita cu îngrijorare, a cetăților, cu sine. Avea toată dreptatea să fie supt ochi pe acest spion, care denunța încă de atunci că Vodă, de și spune că e desgustat de acești trădători cari-i vreau moartea, nu are de gând să plece, și el nu voia înăcar ca Domnul să păstreze comanda trupelor în cucerirea sa, dacă nu dă cetățile⁵, și să poată da Doamnei Făgărașul⁶. Dar Croatul fricos se

¹ Corfus, *o. c.*, pp. 25-6, no. II.

² *Ibid.*, pp. 32-3, no. IV.

³ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 692. În Moldova se luau măsuri de apărare; *ibid.*, pp. 694-5, no. MLIX.

⁴ *Ibid.*, p. 701, no. MLXII; p. 702, no. MLXIII. Basta stăruia să fiert Ștefan Báthory; *ibid.*, p. 705, no. MLXVI.

⁵ Ar fi vrut, în cas de plecare, să-și pule fiul ca regent.

⁶ *Ibid.*, p. 707. Pentru Chioara ca loc de retragere; *ibid.*

bucura că „Ardelenii tremură și se tem și de umbra lui“¹.

El reveni la Domn, cu cinstitul tovarăș, care rămânea la vechea sa părere, ca să hotărască, de și nu era în instrucțiile sale, felul în care va fi guvernată provincia. Mihai își pierde atunci răbdarea, întrebând nervos: „ce vreau de la dânsul“. Dar cu ajutorul lui Marini și al lui Petru Armeanul, se putu căpăta de la el răspunsul că și-a pus oamenii în cetăți pentru asigurare.

În ce privește cârmuirea, doar a avut atâția ani în samă Țara-Românească, unde n'a fost lipsă de nimica! Oastea o are el în samă. Pentru formele de dreptate se va lua sfatul lor. Dacă e vorba de „dușmanii din lăuntru“, el îi are în samă: „când stăpânul e credincios, trebuie să fie și supușii“ — și imediat Ungnad observă că „stăpânul“ e Impăratul și el, „Voevodul“, trebuie să facă ordine într'o țară încă fără rânduială; dar Mihai îi tăie cuvântul: dacă Impăratul vrea să fie pace, pace să fie; și, dacă vrea ca el să lupte undeva, să-i dea mijloacele! De aceea credea că au venit la dânsul. I se făgădui că prin venirea lui Pezzen va fi mulțămît.

Apoi, revenind la starea țerii, același meșter în intrigi arăta că nu s'ar putea lucra cu sfetnicii trădători pe cari Mihai îi ținea încă. Și din nou vorba mâniaoasă a acestuia căzu peste aceste insinuări al căror scop era să se dea comisarilor de fapt toată administrația și soldaților imperiali cetățile, Mihai plecând, cu complimente nemțești în traistă, Dumnezeu știe unde. Glasul lui îl auzim tare și mînios: „*el vrea să fie guvernator în această țară, el a fost așezat în acest Scaun după Impăratul și ei i-au fost dați ca sfetnici*“. Va aștepta

¹ V. *ibid.*, pp. 690-3, no. MV.

pe Pezzen și, de altfel, a și dat voia sa în scris lui Carlo Magno.

Acesta s'ar fi apărut că n'are nimic în această privință, — ceia ce, precum dovedește actul românesc citat mai sus, purtând și pecetea lui, era fals. Pe cât Ungnad căuta să-l întunece și înlăture, pe atâta Székely îl acoperise de laude, fără să adauge nicio bănuială în ce privește pe Mihai¹.

Plecând, *Carlo Magno* — sau, cum îi zicea Mihai după forma „*Carolus Magnus*“ pronunțată ungurește: „*Caroș Magloș*“ — *ducea cu dânsul actul românesc pe care-l cunoaștem și în care se cuprindea dorința formală de a păstra, cu titlu ereditar, Ardealul supt suzeranitatea Impăratului*. În același timp o scrisoare din 26 Ianuar st. v. (5 Februar) către ambasadorii români ce se aflau încă la Praga, arătându-li că se trimet noi puncte de discutat: „ce veți vedea porunca Impăratului și făgăduiala cum ne-au scris, și veți vedea și pohtla noastră ce-am pohtit, de la cinstitul Impărat; ce, de veți fi făcut voi vre-o tocmeală cu Impăratul mai nainte până va veni această poruncă, acia le voi, iar voi să căutați pre această pohtă ce-am pohtit noi; că va fi bine cu tocmeala ce-ați făcut întru chip, voi să lăsați să fie cum aș tocmit, iar, vi să va părea că iaste mai bună ceastă tocmeală ce-am trimes acum și pohtă ce-am pohtit, iar voi să cunoașteți să grăiți Impăratului că faceți tocmeală pre această pohtă și tocmeală ce-am trimes acum la voi“. Va lămuri că schimbarea s'a făcut pentru că peste dâșii a fost trimes Carlo Magno cu alte cereri împărătești.

Frumoasele instrucții nouă, trimese printr'un logofăt grec, Pantazi, unul din această diplomatie românească în formațiune, încep cu arătarea cloventă a

¹ *Ibid.*, pp. 698-9, no. MLX.

tatorilor sacrificiilor făcute de Mihai și a însemnătății rezultatului câștigat prin sabia lui: „Impăratul Măriia Lui și Țara Ungurească să caute bine aceasta că Mihail Voevod Domniia Lui s'au gândit cu aceasta că are-a fi el în gura Turcilor și în loc de peire în Țara-Românească, ce, toată frica lăsându înapoi, ispitit-au strîște mare; n'au gândit de paguba țării într'atâtea ani și de chelciugul lui, ce în toate strîștile au ispitit în basăul Turcilor. Ardealul încă, ce sânt 74 ani de când au fost lepădat de supt curuna Țării Ungurești și au fost închinat Turcilor, iar Mihail Voevod, cu tocmeala lui și cu peire a mîlți voinici, au luat Ardealul de l-au închinat cinstitului Impărat, și de acunî înmăinte se făgăduiaște domnealui, păn va fi viu, cu mare credință va sluji Impăratului și Țării Ungurești și toată creștinătatea“. Dar să i se lase Ardealul: „ce se roagă Impăratului și Țării Ungurești să-i socotească pentru această slujbă și nevoința ce se-au nevoit. să-i lase Țara-Românească și țara Ardealului să-i fie moșie lui, și cine se va țânea den feciorii lui, să le fie moșie“. Și, anume, ca în primele puncte ale lui Mihalcea și Stoica, Ardealul întreg, după pacea încheiată de Impăratul Maximilian cu Ioan Sigismund Zápolya: cu Oradea și Bihorul, cu Hustul și Maramurăsul, cu părțile de Apus: „Ținutul Crasnei și ale Sonocului și ale Sărandului și Nagbaia cu Baia-de-sus și toate ținuturile lor“. El va avea dreptul de a face donații. Tot ce a fost odală al Țerii-Românești și al Ardealului, recâștigându-se, acolo se va întoarce. Va păstra jurisdicția complectă: „ce vom judeca noi să fie judecat și să nu mai aibă voie a căutarea leage într'allă țara“. Să aibă titlul lui Sigismund. Să i se dea lefi soldaților pănă la 12 Mart și ajutor de trupe noi, pentru că „Ardealul și Țara-Românească, în ce loc sântu, tot norocul creștinălății iaste aruncat pre aceste 2

țări, carele sânt baștele, ce se cheamă strejile și apăratură a toată creștinătatea; că, Dumnezeu să ferească, de-ar apuca Turcul aceste 2 țări, ar fi peire a toată creștinătatea, cum Dumnezeu să ferească de aceeaia. Toluși, de ar fi să se întâmple o astfel de nenorocire, el și urmașii să aibă ca loc de retragere moșii cu venit de 100.000 de taleri pe an. In cas de ar fi prins, Impăratul să-l răscumpere¹.

Tot așa se spunea și solilor la dieta ungurească, Naprágy, Kornis și Bornemissa: Ardealul complect și ereditar, cu ce se va mai cuceri, titlul lui Sigismund, ajutoare, adăpost². Și tot fără încunjur o spunea Stoica lui Ungnad³. Mihai însuși scrisese lui Pezzen în același sens, și o înmisiune a lui Marini la Praga trebuia să grăbească lucrul. El ar fi avut și o scrisoare față de Papa⁴.

Pe când Mihai își rostia astfel fără niciun fel de ascunsuri prin scris voința, trădătorii tuturorora, nențeșii unguri, răspândiau zvonul că el va pleca, lăsând Ardealul nu știu cărui marchis de Burgau, despre care Maximilian credea că ar fi „un șarpe în sân”⁵, iar el, „din lipsă de provisii, va deveni un ostaș rălăcitor, trăind cu nevasta la Făgăraș”⁶...

Dar Stoica sau, cum îi zice Mihail Székely, Stoichiță, revine pe neașteptate. El aducea cu dânsul cel mai ofensător răspuns.

¹ Iorga, *Documente noi*, I. c., pp. 42-4. Această formă e pentru Mihalcea și Stoica; o alta, cu ordinea condițiilor schimbată, a fost încredințată lui Pantazi însuși; *ibid.*, pp. 46-7. V. și Hurmuzaki, IV¹, la 17 Ianuar; hotărîrea de la 19, în Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 748 nota 1. V. și *Monumenta Comititalia Transylvaniae*, IV, pp. 501-4. V. pentru solie și Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 719, no. MLXXXIII.

² *Ibid.*, p. 709.

³ *Ibid.*, p. 728.

⁴ *Ibid.*, pp. 732-3, no. MXC.VII.

⁵ *Ibid.*, p. 705, no. MLXIX.

⁶ *Ibid.*, p. 702, no. MLXIV.

Consiliul de războiu scusa pe Basta, califica biruința lui Mihai ca un simplu hasard, căci el venise doar ca un fugar care-și caută scăparea. Basta are dreptul de a garnisona cetăți care nu aparțin Ardealului și care nu-i pot fi cedate Voevodului. Nici Ardealul, promis de mult lui Maximilian, nu poate să-i rămâie. Cel mult, dacă nimăni nu vrea să icie provincia, ar putea fi lăsat fiul lui Mihai, cu doi comisari, „germani sau unguri“. Cu Turcii s'o isprăvească odată¹.

Iar Impăratul, ascultând pe acești sfetnici aroganți, începea, la 3 Februar, cu laude pentru cele săvârșite de Mihai. Ce a fost cu cardinalul s'a isprăvit prin moartea lui Purtarea lui Basta, în ce privește negocierile cu Andrei, era îndreptățită prin dorința de a se rezolvi chestia fără vărsarea sângelui creștin, iar purtările lui dia urmă față de locuitori vor fi cercetate. Ajutor se va da, de și cuceritorul a putut culege mijloace din prada de războiu. Se vorbea și de atitudinea față de nemeșii înșii. Se făgăduia cuprinderea în pacea ce ar fi să se încheie cu Turcii, dar, mai ales, gândul să fie la războiu cu ei, și Mihai să se fie de aceasta. Amănunte urmau în acest domeniu și în ce privește pe Tatari. *In ce privește însă ce-l ardea la inimă pe Mihai, se lăsa totul în sanla comisarilor și a trimeșilor viitori*².

Și, atunci, la 16, Mihai, care primise răspunsul imperial, are, cum prevăzuse Ungnad³, o nouă explicație, furioasă, cu comisarii, una așa de strașnică, încât căpitanul din Sătmar ar fi vrut, mai bine decât s'o audă, „să piardă o sulă de capete“. Impăratul, zicea cel așa de jignit, e „un trădător“, care „vrea să-l gonească din Ardeal ca pe o femeie stricală“, așa cum Maria-Cristina a fost gonită de Sigismund. „Eu am

¹ *Ibid.*, p. 814.

² În românește, la Iorga, *Documente noi*, pp. 484-7.

³ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 710.

câştigat pentru Impăratul Ardealul, am riscat pentru aceasta trupul meu și viața mea, am luat cu mine nevasta mea și fiul meu: de s'ar fi înlămpat o nenorocire, am fi rămas acolo eu, nevasta mea și fiul meu și ai miei. Am nădăjduit că Măria Sa Impăratul, nu numai că mă va cinsti cu însemnate daruri, ci mă va întări cu steaguri împărătești, cu scrisoare și pecete. Și acum vrea să mă gonească din Ardeal ca pe o femeie stricală. Așa ceva nu va vrea Dumnezeu: *nu mă voi lăsa gonit, și de mi-aș pune capul, căci l-am luat cu sabia*¹. El nu servește de frică, ci de bună voie. Așa a făcut cu Sultanul, așa cu cestălalt Impărat. Cel d'întăiu, „cărui a o bucată de vreme i-a făcut toate rușinile și batjocurile ce-și poate închipui cineva“, îi trimete steag, sabie, buzdugan, un cal frumos, un surguciu, 25.000 de galbeni, iar Impăratul... „*acela îmi trimete ca dar trei coli de hârtie pline de otravă, rușine și batjocură, și vrea să mă gonească*, Mi s'a spus mie să nu mă încred în Nemți, căci voi avea proaslă răsplată a slujbei mele credincioase, cum a și urmat! Voi trimete pretutindeni scrisoarea Maieslății Sale, ca să vadă toată lumea bucuria și marea nerecunoștință pentru slujba mea cea credincioasă“. „Ein brusko Audientz“, spunea Székely în limbajul lui poliglot, așa de expresiv¹. Ca o urmare, solii la dietă fură reche-mați². Și sufletul onest al acestui ostaș recunoștea că arel care striga astfel avea dreptate³.

¹ *Ibid.*, p. 722, no. MLXXXVI. Cf. *ibid.*, p. 730, no. MXXIV.

² *Ibid.*, pp. 724-5, no. MLXXXVIII. Știri de la Naprágy, pe care Mihail bănuia, scuturându-i și crucea de la gât, trimese Imperialilor, n-ă următor.

³ *Ibid.*, pp. 703-4, no. MLXVI; formă germană, trimeasă de Mihalcea lui Pezzen, *ibid.*, pp. 747-8, no. MCXV. Cf. *ibid.*, p. 764, no. MCXXXIII. Și *ibid.*, pp. 789-90 (examinare cu Rati). În acel moment Dionisie, care scrie Impăratului (*ibid.*, pp. 705-6, no. MLXX), pare să nu mai fi avut influență. Într-o convorbire cu Ungnad, la 23 Februar, el

În schimb, Ungnad, nu numai că era dușman fățiș al celui cu care era trimis să lucreze, dar se înțelegea cu acei Unguri a căror pedeapsă o dorise așa de aprig cu câteva zile în urmă; sta la masă cu Naprágy, Kornis și Rákóczy, asculta criticile primului, întindea urechea către cel de-al doilea, care, tot scărpinându-se în cap, îi șoptia latinește: „dacă aveți urechi de auzit, auziți; dacă aveți ochi de văzut, vedeți“ și, poftit la masă, grămădia învinuirile contra lui Mihai, tradând și instrucțiunile către trimeșii la dieta din Ungaria-de-sus și făgăduind să comunice tot felul de știri secrete prin Sennyey care-i va lua provisoriu locul în Consiliul lui Mihai¹. Și Pezzen, gata de drum, implora pe Maximilian să vie în Ardeal, ca singur mijloc de a goni pe „Valah“².

Călătoria lui Mihai la Făgăraș fu deci zăbovită și se dădu o mare strălucire primirii, de mult așteptată, a lui Taranowski³.

Dar Mihai se căi răpede de ieșirea sa. La 19 Februar el lămuriă că n'a avut în vedere pe Împăratul însuși, ci pe miniștrii lui și mai ales pe nesuferitul Basta, fara să afirme însă că el a luat bani de la Kornis. Se arata, trebuie să o recunoască și Ungnad, blând și respectuos, „plin de politeță, cum e obiceiul valah“,

---

califica pe Mihai de „om fără Dumnezeu“ și denunța ce i-a spus Radu Buzescu despre gândul Domnului față de Imperiaii. El recomandă lui Pezzen să nu vie decât așa că să se teamă Mihai de dansul; *ibid.*, pp. 700-1. Cf. și *ibid.*, p. 789.

¹ *Ibid.*, pp. 706-11, no. MLXXII. Îmbunare a lui Csáki cu Împăratul; *ibid.*, p. 711, no. MLXXIV.

² *Ibid.*, p. 712, no. MLXXVI. Refus al lui Pálffy; *ibid.*, p. 714, no. MLXXVIII. Dar condiții ale lui, *ibid.*, p. 751, no. MCXVII. Maximilian se oferă; *ibid.*, p. 758, no. MCXXIV.

³ *Ibid.*, pp. 717-9, no. MLXXXIII.

cu căciula în mână, dar tot cu gândul ca Pezzen să-i aducă întărirea în Ardeal.

Câtă deosebire și acum cu judecata lui Mihai Székely! „Mihai-Vodă“, scria el la 20, „e un om mândru (*hochtragner*): caută locuri înalte“; n'a mai avut a face cu un astfel de suflet; vrea titlu mare, căsătorie nobilă pentru fiu și fiică: așa trebuie luat, iar nu cu împulări; toată cealaltă lume astfel procedează¹. Prin Stoichiță, cu care vorbi croatște, lui Mihai făcea să-i ajungă perspectiva unei coroane ce i-ar da-o Apusul.

Voda lăsa în celate pe Radu Buzescu și pe Sibrik și pleca. de fapt, la 20. spre Făgăraș și Brașov, unde lua cu dânsul și pe Taranowski. Acesta, veche cunoștință, de un șfert de veac, a lui Ungnad, avea o misiune politică, dar se făcea a fi venit într'o afacere privată, la un prinț de mult timp prieten, pe care-l înfățișa însă ca nestatornic, având mai ales grijă că va aduce „steag turcesc“ în Moldova, care este țară polonă². De fapt i se aduceau puternicului vecin propuneri de a trece supt suzeranitatea regală³.

Facându-se a crede în ofertele lui Mihai de a se pune supt protecția sa, regele se declara gata a-l primi întru cât are dreptul de a o face fără a întreba dieta. Se va interveni pe lângă Ieremia pentru a se păstra buna vecinătate. Pe Sigismund, care a fost în Polonia, nu-l va îngădui în Moldova, și trecerea solilor muscalești n'o poate admite. Dar, bine înțeles, cum Taranowski n'a venit cu solie, nici acest răspuns n'are calitate oficială⁴. Mihai răspundea că el vrea să aibă

¹ *Ibid.*, pp. 720-1, no. MLXXXIV; pp. 721-2, n-le MLXXXV-VI.

² *Ibid.*, p. 723. Cf. raportul din 23 al lui Ungnad; *ibid.*, pp. 727-9, no. MXCII.

³ V. știrii despre Polonia, *ibid.*, p. 742 și urm. Cf. și *ibid.*, p. 757, no. MCVVI.

⁴ Corfus, *o. c.*, pp. 35-8, no. VII. Acolo, p. 5, nota 1, și o bibliografie polonă pe care n'am avut-o la îndemână.

Moldova, fiul său fiind agregat la nobilimea polono-lituaniană, chiar înainte de jurămintele de schimbat între el și rege, dintre care al regelui să fie cel d'întăiu. Dăruit cu averi în regat, Mihai ar lăsa moștenirea tuturor celor trei țeri fiului, care, împreună cu urmașii lui, va fi și el vasal al Coroanei polone, Mihai el însuși făgăduind un contingent de 3.500 de oameni în războaiele Poloniei. Toate țerile formează o unitate, la care vor fi să se adauge raialele, și până la Occacov¹.

Scrisori de curtenie fură schimbate de pe urma acestei misiuni semi-oficiale între Mihai și regele Poloniei, în Mart-April. Astfel până în Maiu, când Ieremia țipă din nou după ajutor², liniște pare că domnește la acest hotar pe care Mihai era hotărît cu orice preț sa-l calce și, cum Ieremia adăpostia pe Sigismund, încă un motiv se adăugia la cele vechi și grele.

Comisarii plecară numai câteva zile mai târziu. În drum până la Sighișoara și după aceea, Ungnad aduna tot ce putea fi contra lui Mihai: dorul Sașilor după „Craiasa“ germană, greutatea sarcinilor, miseria, care toate vor aduce în curând, vădit, pedeapsa lui Dumnezeu³. La 3 Mart ei erau în Brașov, și Ungnad, bolnav, începea să se gândească la posibilitatea unei „conferinți“ cu cel care hotărît nu vrea să plece⁴.

Dar căpitanul de Sătmar fu primit singur în audiență la 4 Mart, fiind de față o mare parte din Consiliu. Mihai se plânse că nu vine nici hotărîrea imple-

¹ *Ibid.*, pp. 38-41, no. VII.

² I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl. II*¹, pp. 583-5, no. CCCXI; pp. 591-2, no. CCCXV; *ibid.*, pp. 595-6, no. CCCXVIII; pp. 597-8, no. CCCXIX. Cf. și n-1 următor.

³ *Ibid.*, p. 735, nota 1; pp. 735-6, no. MCII; Szádeczky, *o. c.*, la 26 Februar.

⁴ *Ibid.*, pp. 749-50, no. MCXVI.

rială, nici banii, nici Pezzen. Și el are o amenințare turcească serioasă în față; soldații neplătiți mănâncă țara, și pentru dânsul e o jale. Din nou Székely laudă pe acela care e „fericit în războiu, iute, bun de sfat (*rattschlegig*), sincer (*redlich*), și ale cărui planuri izbutesc”¹. Iar, de partea cealaltă, Ungnad se temea că Vodă vrea să-i dea în mână Turcilor².

Pe când nimic, absolut nimic nu venia din locurile încremenite ale Pragei și Vienei, un bătrân Agă turc, Husein, sosia prin Sibiu³. La 9 el era la Brașov, unde sosise și Nicolae-Vodă Pătrașcu⁴. Aducea două steaguri, și Mihai se grăbia ca prin scrisori către Mihalcea și Gheorghe Raț să liniștească pe Imperialii îngrijorați asupra intențiilor sale⁵.

Cu o zi înainte, la 16 Mart, trimesul turcesc își făcuse intrarea, Mihai așezând pe Agă la stânga sa, loc de onoare în Răsăritul musulman. Tabulhanaua, sunând din alămuri, întovărășia pe purtătorii steagului trimes de Sultan.

Bătrânului Husein-Aga, Domnul îi ieșise deci înainte, coborându-se de pe cal, cu o adevărată oaste de 4.000 de oameni, trabanții albi și roșii făcând, supl conducerea lui Moise Székely, gard de la locuința Domnului până la poarta orașului. Tunurile bubuiau de pe ziduri. Solul aducea o sabie minunat bătută cu pietre scumpe și un surguciu cu o sută de pene negre de cocor, precum și cele două steaguri pentru Voievodul însuși și pentru

¹ *Ibid.*, p. 759. V. și *ibid.*, p. 761, no. MCXXVIII. Sau despre vanitatea lui; *ibid.*, p. 762, no. MCXXIX.

² *Ibid.*, p. 760, no. MCXXVIII.

³ *Ibid.*, p. 764, no. MCXXXII.

⁴ *Ibid.*, p. 768, no. MCXXXVI. Cf. *ibid.*, p. 770, no. MCXLI. Comisarul îl văd la tatăl său, voind să-i facă o vizită; *ibid.*, pp. 774-5, no. MCXLII. E un tânăr „foarte fin”; *ibid.*

⁵ *Ibid.*, p. 771.

fiul său, cai de pradă, un șoim¹. Totul era însă, de ambele părți, „politică“ și demonstrație.

Naprágy și Kornis merseseră călări înaintea Domnului. Consilierii unguri fură întrebați ce cred cu privire la pacea cu Turcii, și Naprágy pretindea că a fost cu toată hotărârea contra ei, aducând și exemple din trecutul țerii sale. Acuma însă, relațiile tainice între acest periculos agent al lui Sigismund și Ungvad erau un lucru de toate zilele². Se zvonia însă că Turcii ar cere să li se dea cetățile bănățene, împreună cu Braila și Giurgiul³.

Taranowski plecase, și din nou Mihai scotea înainte nevoia de a se ataca Moldova⁴.

Îndată după aceasta se ținea o dietă pentru subsidii, cu aceiași durere a lui Ungvad că nu i se cere sfatul întru nimic⁵. El se mulțămia să asculte plângeri sasești pentru purlările soldaților⁶ sau mărturisirea judeului din Brașov că Mihai nu i-a îngădui să facă o vizită oarșenilor împărătești⁷.

Pe când Mihai se îndrepta, la 16⁸, spre Sibiu, iar

¹ Cronica lui Massa și Fuchs, în *Quellen zur Geschichte der Stat Brassó*, V, p. 287 (și pentru toată șederea în Brașov a lui Mihai); Veress, *l. c.*, pp. 54-6, no. 55.

² Iorga, în *Hurmuzaki*, XII, p. 784.

³ V. și *ibid.*, pp. 790-1, no. MCLII.

⁴ *Ibid.*, pp. 772-3. Pentru scrisoarea Sultanului către regele Poloniei v. *ibid.*, pp. 773-4 și mai sus. Cf. și *ibid.*, p. 800, no. MCLXIII; p. 817, no. MCLXXX. Mihail Székely auzise de la șeful Iesuiților, Secuiul Grigore Vasarhély, că prin Taranowski Mihai s'a înțeles să ase Ardealul lui Sigismund; *ibid.*, pp. 801-2, no. MCXCVII.

⁵ *Ibid.*, p. 776, no. MCXLV.

⁶ *Ibid.*, p. 778. Și Hoffkirchen, unul din comandantii de la hotare, aduna toate zvonurile contra lui Mihai; *ibid.*, pp. 779-81, no. MCXLVI. La Constantinopol s'ar pregăti „o coroană pentru a-l încorona rege al Ungariei“.

⁷ *Ibid.*, p. 785, no. MCLXIX; pp. 791-2, no. MCLIII.

⁸ Cronica brașoveană citată, p. 288.

comisarii, cu boierul călăuz, erau trimiși deosebi, pe altă cale, Gheorghe Raț sosia în sfârșit, la 15 Mart, cu înălăiul lucru real trimis de la Imperiali lui Mihai, cu săbii și 2.000 de puști; el arăta că a fost foarte bine primit de arhiducele Matthias la Viena. Domnul simți o mare bucurie și ceru să i se dea ceva din aceste arme ca să le cerceteze însuși. Dar se afirmă că Sibienii făceau să i se suie după obiceiul tot sângele în față fiindcă refuseră o patență a lui ca fiind contrară privilegiilor orașului¹; Clujenii refuseră mai de mult, să primească o garnisoană românească.

Și Basta cerea acum Impăratului să-l îngăduie a goni el pe „Valahul insolent“, a cărui atitudine nu mai e de suferit: a primit steag de la Turci, a stârnit ura Ardele- nilor. Cu 13.000 de oameni, între cari haiduci de-ai lui Pálffy și Valonii și Francesii săi, dacă i-ar putea strânge, se simte în stare să dea afară pe „barbar“. El, care protesta că n'a avut cine știe ce raporturi cu Kornis, spu- nea acumă lăliș că l-a îndemnat „să ție cu speranțe pe aceia cari doresc libertatea și să-i asigure că Maiestatea Sa n'a împus niciodată Valahului să se poarte cu cru- zime și așa cum a făcut pe mulți dintre ai lor să creadă“². Se spunea că și Marini, trimis de Mihai la Impăratul (20 Mart), își vorbește de rău stăpânul³. Paolo Giorgio își urma pârlile lui înveninate⁴. Singur

¹ *Ibid.*, pp. 792-3, no. MCLIII.

² *Ibid.*, pp. 794-5, no. MCLVI. El garnisonază cetățile; *ibid.*, pp. 811-2, no. MCXXVI. Expunerea părilor contra lui, *ibid.*, pp. 815-6, no. MCLXXIX. Mihai ar fi îndreptat trupe către Apus contra lui; *ibid.*, p. 821. Cf. *ibid.*, pp. 823-4, no. MCXCI. Cu un adaus în care se spune că a vrut să taie pe Kornis; *ibid.*, pp. 798-9, no. MCLI; p. 798, no. MCLX.

³ *Ibid.*, p. 794, no. MCLV.

⁴ *Ibid.*, p. 797. Dar desmintire, *ibid.*, pp. 801-2, no. MCLXV.

Carlo Magno, ajuns în sfârșit acasă, dădea știri liniștitoare în sensul pe care-l cunoaștem¹.

Ce-l chinuia pe Mihai, care se afla pe pragul unei noi acțiuni militare, era nehotărîrea despre Impărat. La 31 Mart el se plîngea comisarilor, chemați anume pentru aceasta, că fiecare sol aduce alt răspuns. iar ajutor nu-i vine de niciun fel. „*Impăratul*“, spunea el, „*are și fără aceasta granițe întinse și destul de lucru cu ele; de ce nu vrea să-i încredințeze spre cărmuire această țară, ci caută a-l goni dintr'însa? Dacă s'ar recunoaște neîndestulător și nedestoinic, el însuși ar pleca de acolo, dar crede că-i poate servi așa încît Măria Sa și creștinătatea să se mulțamească*“². N'a cedat Ardealul 'niciodată, cum se zice, prin Ianuar, iar ce scriu Ragusanii nu-l privește³. Se ține de ce spun solii lui, de ce a adus Carlo Magno. Ardealul l-a luat cu sabia. „*In această țară și-a făcut cuib,* nu numai pentru el, ci pentru fiul său și urmașii săi, precum și unul dintre noi își cumpără o moșie sau stăpînire, nu numai pentru sine, ci pentru copil, copiii copiilor și urmași“⁴. Dacă Impăratul, care l-a ținut în Țara-Românească șase ani cu vorba, așteaptă, cu zăbăvile lui, să i se risipească oastea, nu va aștepta și el aceasta: „*fiecăruia-i e drag binele și viața lui*“. Dar, dacă i se dă dreptatea, „*el face praf pe Turci până la Constantinopol*“. Ori, dacă Impăratul nu poate face nimic, atunci mai bine pacea cu Turcii! Să-l lase măcar a-și trece soldații pe la Oradea, prin Crasna

¹ *Ibid.*, pp. 795-6, no. MCLVII.

² Hurmuzaki, IV, p. 30. Ungnad se plînge că Domnul vorbește prea răpede, pălîmaș, abrupt, că traducerea se face prost și necredincios, că e mai rău decât cu Turcii.

³ Pezzen, anunțând moartea lui Ioan de' Marini, asigură că Mihalcea l-a otrăvit la un prânz; *ibid.*, p. 41.

și Maramurăș, unde s'a cuibărit de la sine Basta și care sânt vechile hotare ale Ardealului¹.

Intoarcerea lui Mihalcea cu vești rele nu putea decât să îndârjească și mai mult pe acela care era în pragul unor grele hotărîri. Stoica aducea înainte că și în dietă cheslia comitatelor a fost hotărîtă așa cum spune stăpânul său.

La 3 April, după Pași, Mihai repeta plângerea că e ținut în drum. „Ce-ați spune“, adăugia el, „dacă vi s'ar pretinde să ieșiți din casa voastră, iar nu să rămâneți și să fiți credincioși?“. Totul pe baza unei scrisori a lui Pezzen, care cerea și pe Pătrașcu zalog, — „și atunci cine rămâne în Țara-Românească“? „Nu lasă ce a câștigat cu sabia fără ajutorul și plata Impăratului, nici nu îngăduie altuia să-și întindă granițele“².

Abia scrisorile împărătești din 20 Mart îl îndulciră pe mâniașul Domn: din nou el asigură pe Impărat de credință și desfășură larg și planul moldo-polon și cel bizantin, de și Turcii îi dau cele trei țeri și ar fi gata să-l puie în fruntea oștilor lor, plângându-se numai de Basta, ale cărui scrisori de pâră ar trebui „să i se bată în frunte“³.

Turcul era cu Mihai, care se îndrepta acum spre Cluj fără a trimete la Poartă solia care se anunțase⁴. Ai lui prădau în voie la Panciova⁵. Nerăbdător, la sfârșitul lui Mart, Domnul pretindea să-i vic Pezzen⁶.

¹ *Ibid.*, pp. 29-33: *e cea mai importantă și mai curajos sinceră declarație a lui Mihai.*

² *Ibid.*, pp. 34-6.

³ *Ibid.*, pp. 37-40, no. XXI. Scrisoare, la 28, către arhiducele Matthias; *ibid.*, pp. 44-5, no. XXV.

⁴ Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 802-3, no. MCLXVI.

⁵ *Ibid.*, pp. 809-10, no. MCLXXIV. Atac turcesc la Lipova; *ibid.*, p. 827, no. MCXCV. Ceaușul cu steag la Munteni, *ibid.*

⁶ *Ibid.*, pp. 813-4, no. MCLXVII.

Acesta era, la începutul lui April, încă în Viena și semnală de acolo, cu bănuieli, solia lui Marini și plecarea, ca pe fugă, de frica unor Unguri contra lui, a lui Mihalcea¹. Aflând din scrisori imperiale că mult așteptatul ambasador stă să pice. Mihai mulțămia foarte călduros că stau să-i vie cele așteptate².

S'ar fi bucurat și mai mult dacă ar fi știut că în aceeași zi Împăratul oferise marchisului de Burgau locul lui Basta, ca unuia care „ar fi mai acceptabil pentru Valah“³. Basta, cu nestânșă-i ură, presinta pe Mihai tocmai atunci ca pe unul care va încerca să ieie prin surprindere cetățile comitatelor exterioare⁴.

Vodă era în apele lui cu atât mai mult, cu cât era sigur că-l atacă Ieremia și cerea să i se trimeată din Tirol frumosul, plăpândul copilăș bălan al lui Petru Șchiopul pentru a-l așeza în Scaun⁵.

Toată lumea părea deci bucuroasă, și Ungnad scrie că boierii, cu Mitropolitul cu tot, s'au pus pe băutură⁶. Dar comisarii știau că Pezzen vine — cu mâna goală⁷. Și totuși îl chemau (6 April), în termeni desperați, la 11 ale lunii⁸. Ba Mihai însuși spunea: să vie și fără bani⁹! De fapt el ținea gata o oaste de 30-35.000 de oameni pe care n'avea cu ce s'o plătească¹⁰.

¹ *Ibid.*, pp. 817-8, no. MCLXXXI.

² *Ibid.*, pp. 819-20, no. MCLXXXVI. Și către Pezzen, n-l următor.

³ *Ibid.*, pp. 822-3, no. MCLXXXIX. Pentru „reformarea Valonilor“ o scrisoare a lui Pezzen, *ibid.*, p. 823, no. MCXC. Primirea de acesta, p. 847, no. MCCXI.

⁴ *Ibid.*, pp. 847-8, no. MCCXIII.

⁵ *Ibid.*, pp. 824-5, no. MCXCIII; p. 824, n. I; pp. 825-7, no. MCXCIV; p. 830, no. MCXCVI; p. 834, no. MCC.

⁶ *Ibid.*, p. 826.

⁷ *Ibid.*, pp. 820-2, no. MCLXXXVIII.

⁸ *Ibid.*, p. 834, no. MCC.

⁹ *Ibid.*, p. 836, no. MCCIV.

¹⁰ *Ibid.*, pp. 838-9, no. MCCVII. Cf., pentru număr, *ibid.*, p. 831.

Pezzen, căruia Mihai îi scria, la 28 April, și în chestia Tatarilor¹, nu era să vie însă așa de curând: săptămâni întregi el va sta la Cașovia, căutând banii cari-i lipsiau, iar în acest timp Mihai întreba pe comisari dacă nu s'ar pune garanți pentru sume împrumutate în țară². Și aceasta o făcea când vroia să meargă în Moldova...

De două ori el a rostit cu patimă aceste cuvinte: „în Moldova“. Era așa de aprins, încât smulgea cuvinte de recunoaștere și lui Ungnad: „se vede în adevăr la el că e din fire potrivit pentru războiu și, în multe privinți, mai ales contra acestui dușman, a cărui situație locală, viclenie și stratagemă, când trebuie atacat cu folos la momentul cel bun, le cunoaște bine și le-a încercat, e admirabil de potrivit, și în țările acestea nu-și află păreche“. E acum, când slă să dea lovitura, „zelos, curajos, vesel, de pare că abia poate aștepta ceasul pornirii contra inamicului... Pentru războiul de aici împotriva Turcilor e un general mai mare decât oricine“³.

Pe când Kornis îndrăznea să strecoare comisariilor că Vodă l-a întrebat sincer și serios cu cine să meargă: cu Impăratul sau cu Turcii — și Mihai cerceta arsenalul cu ceaușul care-i călăria înainte — și Bornemisza, altul din necredincioșii consilieri unguri, recomanda să fie scos acest străin, dându-i-se undeva vre-o despăgubire și asigurând că, la intrarea unei trupe de 5.000 de oameni, țara ar aclama pe Impărat⁴ — iar ei i-ar fi dat sfatul să nu se ridice contra Casci de Austria⁵,

¹ Hurmuzaki, IV, pp. 43-4, no. XXIV.

² Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 840.

³ *Ibid.*, p. 843.

⁴ *Ibid.*, p. 857, no. MCCXVIII. Și mai departe Kornis pârta: Mihai vrea să trimeată, cu vechile cereri, la Praga pe un Nicolae Vitéz, om rău și necredincios, în locul lui Petru Armeanul; *ibid.*, pp. 859-60, no. MCCXIX.

⁵ *Ibid.*, p. 848 și urm., no. MCCXV.

Domnul declara încă odată că el a luat Ardealul pentru Impăratul, dar nu suferă pe altul ca guvernător, de și ca stăpânire, îi ajung Țara-Românească și Moldova, pe care se arată sigur că o va lua¹. Înainte însă de a călca Moldova, unde se află Sigismund, „cel mai rău dușman“, el vrea să aibă părerea comisarilor.

Feriți, ca de obicei, aceștia-i răspunseră că ar fi bine să arăte întâiu Impăratului că a fost el însuși amenințat, pentru ca Rudolf să poată explica lucrul regelui Poloniei. Dar ei continuau a-i vorbi ca unuia care șovăiește încă între două politice opuse.

Afirmând încă odată că e nedespărțit legal de creștinătate și de Impărat, Mihai era adânc mișcat, și cu lacrimile în ochi vorbea ca și cum, în biserică, înaintea altarului, ar fi fost să presteze solemn și foarte devotat un scump jurământ lui Dumnezeu și Impăratului. Cei doi oameni bătrâni, și unul din ei așa de neîncrezător, așa de rău dispus față de dânsul, fură, cum o spune Ungvad însuși, „mișcați în inimă“. S'a ridicat în picioare atunci, arătând că el pleacă la o nouă încercare, menită să-i arăte cugetul curat; ar dori ca Impăratul însuși să fie acolo, și el să-i cadă la picioare și să-i mărturisască taina pe care n'o poate vădi nimănui altuia pe lume. Se arăta adânc impresionat; el căruia-i plăceau ospețele și care trăia public cu odrasla de Român Velica, soția lui Fabio Genga, el care-și schimbă adesea luxoasele veșminte, apăsarea acuma singuratec și plin de reculegere, într'o haină oarecare ca înaintea unui act religios².

La 24 April Mihai pleca în trăsură, cu puțini, spre Miercurea³ și Făgăraș, de unde adresa un ultim apel

¹ *Ibid.*, p. 845.

² *Ibid.*, pp. 851-6, no. MCCXVI. Pentru Velica, v. Iorga, *Femeile în trecutul românesc*, ed. a 2-a.

³ *Ibid.*, p. 864, no. MCCXXII. Cf. *ibid.*, p. 869, no. MCCXXIV.

ca tre Pezzen¹, cerându-i grăbirea și de la Împăratul², pe când bătrânul diplomat vorbea de încă o zăbavă de două săptămâni³. Lăsa cu Logofătul Teodosie, așezat ca regent, pe comisari, fricoși de ce s'ar fi putut întâmpla și foarte jigniți că nu merg și ei cu oastea. De acum înainte ei nu vor face alta decât să adune, totdeauna cu o notă de dușmănie, toate zvonurile care circulau⁴. Mihail Székely cerea hotărâri ca acestea să nu i se puie lui în samă⁵.

Afara de Naprágy, bolnav fals și mare trădător, consilierii ardeleni fură siliți să ia parte la expediția care se pregătea⁶. Nicolae-Vodă Pătrașcu îi adusese pe Muntenii săi⁷.

¹ *Ibid.*, p. 872, no. MCCXXXVI.

² *Ibid.*, p. 873, no. DCCXXVIII.

³ *Ibid.*, p. 874, no. MCCXXX.

⁴ Și sosirea unui Stadnicki, dușman al Cancelariului polon; *ibid.*, p. 866. A unui sol mic tătăresc; *ibid.*, pp. 866-7.

⁵ *Ibid.*, p. 879, no. MCCXXXII.

⁶ *Ibid.*, p. 871. El trimete de la Gilău scrisori de intrigi, *ibid.*, p. 876. Recomanda ca Pezzen să nu aducă bani; *ibid.* Se oferia să mijlocească predarea Clujului; *ibid.*, p. 876. Alte pâri; *ibid.*, p. 884, no. MCCXXXVI.

⁷ *Ibid.*, p. 881.

CAPITOLUL III.

Cucerirea Moldovei

În lipsa lui Mihai, Teodosie trebui, din cauza lui Ungnad, care avea relații cu toți Ungurii uneltitori, să oprească pe comisari de a părăsi Alba-Iulia, mai ales pentru acel Cluj care fierbea de dorința răscoalei¹, dar li îngădui să treacă la Mediaș. Când afluă apoi de apropierea lui Pezzen, ei putură merge și la Cluj, dar observați de aproape, — de și Mihai muștrase pe Teodosie prin Mihalcea, care califica pe tovarășul sau „un bivol“ —, ceea ce făcea pe Ungnad să spu-mege: în șase ani de solie la Turci n'a pățit așa rușine², — dar nicio purtare așa de miserabilă ca aceea pe care o continua de atâtea luni n'o avuse acolo.

În acest timp, de la Prejmer³, Mihai trecea înainte, lasând 3.000 de Roșii, cari prădară și uciseră⁴. Plecând a doua zi, el se afla în ziua de 8 la Vașarheiu („Kys-Vasarheli“), „lângă munți⁵, de unde grăbia încă

¹ *Ibid.*, p. 885 și urm.

² *Ibid.*, p. 913, no. MDCLXXI.

³ *Ibid.*, pp. 886-7, no. MGCXXXIX.

⁴ Cronica lui Massa și Fuchs, *l. c.*, pp. 288-9.

⁵ Scrisoare inedită menționată *ibid.*, p. 897, nota 1. Cf. *ibid.*, p. 898, no. MCCLI.

odată pe Pezzen¹. Mihalcea și Farkás Kornis, rămâneau să administreze Ardealul². Oștile treceau apoi în Moldova pe la Trotuș.

Erau vre-o 30.000 de oameni, de foarte bună calitate.

O socoteală românească pentru Vistierul Dumitrachi înșiră pe Cazacii lui Valaoschi, cel din lupta de la Șelimbăr, ai lui Branițchi, care n'avea legăturile cu Polonia, ai lui Ocesalschi și ai Românului Rostopcea: 2.917 cai; Cazaci pedestri, în mic număr; mia de Unguri ai lui Grigore Makó; Moldovenii lui Mârzea, cu numele tătăresc de războiu, ai lui Anghelachi, pe care l-am găsit amestecat și în negociații, ai hotnogului Lupu: 1.152; Sârbii lui Petcu și Necula: 1.608; cei câțiva beșlii de același neam ai hotnogului Marco, probabil altul decât Deli-Marcu cu bandele de pradă; trabanții sau dărbăbanții ne-Unguri, mai mult ai lui Jiveo Roșul, ai lui Mirda Ianoș, ai lui Nedelco și Radu, Români: 4.000; trabanți ai lui Francisco Thúry: 200; „dărbăbanii de la poartă“ și „lunarii lui Voevod“; trupa lui Gașpar Sibrick și a lui Ivan Brancovici, din Banat: 120³. Pe lângă aceasta elemente mai puțin costisitoare, dar și mai puțin bune de luptă: contingentele orașelor, legiunile Secuilor, călărimea nobililor, contribuția curat românească a țerii de origine. O socoteală ardeleană dă sume corespunzătoare: 2.000 de Cazaci, 1.200 de Moldoveni, 1.300 de Sârbi, 1.200 de trabanți⁴. Am arătat

¹ Hurmuzaki, IV³, pp. 46-7, no. xxviii. Către comisari, n-l următor. Intr'aceiași zi Stoica doria pe Ștefan din Tirol; *ibid.*, p. 48, no. xxx.

² *Ibid.*, pp. 45-6, n-le xxvi-vii.

³ Iorga, *Contribuțiunii nouă*, pp. 34-5 (= 468-9). In note, *ibid.*, de la pagina 37 înainte, lămuriri biografice. Cf. și Veress, *l. c.*, p. 115.

⁴ Iorga, in Hurmuzaki, XII, p. 780. Cf. pentru Deli-Marcu și alt căpitan sârb, Baba-Novac, precum și pentru cei 3.000 de Sârbi și 1.500 de Moldoveni, *ibid.*, pp. 741, 788.

mai sus suma probabilă a totalului¹: mulți Cazaci, neplătiți, preferară să rămâie în Ardeal, ca să prade².

Se pare că Ieremia fu atacat din două părți, un alt grup de năvălitori viind pe la Câmpulung³. La 11 Maiu, după un drum greu prin munți, Mihai era la Roman, de unde fugise, de la început, Moldoveanul. Peste cinci zile, el dădea ordine din Suceava, unde va așeza ca păzitori ai cetații Munteni de-ai săi credincioși: un Ban Udrea (Băleanu), un Negre⁴. Buletinul de victorie către orașele săsești era acesta, scurt și cuprinzător: „Vă înștiințez ce bun noroc ni-a dat Dumnezeu, spre binele creștinătății și spre folosul Impăratului, am luat țara aceasta cu ajutorul lui Dumnezeu. Mai mare dușman decât acesta n'am avut: Dumnezeu ni-a dat țara în mână. Deci să fiți veseli și bucuroși. Nimic alta de la noi să nu așteptați, ci peste puțin să ne adăstați și pe noi acasă cu noroc bun“⁵. Iar, în altă misivă: „Moldova, care a fost răzvrătită de un timp încoace față de creștinătatea întregă, am luat-o, slavă Domnului, astăzi supl stăpânirea noastră. Pe Domnul ei, Ieremia-Vodă, cu toată oastea lui, l-am gonit până la Nistru, bătutu-l-am și, trecând în Polonia, cea mai bună parte din oastea lui s'a înecat în apă. Cu care era și prințul Sigismund, dar și el, noaptea, cu toată primejdia ce amenința pe mulți, a fugit dincolo de râu. Care izbândă s'a câștigat pentru Dumnezeu, pentru creștinătate și pentru noi, și dumneavoastră încă să vă bucurați, să mulțămiți lui Dumnezeu. Vă dăm de știre că, rânduind oștile la hotarele țerii, fără nicio

¹ Pentru socoteala, fantastică, de 150.000, și *ibid.*, p. 905, no. MDCLIX.

² *Ibid.*, pp. 902-3, no. MCCLVIII.

³ Hurmuzaki, IV², p. 24, no. XVI: a se ceti: Ienacachi.

⁴ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 900, no. MCCLIV; p. 909, n-le MCCLXII-III.

⁵ *Ibid.*, p. 809, no. MCCLXIII.

zăbavă și noi vom veni în mijlocul vostru“¹. Asigura pe comisari că i s'a predat o armată de 25.000 de oameni².

Din partea lui, Mihalcea descria comisarilor astfel fulgerătoarea biruință: „Din partea îndurătorului meu stăpân Voevodul, vă scriu dumneavoastră că bunul Dumnezeu, după așteptarea Măriei Sale Împăratului, ni-a dat în mână toată Moldova și toată țara s'a predat; Voevodul de acolo însă a fugit, și Voevodul, Domnul nostru îl urmărește cu husarii și călărimea până la Hotin, iar pedestrirea a lăsat-o în tabără lângă Iași“³.

Mihai scrie din Hotin la 20 ale lunii⁴. Ieremia însuși recunoaște, la 18 Maiu, că a fost bătut în retragerea sa grăbită spre acel adăpost⁵. Și dintr'o informație polonă știm că Domnul Moldovei a fost silit să deie lupta, dar că ai lui au trecut la Mihai⁶.

Voevodul Rusiei, cunoscutul Nicolae Herburul de Fulszyn, putea să scrie că „Mihai a risipit rușinos pe ai noștri... Nici ai noștri nu se mândresc: au trecut în fugă peste Nistru, și nu puțini dintre ei au sosit ați

¹ *Ibid.*, pp. 913-4, no. MCCLXXIII. Cf. scrisoarea către Împărat și cea către Matthias, Suceava, 23, Veress, *l. c.*, pp. 106-8, n-le 101-2.

² Hurmuzaki, IV², p. 50, no. xxxiii. E falsă cea următoare, care vorbește de biruința fără sânge, de frica întoarcerii învinsului. Și alte scrisori de biruință autentice, una din 20, de supt Hotin; pp. 51-2, no. xxxv.

³ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 912, no. MCCLXX.

⁴ *Ibid.*, p. 913, no. MCCLXXII.

⁵ *Ibid.*, p. 931, nota.

⁶ *Ibid.*, p. 930. Informatorul pretinde că Ieremia nu era pregătit, de vreme ce Mihai îi oferise până și căsătoria uneia din fiicele Moldoveanului cu Nicolae-Vodă Pătrașcu. Un altul vorbește de reținerea lui Ieremia la o nuntă; Hurmuzaki, IV², p. 49. Miron Costin a auzit de o bătălie la Verbia, pe Jijla, „unde sta o movilă mare preste trupuri, de Ieremia-Vodă apoi făcută“; p. 255. El știe și de urmele gloanțelor lui Mihai în platra Hotinului; *ibid.* — Descriere și în Palamede, ed. Legrand, pp. 211-3.

la Camenița pe la oarele douăzeci și două. într'o goană și frică ce nu m'ai înceta¹.

Se credea că, în Polonia însăși, Voevodul de Cliev și cel de Cracovia nu așteaptă decât apariția trupelor învingătorului². S'ar putea lua Rusia și Lituania, care sânt de legea lui³.

Și importanța acestei biruinți, pe care cu atâta palimă o vor contesta și nobilii unguri din Ardeal și chiar comisarii Impăratului se poate prinde din circulara de la 25 a regelui Poloniei: „E ușor de vazut că, dacă acestui vrajmaș îi va merge după gândul lui și va ocupa Moldova, va întreprinde lucruri și mai mari. Deci e vorba aproape de existența noastră, căci, dacă nu va fi alungat acel dușman din Moldova cât de curând, va trebui să ne apărăm să nu ieie jumătate din Coroana Poloniei... E vorba de însăși țara noastră și de Coroana Poloniei!” Regele nu voiă să creadă că o astfel de biruință s'a putut câștiga fără concursul soldaților Impăratului⁵.

Mihai s'a grabit a trimete lui Sigismund al III-lea ambasadori ca Stroe Buzescu și Gheorghe Raț, cu seuse că n'a vrut să-l jignească ori să-i aducă paguba; ei vor fi însă reținuți pe la Muncaciu îndată ce izbueni revolta Ardealului⁶.

¹ Veress, *l. c.*, pp. 103-4, no. 99.

² I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl. II*¹, pp. 599-600, no. CCCXXI.

³ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 936, no. MCCCXI.

⁴ Veress, *l. c.*, pp. 109-11, no. 104. Se dădea vina pe trădarea lui Taranowski; *ibid.*, p. 113, no. 107. Mihai îl apără; *ibid.*, pp. 151-2, no. 144. Se cer ajutoare și în Prusia; *ibid.*, pp. 116-7; no. 101. Regele către senatori, 26 Iunie, *ibid.*, pp. 133-6, no. 129. A urmat o corespondență între rege și Han, ca să nu ajute pe Mihai; *ibid.*, pp. 141-3, no. 135; Corfus, *o. c.*, p. 45 și urm. Măsuri de adunare a trupelor din partea lui Zamoyski, Veress, *l. c.*, pp. 118-20, no. 111. — Și totuși scrisoare a lui Mihai către rege (3 Iulie), *ibid.*, pp. 138-9, no. 132. Sol al lui; *ibid.*, p. 154, no. 147.

⁵ *Ibid.*, pp. 914-5, no. MCCLXXIV.

⁶ Szamosközy, trad. Crăciun, p. 133. Aici și despre relațiile cu Chievlul. V. și *ibid.*, pp. 137-8.

Cât privește influența asupra Ungurilor în genere, furioși de această nouă izbândă a celui pe care-l urau atâta. Kornis, despre care se spunea că a fost tăiat de Domn¹, își schimbase atitudinea în vârtejul victoriei. El scrie din Suceava la 26 Maiu, astfel: „Slavă Domnului, noi pe aici am umblat cu noroc, și e vesel și Vodă“². Și Csáki însuși scria, tot din Suceava, la 27, lui Naprágy despre „voia lui Dumnezeu“ și „norocul Dumisale Voievodului“: vechea capitală a Moldovei s'a dat „fără a trage un tun“³, și în curând Mihai va cinema la Iași adunarea Moldovei⁴.

De fapt Mihai era acolo la 4 Iunie⁵ și la 10⁶. El dădea din Iași, la 11. explicații regelui Poloniei⁷. Nuțmai la 21 Iunie el se afla la Roman⁸. La 21 scria din Oșorheiu⁹, la 26 din Prejmăr¹⁰; la 27 era la Brașov¹¹.

Ce s'a petrecut până atunci în Ardeal și la hotarele lui din partea Imperialilor e una din cele mai misera-

¹ *Ibid.*, p. 924, no. MCCXCII.

² *Ibid.*, p. 921, no. MCCLXXXVI.

³ *Ibid.*, p. 923, no. MCCXC.

⁴ La 24 Maiu st. v. Negrea era Hatman și pârcălab de Suceava; Iorga, în Hurmuzaki, XV, p. 763, no. MDXIV. Un Moldovean prins, Cocrișel, *ibid.*, p. 773, ro. MDXCIV.

⁵ *Ibid.*, XII, p. 935, no. MCCCVIII.

⁶ *Ibid.*, pp. 939-40, no. MCCCXVII.

⁷ I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II¹, pp. 600-2, no. CCCXXII. Data de 21 trebuie să fie după stilul nou. Și o scrisoare din „22“ tot de la Suceava; n-l următor. Pentru retragerea de acolo a asediatorilor, 2.000 de pedestri și 2.000 de călări, *ibid.*, pp. 605-6, no. CCCXXV. V. și n-l următor. Prada mănăstirilor și bisericilor; *ibid.*, pp. 608-9, no. CCCXXVII.

⁸ Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 946-7, no. MCCCXXXI.

⁹ *Ibid.*, pp. 948-9, no. MCCCXXXVI.

¹⁰ *Ibid.*, p. 950, no. MCCCXLI.

¹¹ Cronica lui Massa și Fuchs, *l. c.*, p. 290.

bile acțiuni de clevertire și subminare a unui om vrednic care-și pune din nou în risc persoana și țara pentru a îndeplini ceea ce era pentru Mihai un serviciu creștinătății. Tot ce invidia, lașitatea, vanitatea rănită, furia neputințoasă ascunzând cu îndărătnicie adevărul, pot să facă pentru a înegri și primejdui pe un om a fost pus la cale, și fără intervenția lui Basta, complect compromis pentru desăvârșita lui lipsă de autoritate și de energie, de cei trei oameni prin cari Domnul român putea să-și aibă legăturile cu acea Curte a Împăratului și a celor „șapte herțegi“, în care-și pusese așa de naiv toată încrederea și speranța.

Trei sânt aceia cari au colaborat veninos și prostește la această operă, care trebuia de altfel să se întoarcă rapede împotriva lor chiar: Naprágy, marele uneltitor, îmbătrânitul diplomat Ungnad și acel Pezzen, cu aceeași experiență în aceleași locuri, care, pus în fruntea afacerii „valahic“, se dovede, și în ce privește caracterul și mai ales în ce privește inteligența, așa de inferior misiunii sale.

Episcopul se vedește dușman neîmpăcat al aceluia care-l introdusese în tainele guvernării lui. Puse la cale cu Ungnad condițiile în care după înfrângerea lui Mihai, pentru care înfrângere se roagă și pe care o răspândește, ar fi să se primească Sigismund, de care cu toată inima rămăsese legat¹. Il ajută Ștefan Báthory, reconciliat cu Imperialii, care-și revărsă toată ura în același domeniu al știrilor false. Iesuiții din Cluj adaugă la veștile menite să arăte că s'a sfârșit cu Mihai, biruit în Moldova².

Ungnad, continuând a iscăli și pe neștiutorul său țovarăș, care nu mai vorbește deosebit și nu se mai

¹ *Ibid.*, pp. 916-7, no. MCCLXXVII; p. 918, no. MCCLXXVIII.

² *Ibid.*, p. 919, no. MCCLXXXI.

scutura de răspundere, lucrează în același sens. E acela care încă din Februar suggerase ideea că un mic număr de Germani apărut la Zălau ar ajunge pentru a provoca împotriva lui Mihai răscoala generală a Ardealului stors de întreținerea oștilor prădătoare¹. Când se văzu că Mihai nu e la Brașov, că nu s'a produs o răscoală a Ardealului care să și-l fi prăbușit, că el se află în Moldova și a biruit — ce trăsuitoare biruință!, — comisarul imperial se face a se îndoi că această victorie va continua. Oastea lui e așa de rău aprovisionată încât a trebuit să culegă frunzele din pomi pentru a se hrăni². Ungnad va ajunge să adune cele mai nemernice insulte ca să le arunce în capul cui nu făcea decât să lupte pentru acel Împărat pe care-l serviau și unul și altul: „om barbar, impiu, pripit, înșelător, pe felurite cai nereal și neșincer, ci procedând fraudulos și dușmănește față de Împărat“³. La 31 Maiu, el trebuia să constate că inimile amicilor săi, nemeșii, au plâns la bubuiturile de tunuri anunțând biruința stăpânului lor⁴. Și încheierea era aceasta: „Omul acesta se va prăbuși însuși, căci procedarea lui nu poate dura, nici aici, nici în Moldova“⁵. El spunea limpede lui Mihalea că Pezzen n'a venit pentru ca să aducă bani, ci pentru ca să primească Ardealul în numele Împăratului⁶.

¹ *Ibid.*, p. 729, no. MXCII.

² *Ibid.*, p. 920, no. MCCLXXXIII.

³ *Ibid.*, p. 919, no. MCCLXXIX.

⁴ *Ibid.*, p. 928. Sfătuia să nu se trimeată tânărul Domn Ștefan din Tirol; *ibid.*

⁵ *Ibid.*, p. 944, no. MCCCXXVIII. Și acuma, în a doua parte a lui Iunie, ei afirmă că luptele din Moldova n'au fost decât o harță și adăugău că Mihai a fost silit să se întoarcă acolo; *ibid.*, p. 946, no. MCCCXXXI.

⁶ *Ibid.*, p. 952, no. MCCCXLIII.

În ce privește acum pe Pezzen, chemat de Mihai și din Suceava, la 23¹, la 26², din Iași la 2, la 15, la 17 Iunie³, făgăduind isprăvi la Timișoara și până la Constantinopol⁴, el avea un gând. De și venia fără un ban, căutând să capete prin împrumut sau altfel, oarecare sume, mai mult de îndulcire decât de ajutor, de la Ungurii puternici din Ungaria Superioară, un Dcbó, un Rákóczy, etc., cari cereau însă garanții serioase, el avea de gând să înceapă prin a spune lui Mihai să părăsească acest Ardeal, care e al Impăratului și nu al lui, așa cum se oferise odinioară; pentru rest, situație, ajutoare, se poate vorbi pe urmă, și numai atunci. „Nu e bine“, scria el de la început, „a mai lăsa pe Voevod în Ardeal⁵“. E sigur ca „Valaiaul nu va pleca de bună voie“⁶. Ajuns, în sfârșit, așa cu mâinile goale, la Orade, unde va încremeni mai multă vreme, el anunța comisarilor programul său, unic: Mihai să predea Ardealul Impăratului⁷. O dietă ardeleană să fie convocată anume pentru aceasta, lucrul trebuind să fie solemn și legal, pentru mai marea glorie și mai multul folos al Casii de Austria⁸. Iutrecaga politica a lui Mihai, singura posibilă în situația lui, e mânăjită cu bănuiele culese oriunde: a primit pe ceauș. s'a legat cu Turcii, n'are niciun sentiment pentru Impă-

¹ Hurmuzaki, IV, p. 54, no. xxxviii.

² *Ibid.*, p. 60, no. XLIV.

³ *Ibid.*, p. 66, no. LI; v. și n-l următor. Apoi *ibid.*, pp. 67-8, no. LIII; p. 74, no. LXI. Și către comisari, la 17; *ibid.*, pp. 75-6, no. LXIII. Către Pezzen, 17; *ibid.*, p. 76, no. LXIII. Către comisari, Iași, 24, *ibid.*, pp. 79-80, no. LXVII.

⁴ *Ibid.*, pp. 65-6, no. L.

⁵ Iorgă, în Hurmuzaki, XII, p. 736, no. MCCIII. Cf. *ibid.*, p. 731, no. MXXV.

⁶ *Ibid.*, p. 901, no. MCCLIV.

⁷ *Ibid.*, p. 910, no. MCCLXVI.

⁸ *Ibid.*, p. 911, no. MCCLXVII.

ratul; pe dânsul, Pezzen, îl socoale numai ca pe omul care aduce, care trebuie să aducă bani¹.

Și, cu cinism, ajuns în sfârșit, cu chiu, cu vai, la Sătmăr, Pezzen declară că va zăbovi înadins, că va căuta să piardă vremea, așteptând probabil și rezultatul campaniei din Moldova, de al cărei pretins insucces se bucura din toată inima acest servitor al Austrieilor, dușmanii seculari ai Poloniei².

În sfârșit, la 31 Maiu, în scrisoarea, de o extraordinară violență, cu desăvârșire neîndreptățită, către Banul Mihalcea, el își dă drumul fără nicio rezervă. Ce nu se aduce împotriva omului pe care era trimis să-l îndemne, să-l ajute, și, întâmplător, sfătuindu-l, să-l îndrepte? Vrea să fie „domn absolut“ în Ardealul luat pe numele Împăratului, a convocat de la sine dieta, a impus țerii sarcini grele, a făcut donații după plac, a răpit proprietăți ale Mariei-Cristinei, a maltratat pe comisarii imperiali, nu i-a amestecat în niciuna din hotărârile sale samavolnice, a primit pe omul Sultanului cu alâta cinste, a închis pasurile către Ungaria, a amenințat cetățile de acolo³.

Ungnad, alâta vreme anărât, și pentru pretinsa-i arestare, putea să asigure, mergând în calea lui Pezzen la 5 Iulie, că, în ciuda asigurării trimeșilor unguri că *Mihai va ceda Ardealul, dacă e lăsat guvernator și i se dau comitatele exterioare*, lucrurile nu vor merge așa de ușor⁴. Comisarii nu uitau să noteze nici laudăroșia lui Mihalcea că, de nu se ajunge la o înțelegere, „se va vedea unde vor ajunge Cașovia, Viena și Praga“⁵.

În această nespusă și neînțeleasă ură, „doctorul“,

¹ *Ibid.*, p. 915, no. MCCLXXV.

² *Ibid.*

³ *Ibid.*, pp. 926-7, no. MCCXCVIII. Cf. *ibid.*, p. 924, no. MCCXCII.

⁴ Hurmuzaki, IV, pp. 84-6, no. LXXII.

⁵ *Ibid.*, p. 87.

vechiul diplomat, nu desprețuia să culeagă bârfeli ca accia că Mihai s'a lăudat cu așezarea sa la Cașovia, cu visita ce ar putea-o face Impăratului însuși în Pilsen, micul oraș boem unde acesta se găsea mai bine decât în cele două mari, vechi și frumoase capitale ale lui, Viena și Praga. Ar fi comandat la Cluj scumpă coroană, cu care din mila Sultanului se va încunună rege al Ungariei. Până atunci — ceia ce e fals — el dă chitanțe ca „prinț al Ardealului, Moldovei și Țerii-Românești“, iar măgulitorii săi ardeleni îi zic la banchele, spre marea lui bucurie „Craiu“, — titlu care, cum se știe, se dădea la noi tuturor stăpânitorilor Ardealului¹. Să-i vie, unde se află el, Pezzen, comisarul — și ce desperat era Ungnad la gândul unei asemenea călătorii! — și doi boieri de la Vodă.

Când printr'o scrisoare a lui Mihai se află de biruința deplină, tonul rapoartelor lui Pezzen, data aceasta către arhiducele Matthias, se schimbă. I-ar părea bine să aibă banii cari se așteaptă de la dânsul², pe când Ungnad continuă și, după aceasta clevetirile³: Să se aștepte luarea Sucevei și a Hotinului, căci, altfel, cum a intrat de ușor Mihai, așa de ușor îl pot goni Polonii; ba e înfățișat și ca un aliat în taină al lui Sigismund⁴, căruia i-ar ceda Ardealul, fără Țara Bârsei și Făgăraș⁵; și el admiră pe bunul ostaș care s'a dovedit a fi Vodă încă odată⁶. Dar victoria nu l-a făcut pe Mihai decât și mai trufaș și mai insolent⁷. Și ea nu e completă: asediul Hotinului fug, armata e distrusă⁸.

¹ Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 931-2, no. MCCCIII.

² *Ibid.*, pp. 932-3, no. MCCCIV.

³ V. *ibid.*, p. 933, no. MCCCIV.

⁴ *Ibid.*, n-l următor.

⁵ *Ibid.*, p. 937, no. MCCCXI.

⁶ *Ibid.*, p. 940, no. MCCCXVIII.

⁷ *Ibid.*, p. 934, no. MCCCVII.

⁸ *Ibid.*, p. 940, no. MCCCXIX. Cf. și *ibid.*, p. 942, no. MCCCXXIII.

Pezzen aștepta încă la 6 Iunie banii cari trebuiau să-i sosească de la Viena¹. Dar el ar fi dorit cu totul altceva decât bani pentru nevoile strigătoare, în neconținută creștere, ale aceluia pe care-l considera ca pe un dușman. Ar fi voit să aibă 4-5.000 de oameni, cu cari ar fi făcut cu totul altă ispravă². Peste o lună, stând acun cu cei doi comisari mai vechi, el se gândia la o nouă soluție: *un marș spre Cluj ca să aducă răscoala țerii*³.

În colțul său de pândă. Basta, tolerat cu toată încălăcițarea dovedita, iertat și măgulit de Maximilian⁴, aștepta. El își strecura și mai departe calomniile, având însă aierul că nu face decât să recomande cele mai bune mijloace pentru apărarea acestor granițe de Apus⁵. De la Praga îi sosiau insinuările pline de ură ale Ragusanului Paul Giorgio, jignit cumva în interesele lui materiale⁶.

Comisarii afirmă că încă din Iunie Mihai, îngrijorat de răspunsul polon la atacul său,— și de fapt regele-i cerea, la 8 Iulie, să evacueze Moldova⁷,— ar fi scris lui Pezzen, cerând colaborarea lui Basta; de fapt, el va fi recomandat apărarea de un atac al lui Zamoyski a Ungariei Superioare⁸. Generalul albanes părea îm-

¹ *Ibid.*, p. 935, no. MCCCX.

² *Ibid.*, p. 948, no. MCCCXXXV.

³ Hurmuzaki, IV, p. 85.

⁴ Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 737-8, no. MCVI. El se gândia să vie în Ardeal; *ibid.*, n-l următor. Cf. Hurmuzaki, IV, no. XXXIX, p. 56.

⁵ Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 888-9, n-le MCCXL-I.

⁶ *Ibid.*, pp. 895-6, no. MCCXLVIII.

⁷ I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II¹, pp. 618-21, no. CCCXXX; *ibid.*, pp. 626-8, no. CCCXXXIV. Cf. o scrisoare a lui Mihai, *ibid.*, p. 624, no. CCCXXXII. Zamoyski aflase scrisoarea lui Mihai către Turci cu planul polon și beglerbegii în țerile noastre; *ibid.*, pp. 624-5, no. CCCXXXIII.

⁸ *Ibid.*, p. 943, no. MCCCXXXV.

pacat, și la 25 Iulie el se arăta gata să colaboreze cu „prea-ilustrul domn Voevod“ în apărarea contra lui Zamoyski¹. Ar fi fost vorba și de trimeterea lui Kornis la Curte². Un ordin ciudat prevedea formarea în Iulie a unei noi tabere la Orăștie³. Lui Mihalcea, desgustat de Ardeal și doritor de a reveni la zecile sale de domenie de acasă⁴, i se părea că stăpânul său a primit înștiințare că s'ar putea ca Imperialii să încerce o lovitură prin părțile apusene⁵. Se făceau întărituri la Chioara⁶, unde Aga Leca începea totuși să se arăte nesigur într'o credință odinioară așa de greu bănuită⁷.

De fapt, *Moldova nu mai avea să fie legată de Imperiu*. Jurământul dregătorilor, ca al lui Kapury, — „Căpturi“ al lui Mihai —, pârcălabul ungar al Sucevei, era numai acesta: „Mă jur pe Dumnezeu și pe sfântul fiu al său Isus Hristos că voi fi drept și cu credință Domnului meu, stăpânitorului și Domnului Ardealului, Țerii-Românești și Moldovei, Mariei Sale lui Mihai-Vodă și fiului Măriei Sale, lui Petru-Vodă“ — se revenia deci la vechiul nume al lui Pătrașcu —; „tot așa îi voi fi drept și în credința și voiu ținea pentru Măriile Lor celatea ce mi-a fost încredințată mie, după priceperea mea, până-mi va sta capul; și, la vremea când vor porunci Măriile Lor și vor dori, prin vre-un om său prin serisori, în orice ceas ar dori și porunci Măriile

¹ *Ibid.*, p. 972, no. MCCCLXXIV.

² *Ibid.*, p. 944, no. MCCCXXVI.

³ *Ibid.*, pp. 944-5, no. MCCCXXVIII.

⁴ *Ibid.*, p. 943, no. MCCCXXV. Fiica lui era soția lui Radu Buzescu; *ibid.*, p. 949, no. MCCCXXXVII.

⁵ *Ibid.*, p. 945, no. MCCCXXX.

⁶ *Ibid.*

⁷ *Ibid.*, p. 948, no. MCCCXXXV.

Lor. în acela voiu da cetatea în mâna cui vor porunci Măriile Lor. Așa să-ni ajute Dumnezeu“¹.

Țara cucerită, ai cărij boieri se închinară la Tași în ziua de 2 Iunie², lu lăsată și ea în vechile ei rosturi. Era vorba ca Ștefan de la Innsbruck să se așeze în Suceava. apoi Nicolae-Vodă Pătrașcu să fie mutat acolo, dar Mihalcea spune că nu-l lăsa maică-sa³.

Această strămutare devenise imposibilă, de altfel, și fără această duiosă grijă pentru tînărul încă așa de plăpând. Unul din rarile documente de la Nicolae-Vodă — se scrie și „Necolae“ și „Neculae“, — „cu mila lui Dumnezeu Voevod și Domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul marelui și prea-bunului Io Mihail Voevod“, adaugă la data de 17 Iunie, în chip cu totul neobișnuit, ca o plângere și o protestare: „după prădarea procleșilor de Agareni, când au prădat și robil Țara-Românească“, — deci e vorba de însuși arderea Târgoviștii⁴. Cu o zi înainte, alt act nu cuprinde o astfel de pomenire a atacului turcesc, pe care Mihai însuși l-a știut ascunde supt o desăvârșită lăcere.

Și de o parte și de alta, vedem cari erau boierii lăsați în jurul acestui „cocon“ încă așa de străin și de arme și de rosturile cărmuirii: Dumitru și Miroslav, vecini boieri de Sfat, Andronic Vistierul, Stroe și Radu Buzeslii, Șerban, viitorul Radu-Vodă, plus un Badea Spătar⁵. Apoi Mihai lăsă grija noii cuceriri nu numai lui

¹ *Ibid.*, p. 951, nota 1.

² Hurmuzaki, IV, p. 72, no. LIX. Și solii turci erau de față; *ibid.*, p. 73.

³ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 951, no. MCCCXLIII. Cf. *ibid.*, p. 949, no. MCCCXXXVII.

⁴ Gr. G. Tocilescu, în *Revista pentru istorie, archeologie și filologie*, II, 1884, p. 211.

⁵ Ghibănescu, în revista *Teodor Codrescu*, III, no. 6; de acolo în Iorga, *Mem. Ac. Rom.*, III, XVI, 6, pp. 76-7.

Udrea¹, ci și lui Andronic Vistierul, lui Sava Armașul și Spălarului Negrea². Iar la capăt s'a gândit la nepotul său Marcu-Vodă, cu numele de erou balcanic, care era să se desvölle ca un strașnic ostaș, și-l trimise chiar cu Preda Buzescu³.

Două măsuri înseamnă scurta dominație a lui Mihai în aceastălaltă Țară-Românească. Episcopii lui Ieremia, cu Agafton, Teodosie Barbovschi și Ioan, cu fratele acestuia, Mitropolitul Gheorghe, plecaseră cu Domnul lor la Holin. În zădar trimise în Polonia cuceritorul pe protopopul Teodor ca să-i recheme; ei, în unire cu Domnul lor, „n'au încetat de a se gândi iarăși lucruri rele și de a pricinui scandela, ci voiesc sa ridice războiul împotriva cvlaviosului Mihail Voevod și se sârguiesc a-l scoate din Scaunul Moldovei“. Mihai făcu să se adune un sinod presidal de Dionisie Rali și, cu participarea unui Patriarh de Ohrida vagabond, Neclarie, unui Mitropolit de Cesareia-lui-Filip, Gherman, unui episcop de Vodena, în Macedonia, Teofan, a fostului Mitropolit al Moldovei, unchiu al lui Aron-Vodă, Nichifor, a episcopului de Muncaciu, Petronie, a unuiă din depărtatul Hebron palestinian, el orându-i să se așeze, Mitropolitul de Târnava rămâind ca locșilor al păstoririi țerii, alți Vlădici: Filotei la Roman și Anastasie la Rădăuși, locul de la Huși rămânând deocamdată liber (12 și 29 Iunie)⁴.

¹ O scrisoare, tot din Suceava, a acestuia și la 17 Iulie; Iorga, *Studii și documente*, IX, p. 27, nota 2.

² *Cronica Buzeștilor*, p. 297.

³ *Ibid.*, p. 298, și *Cronica lui Massa și Fuchs*, I. c., p. 290 (ar fi domnit numai cinci zile). Pentru „Ștefan Despot“ (Bogdan Sasul) și planul de căsătorie cu „flica unei surori a răposatului Petru Voevod al Țerii-Românești“, la Veneția v. Buta, I. c., p. 180, no. CCXXXIII.

⁴ V. Iorga, *Studii și documente*, IX, pp. 26-37.

Biserica Moldovei, pe care Dionisie Rali n'avu vreme s'o cârmuiască, trecuse în ultimul timp prin împrejurări puțin obișnuite. Dascălul Nichifor, exarhul patriarhal, care fu martur al năvălirii lui Sinan-Pașa în Țara-Românească și sperase să capete încrederea lui Ieremia Movilă, ca și a lui Aron, pe care-l sprijinise, și a lui Ștefan Răzvan, presidase, în August 1595, un mic sinod din Iași, cu participarea Vlădicilor Agafton de Roman și Amfilohie de Rădăuți, lui Luca de Buzău și Partenie de Râmnic, poate cu voia celor doi episcopi ruteni, dușmani ai actului de Unire de la Brzesk: cel de Liov, cel de Przemysl și cu a Mitropolișilor: Mihail, al Țerii-Românești, unde totuși întâlnim și mai departe pe Eftimie, și Macarie, al Moldovei, avându-se în vedere, de fapt, nu înseși Bisericile românești, ci ale Rutenilor, care erau îndemnate la unirea cu Roma¹.

Pe de altă parte, trimțând pe Deli-Marcu să ardă raiaua², *Mihai restabilia vechile hotare moldovenești, închizând în ele teritoriul răpit de Turci*. Patru Ținuturi nouă, cu Tighinea, Chilia și Cetatea-Albă, probabil și Smilul, fură astfel create și locuitorii lor cruțați de orice dare pe mai mulți ani de zile³.

Pentru apărarea țerii, Mihalcea asigura că sânt patru tabere în patru locuri deosebite⁴. Moise Székely avea comanda supremă⁵.

¹ V. Engel, *Geschichte der Kosaken*, pp. 76-7; cf. Iorga, *Nichifor Dascălul*, în *Mem. Ac. Rom.*, XXVII (1905), p. 189 și urm; Petrușevici, *Acti otnosostievia că istorii zapadnoi Rusi 1568 goda*, pp. 127-8; Melchisedec, în *Mem. Ac. Rom.*, seria a 2-a, pp. 28-9; Iorga, *Ist. Bisericii românești*, I, partea II, III și adausul.

² Hurmuzaki, IV, p. 72, no. LIX.

³ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 951, no. MCCCXLIII.

⁴ *Ibid.*, p. 951, no. MCCCXLIII.

⁵ *Ibid.*, p. 969, no. MCCCCLXIX.

Ideia unei singure Domnii peste toate cele trei țeri se înfipse atunci în mîntea lui Mihai, și el o trecu și pe noua sa p_eele. Părea sigur de viitor: când regele Poloniei îi scrisese cu invitație de a se întoarce în vechea lui țară, el făcu să se cetească scrisoarea în plin sfat acolo, în Moldova, strigînd că „e destul de tare și pentru câinii de Poloni“¹.

Această idee nu era sprijinită însă de cea mai mare parte a boierilor lui munteni. Cu Buzeștii în frunte, dintre cari Radu se purtase mult peste graniță, unde era cunoscut ca „boierul ce stăpînește aproape o treime din pămîntul Țerii-Românești“, trăind între Unguri, cărora li era prieten, ca „aprod și stolnicel“ al lui Ștefan Báthory, prinț și rege, ei erau, îndată după cucerirea Ardealului, oarecum în opoziție cu planurile dincolo de legătura austriacă. Aceasta o arată și Cronica Buzeștilor, în cuvinte limpezi și tari. „A fi dajnic Împăratului“ încă ar li primit, nu însă o Domnie oarecum liberă. Sînt sfinici răi deci acei cari „îi plecară mîntea lui Mihai-Vodă a nu se pleca celui mai mare“, zicîndu-i „că nu va avea nevoie de Împăratul, ci-l va lăsa de va ținea Ardealul“. Din moment ce nu i se îngăduie, el se întoarce spre „Sultan Mehmet Împăratul“, care-i „trimete steagul“. Ar fi făcut pace și cu Polonii, „dar nu se putură tocni, ci umblară cu cuvinte deșerte“. I se pare scriitorului că Împăratul avea dreptul de a se apăra. „Iar Împăratul Rudolful nemțesc, deacă văzu pre Mihai-Vodă că se împacă cu Turcii și se împrietenește cu streinii, și se desparte de el, foarte se îngriji și rosti cum că-i va face scădeare de Împărăție deacă s'au închinat Turcilor, și socoti Împăratul cum va face cu puteare și cu arimă să sară și să scoață pre Mihai-Vodă den Ardeal“.

¹ *Ibid.*, p 952, no. MCCCXLIV.

Dacă se face expediția din Moldova, spune aceeași Cronică, e pentru că „nu-și mai aduce aminte (Mihai) de cea de apoi, cum că nu-și va lăsa Impăratul nemțesc cuvântul să stea îndeșert, ci-și înalță svatul și mintea de om înțelept“.

Dupa orânduirea Moldovei, continuă povestirea, Impăratul intervine din nou, „cerșind țara Ardealului, să fie a lui, și să-și fie Mihai-Vodă Țara Moldovei și Țara-Românească, că-i va ajunge. Iar *Mihai-Vodă nu se îndura de Ardeal*, ci se silia sa-și locmească de cătră Impăratul ca să fie Ardealul“, — ceea ce, cronică o știe —, se face, cu oferta de a ataca Timișoara, de solia nouă, a lui Kornis și Teodosie¹.

Negocierile cu Mihai ar li vrut poate Pezzen să le facă fără ca el, din Satmarul său, să fi binevoit a se coborî în Ardealul cărui n'avea nimic să-i aducă; dar Mihai stăruie să-l vadă acasă la el.

Cum războiul din Moldova se ispravise — și el avea ordin de la Impăratul să nu se miște din Ungaria-de-sus, cât vor ținea luptele² —, Pezzen pleca, lăsând pe comisari la Sătmar, spre Alba-Iulia, la 5 Iulie³. La 11 ale lunii el era primit cu cele mai mari onoruri, fiind întâmpinat de o adevărată oștire: 500 de călări, 4.000 de trabanți, de toți boierii de acolo, dar, *dintre Unguri, numai Sennyei*. Ajuns la gazdă, el luă masa, cu musică, în tovărășia acestuia, ca și a lui Kornis și a Logofătului Teodosie. La 21 fu audiență solennă, în care, după cuvenitul discurs, colanul cu vulturul habsburgic fu prins de gâtul aceluia pe care

¹ Cronica Buzeștilor, pp. 295-8.

² V. scrisoarea, din 15 Iulie, a Impăratului către rege, Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 965, no. MCCCLX. Cf. și r-l următor și p. 967, no. MCCCLXIII.

³ *Ibid.*, p. 963, no. MCCCLIV.

trimicsul ar fi dorit așa de mult să-l frângă¹. Și, imediat după ce anunță acordarea acestei distincții, „doctorul“ adaugă că e sigură hotărîrea Voievodului de a nu ceda Ardealul. *Ar fi și dat ordin să se bată monedă cu chipul lui și titlul de prinț*. Întrebat de răspuns la propunerile imperiale, el se referi la consilierii lui și zăbovi. Deocamdată declara — și ajungea atîta — că, „*dacă se va putea înțelege cu Maiestatea Sa, cată să facă lucruri mari, dorind în orice chip să trăiască și să moară cu creștinii, dar Ardealul îl vrea pentru el*“, plîngându-se chiar că, pe când Turcii sînt gata a-i da orice, Curtea împărătească se împotrivesc².

Impăratul îi cerea lui Mihai să se declare, ca și cum, el n'ar fi vorbit destul, și nu numai o dată, înainte de aceasta. El voia să se ieie o hotărîre cu privire la cetățîi și să se schimbe administrația de pînă atunci, care era socotită de rea.

Răspunsul nu putu să fie, mai ales în starea de spirit pe care o produsese izbînda din Moldova, decât tot ceai vechiu: Mihai vrea Ardealul ca și Țara-Românească, iar, acum, și Moldova, unde am văzut că *nu se făcuse jurămînt Impăratului*. Vrea comitatele exterioare. Vrea întregirea prin cucerire a posesiunilor sale. Vrea titlul lui Sigismund și intrarea în rîndul membrilor Imperiului. Vrea dreptul de judecată fără apel și acela de a face donații. Vrea adăpostul cu venitul pe care-l mai arătase. Vrea subsidii pentru oaste. Și se adaugă dorința de a nu se încheia pacea cu Turcii fără voia lui, cele trei țeri urmînd a fi cuprinse în ea; altfel, să i se dea tot ce trebuie ca să-și urmeze cruciata.

La acestea se răspunse că numai vechea moșie din

¹ Cheltuiala pentru colan, Veress, *l. c.*, p. 170, no. 166.

² Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 363-4, no. citat.

Țara-Românească i se poate lăsa, aiurea situația lui neputând fi decât doar a unui guvernator. Nu poate fi vorba de comitate, iar cuceririle ce s'ar face, acelea se leagă firește de regatul Ungariei. Asupra titlului se poate discuta. Ajutorul de oaste nu se poate crește, dar Voevodul ar fi sprijinit la nevoie cu trupele din Ungaria-de-jos și chiar cea de sus.

Acum Mihai era dispus să cedeze, cum și lăsase Mihalcea a se înțelege în discuțiile cu comisarii la Cluj. În două forme, una și românește, avem acest minimum de condiții. Da, să fie „gobrănator“, dar cu dreptul de moștenire, „fir pre firul lui“, Ardealul rămânând cu totul Împăratului, numai când „să va svrăși firul feciorilor Domniei Lui“. Va governa și comitatele: „să se rumpă aicea cătră Ardeal, cu celățile și cu ținuturile, cum au fost mai dennainte vreamă“. În cas de cucerire, ale lui vor fi, ca „moșie, fir pre fir, și pe frate“, Timișoara, Felnocul, Ceanadul, Becicherecul, Panciova și Besinul. Va păstra dreptul de donații. Va avea titlul și ajutorul ca Sigismund, întrând între membrii Imperiului. În ce privește Domnia, adevărata Domnie, tot ereditară în Țara-Românească și Moldova, după stângerea eventuală a neamului său să aibă voie locuitorii „să-ș pue Domn cine le va plăcea lor den țările lor, și să ia steag de la cinstitul Împărat și să slujască Împărații Romei“, cu deplin drept de judecată și *cu păstrarea legii românești*: „călugării și popii și mănăstirile den leagea lor și den obiceiul lor nimea să nu-i scoață“. Din Ardeal, ca stăpânire personală, reversibilă și asupra fetelor, el cere „Gherghinul și Ghelăul și Veciul și Făgărașul“, la care s'ar adăuga din Ungaria Hustul și Chioarul. Se adaugă și alte puncte nouă: mine se pot face în Ardeal, dar cine le va exploata poate fi schimbat de Mihai. Căpitanul din Cașovia —

Basta! — să fie la dispoziția lui în cas de nevoie fără să trebuiască a se mai întreba la Împăratul. Pentru cele ce sânt de făcut acumă chiar, să se delege un „sol“, numai unul, care să aibă grija oștilor și a „hotarălor ce se vor face de spre păgâni“, dar fără amestec în judecăți: „să n'aibă a judecarea, nici a darea, cu svatul țării“. Iar Mihai să-și fie la Curte un represinlant încunjurat cu toată cinstea¹.

Când comisarii află că s'a încheiat o înțelegere pe această basă, Ungnad, care primise și un nou ordin imperial, de caracter personal, către Pezzen și-l transmisese, fu peste măsură de furios: cum se poate ca Mihai să fie admis ca guvernator fără o nouă întrebare a Suveranului și fără a-i fi consultat și pe ceilalți comisari, instrucțiunile fiind comune²?! Primirea unei scrisori de la „doctor“, în care acesta, chiar înainte de a fi văzut pe Mihai, se arăta sigur că Domnul n'a făcut pace cu Turcii și că „se jură că, în cas de dușmanul atacă Buda, el va pleca îndată spre Belgrad și de acolo va prăda toată țara până la Constantinopol“, întări pe vanitosul comisar în temerile sale³. El striga că a face pe Mihai guvernator, această înseamnă să i se dea voie să se considere ca prinț⁴, că dieta-l va și recunoaște în această calitate.

Și Kornis era furios: se pregătesc lucruri rele. El scria și lui Naprágy, ascuns acumă la Careii Mari, în apropierea graniței Imperialilor și pretinzând că are voie de la Domn să meargă la Roma pentru a fi întărit ca episcop,

¹ Iorga, *Documente nouă*, pp. 49-50. Celelalte în Hurmuzaki, IV, pp. 214-6, în Szádeczky, *o. c.*, p. 347 și urm., n-le CVI-IV; în Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 955 și urm., no. MCCCLI.

² *Ibid.*, p. 967, no. MCCCLXIV. La 4 August condițiile se cunoșteau perfect la Frankfurt; *ibid.*, p. 989, no. DCCCLIX.

³ *Ibid.*, p. 968, no. MCCCLXVI.

⁴ *Ibid.*, no. MCCCLXVII.

dar prefera să meargă la Cașovia, recomandându-i să fugă cât mai răpede. Năcazul tuturor era și mai mare pentru că sosise la Sătmar un nunciu pentru Ardeal, Querini, care era convins însă că Mihai a cedat unui arhiduce: ori Matthias ori Maximilian¹.

Pezzen era din nou la Sătmar înainte de sfârșitul lunii. El considera înțelegerea cu Mihai ca o „speranță“ numai și-l ponegria, în raportul, iscălit și de ceilalți doi comisari, ca pe un om „schimbător, mincinos (*unworhafftig*), tiran“. În acest timp, prin Banul Mihalcea Domnul își arăta dorința să-și poată lua rămas-bun de la vechii comisari, și se ajungea, în discuția dintre cei trei reprezentanți imperiali, la ideea ca un rost de residență pe lângă dânsul să fie atribuit... cui era mai puțin potrivit pentru aceasta: Urgnad. Acesta era de părere că, la nevoie, în Ardeal ar fi mai bun Csáki².

Deocamdată, și până la plecarea noii solii a lui Mihai la Impăratul, reunind simplitatea lui Teodosie cu trădarea lui Kornis³, pentru ca apoi el să fie înlocuit prin Bornemisza și Bogáthy⁴ și, la urmă de tot, nu prin singuri cei doi Români siguri: Mihalcea și același Logofăt⁵, ci prin acesta și Kornis, care nu socotia înțelegerea cu Pezzen ca definitivă⁶, i se transmiteau Domnului, cu un Thoraconimus și cu Radibrati, care

¹ *Ibid.*, pp. 968-9, no. MCCCLXVI.

² *Ibid.*, pp. 972-4, no. MCCCLXXVI.

³ *Ibid.*, p. 975, no. MCCCLXXVII. Ei își iau banii de drum de la orașul Cluj. V. Meteș, *Domni și boieri din țerile române în orașul Cluj*, p. x. Bărcan Vistierul strângea veniturile acolo; *ibid.*, pp. x-xi.

⁴ *Ibid.*, p. 981, no. MCCCXII; p. 990, no. MCCCXI.

⁵ *Ibid.*, p. 992, no. MCCCXV. În altă știre se vorbește de Teodosie, de Kornis și de un Ragusan, Lucian, fost vameș în Moldova; *ibid.*, p. 994, no. MCCCXVIII.

⁶ *Ibid.*, p. 996, no. MCCCXXIV.

trebuia să meargă la Tatarsi¹, ceva din banii promiși² și daruri, care-l încântau mai puțin de cum credea Pezzen³, iar ceașul turc era retrimis în Banal, cu daruri pentru Ibrahim, prin Dimo Celebi și Bernardffy: „cinci șoimi, doi dulăi de vânătoare, patru samuri și un ceasornic⁴“. Musicile sunau, cea românească, cea țigănească și cea turcească, iar Mihai ar fi fost așa de mișcat de „ar fi trebuit să-l iea cu sila de acolo“⁵. El se arăta gata toluși să atace în părțile de la Apus, pe la Tușnad, pe Turci, dacă și oștile împărătești ar opera în acele locuri⁶. Dacă însă nu va fi ajutorul, „să-l sloboadă de jurământ“: atâta lucru cere⁷. Și Ragusanul scria: „Eu nu știu ce are în inima lui, dar, din gură, toate cuvintele-i sânt sfinte și mai dulci decât mierea“⁸.

Prin Slavul Barilovich, Mihai trimetea acum noi cereri Împăratului, în vederea unui atac posibil de spre partea Polonilor: ce păcat că n'a fost ajutorul la timp, căci acuma ar fi în Scaun la Cracovia și ar fi putut așeza acolo ca stăpân și pe „un puiu de Țigan“ ce i s'ar fi trimes de Împăratul⁹! El atrăgea atenția asupra pregătirii Turcilor contra Strigoniului (Esztergom)¹⁰.

¹ Raportul lui din 31 Iulie, *ibid.*, p. 982 și urm., no. MCCCXCV.

² *Ibid.*, p. 977, no. MCCCXXXIII; p. 980, no. MCCCXCI.

³ Mihai spunea lui Radibrati că nu „șase păhare goale“ îl vor permite să se bată cu Turcii; *ibid.*, p. 983.

⁴ *Ibid.*, p. 981, no. MCCCXCII; p. 983.

⁵ *Ibid.*, p. 991.

⁶ *Ibid.*, p. 983.

⁷ *Ibid.*, p. 984.

⁸ *Ibid.*

⁹ *Ibid.*, p. 991. Știri despre Polonia de la vice-șpanul Jurj Pogan; *ibid.*, p. 996, no. MCCCXXXIII; p. 1002, no. MCCCXXXIV; p. 1012, no. MCCCCLV; cf. *ibid.*, p. 1014, no. MCCCCLVIII. Răspunsul, amical, al regelui către Rudolf (15 August), *ibid.*, pp. 1000-1, no. MCCCXXX.

¹⁰ Hurmuzaki, IV, p. 89, no. LXXVI (26 Iulie). Și o scrisoare către Mihai Székely; *ibid.*, p. 90, no. LXXVII. Și măsuri contra Polonilor, la

Acuma, prin noua solie, care aducea, fiind primită regal, „ca ambasadorul regelui Franciei“, un cal „foarte frumos la vedere, dar unic la alergat“, cumpărat cu o mie de taleri¹, Mihai admitea ca administrația sa să fie făcută nu numai cu un consilier imperial, ci și cu doisprezece din Ardeal, și el cerea ca neapărat să i se puie la dispoziție Basta cu ai lui². Căci regele Poloniei, la care el trimetea soli, îl poftise să părăsească Moldova, imediat³.

28; *ibid.*, pp. 91-2, n-le LXXVIII-IX. Să se îndemne și „generalul din Cașovia“; *ibid.* Mihai către comisari, 2 August; *ibid.*, p. 94. Thoracominus e moțtor al pregătirilor lui Mihai; *ibid.*, pp. 92-3, no. LXXX.

¹ Buta, *l. c.*, p. 167, no. CCIV. Cf. *ibid.*, p. 170, no. CCVIII; p. 171. Se aștepta expedierea lui cu confirmarea ca guvernator a stăpânului, dar ea va zăbovi. V. *ibid.*, p. 168, no. CCIV.

² *Ibid.*, pp. 996-8, no. MCCCCXXIV.

³ *Ibid.*, p. 1004, no. MCCCCXXXIX. Cf. *ibid.*, p. 1004, nota 1.

CAPITOLUL IV.

Răscoala nobilimii ardeline

Încă de la 12 Iulie Mihai, conservând titlul care-l lega de împărat, convoca dieta la Alba-Iulia pentru ziua de 20¹. Înainte de această dată el putu să aflu ciocnirea de la Huedin, dintre trabanții săi și locuitori². Dieta se adună numai pentru chestii de impozite³. O nouă sesiune era anunțată pentru jumătatea lui August la Sas-Sebeș⁴.

În cursul chiar al campaniei moldovene, cei nemulțumiți cu stăpânirea lui Mihai avuseră înțelegeri secrete. Se vorbea de un conciliabul care s'ar fi ținut la 24 Iunie⁵. Oamenii pe cari Domnul credea că-i poate întrebuința în misiuni importante, ca Alardy și Barcsai, trimiși la Pezzen, spuneau că expediția din Moldova e încă „o prostie“ și un lucru neisprăvit, că Mihai va rămânea prins de dânsa. Naprágy, la Gilău, aștepta visita lui Barcsai, și ni putem închipui care va fi fost conversația între dânsii⁶. Spre nemulțămirea lui Mihai,

---

¹ *Ibid.*, p. 964, no. MCCCLVII.

² *Ibid.*, pp. 970-1, no. MCCCLXX.

³ *V. Mon. Com. Transylvaniae*, IV. Cf. Iorga, în Hurmuzaki, XII; p. 977, no. MCCCLXXXIII; p. 980, no. MCCCXCI; p. 988, no. MCCCIV.

⁴ *Ibid.*, p. 981, no. MCCCXCII.

⁵ *Ibid.*, p. 947, no. MCCCXXXII. Dar scrisoarea e din 21,

Ibid., p. 953, no. MCCCXLVI.

Moise Székely se întorcea pe neprevestite din Moldova, lăsând acolo pe Ioan Zelestey¹.

La sfârșitul lui Iulie Aloisio Radibrati era sigur că toată lumea e pentru Sigismund: „ar muri toți pentru dânsul“². Mihai însuși denunța ca șefi ai conspirației pe cei doi Báthory, de Șimlău și de Ecséd, și pe Csáki, cel măgulit așa de prosteste de Imperiali³; nu trecea mult, și el se refugia la Zalău⁴; Sibrik îi urmă. Încă de la 13 August Thoraconimus avea o întâlnire cu Bornemisza și alți magnați și afla că, supt pretextul pedepsei contra Ungurilor din Huiedin, cari ucisese războieni de trabanți ai lui Mihai, țara stă să se răscoale⁵. La 18 August Leca era sigur de trădare⁶.

„Viperale“ hrănite în sânul Voevodului își șuierau acum limbile asupra lui, și Ungnad avu nerușinarea sa spuie că el e acela care a sfătuit pe Mihai contra lor⁷. Nu va zăbovi nici „sperjurul și infamul“⁸ Csáki, căruia Mihai îi făcuse încă la 19 Iulie donații pentru serviciile de războiu⁹.

Kornis fusese acela care, măcar acum credincios, vădi planul lui Moise Székely de a prinde sau ucide pe Mihai, care-l trimise imediat cu vestea la Împăratul¹⁰. În acel moment Domnul asigura că era să plece contra Pașei de Timișoara, care făgăduise a da celatea,

¹ *Ibid.*, p. 1011, no. MCCCCLI.

² *Ibid.*, p. 984.

³ *Ibid.*

⁴ *Ibid.*, pp. 1006-7, no. MCCCXLIII și n-l următor.

⁵ Hurmuzaki. IV, pp. 103-4, no. XCII.

⁶ *Ibid.*, pp. 106-7, no. XCV. Și Armeanul, din Turda; n-l următor. Dar Luca, despre apărarea contra Polonilor, *ibid.*, p. 112, no. CII.

⁷ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1010, no. MCCCXLVIII; p. 1014, no. MCCCCLVII.

⁸ Memoriul lui Mihai, Pernice, *o. c.*, p. 47.

⁹ Veress, *l. c.*, pp. 145-7, no. 139.

¹⁰ Pernice, *l. c.*

dacă i se acordă un adăpost ardelean, 15.000 de țechini și întreținerea unei cete de o sută de oameni¹.

„*Conspirația unor Ardeleni*“ *contra lui era semnată de Mihai, în adevăr strâns din toate părțile, arhiduceleii Maximilian, într-o scrisoare de alarmă, înfățișând creștinătatea însăși în primejdie, la 23 August*“². Sabia lui căzuse asupra câtorva nobili mai mărunți, dar și asupra lui Farkás Kornis³. Proclamația de răscoală, chemând Statele ardeleni, nu la adunarea din Sas-Sebeș a lui Mihai, ci la accia a rebelilor, *purta și iscălitura lui Csáki*, neholărîl încă la 21, ca unul ce avuse sarcina țieiei din Turda⁴, dar care-și credea în sfârșit ceasul sosit⁵.

Se vorbia de „libertatea veche“ încălcată, de legile neținute în samă, de dăjdile grele, de nesuferitele sarcini și mai ales — cu aceasta se puteau recruta aderenți — de „holărîrea strașnică, zdruncinătoare ca să taie pe nemesei de la mic până la mare, tot așa și pe slujitorii lor ungurești cu plată... și locuitorii de frunte din orașe“, „rupându-se de la credința Înălțimii Sale Împăratului Romei“. Ei înțeleg ca, adunați în câmpul Cristișului, lângă Turda, să rămâie credincioși adevă-

¹ *Ibid.* Așa afirmă și Cronica Buzeștilor: „Iar Mihai-Vodă nu știa nimic de aceste svaturi hicleane, ci se gătia să-și strângă oștile să meargă la Timișoara, și trimise iar la Împăratul nemțesc să-i dea ajutoriu. Și îndată găti pre Basta Giurgiu cu o seamă de oști împărătești, și purcease ca să se întâmpine cu Mihai-Vodă, să meargă amândoi la Timișoară“ (p. 298). Matthias îi pusese la dispoziție, după cerere, pe Basta, care făgăduia să vie la Tușnad, și pe Gyulaffi; *ibid.*, p. 48.

² Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1119, no. MCCCCXLVII.

³ Hurmuzaki, IV, p. 103, scrisoare a lui Ștefan Báthory din Șimlău.

⁴ *Ibid.*, pp. 115-6, n-le CV-VI. V. și n-le următoare. Cf. Csáki către Secul, *ibid.*, p. 122. Trădează și Alardi; *ibid.*, p. 124.

⁵ V. Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1010, no. MCCCCXLIX.

rați“ ai Coroanei imperiale. Erau siguri de „o bună parte din oastea de călăreți unguri a Voevodului“ și de Secui, mai ales de cei din Scaumul Arieșului.

În ce privește pe Basta, proclamația adăugă atât: „generalul din Cașovia al Înălțimii Sale a sosit cu o oaste mare aici, la hotar“ (2 Septembrie)¹. Nu treceau două zile și lui Basta i se cerea ca, „lăsând la o parte toate zăbăvile, cât mai răpede să se grăbească în ajutorul nostru“, căci, altfel, vor fi scusați dacă „alții mai tari vor năvăli în țară“, — „mai tari“, adică Sigismund cu Polonia².

Un cronicar ungur, Szamosközy, arată în ce calde și înduioșătoare cuvinte s'a îndreptat Mihai prin solii săi, Sasul Luca Trausner, preoții unguri Ioan Ungvári și Grigore din Vașarheiu și Dalmatinul Zlatarich, către cei cari-l trădaseră, ca și către aceia a căror credință-i apareă îndoielnică. Li-a amintit celor d'întăiu că avea dreptul să-i taie și n'a făcut-o, că și-a stăpânit ostașii — la Brașov, după o ceartă pentru cireșe, terminată cu sârge, el executase în Iunie, trei dintre ostașii români³ — și li-a pus în vedere că „Dumnezeu ajută totdeauna dreptatea“. Celorlalți ostași li-a scos înaintea la ce rang și la ce bogăție i-a ridicat: „eu însumi am rămas aproape sărac, numai să vă poț îmbogăți“. Î-au fost ca niște copii; n'au ei simțul onoarei față de cine i-a dus la glorie⁴? Liberând pe toți prizonierii la pleca-

¹ *Ibid.*, p. 1019, no. MCCCCLXIV. Cf. Szádeczky, *o. c.*, pp. 357-8, no. CXVIII. Lista completă a trupelor răsculate, Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 1021-2, no. MCCCCLXVIII. Clujenii se fac a cere sfat la Ungnad; *ibid.*, p. 1023.

² *Ibid.*, pp. 1021-2, no. MCCCCLXVIII.

³ Czanki, în Trauschenfels, *o. c.*, p. 119. Insuși Szamosközy recunoaște că pedeapsa celor cari ucisaseră și îngropaseră de vii pe trabași s'a făcut cu judecată, nu ca supt Basta; trad. Crăclun, p. 135.

⁴ *Ibid.*, p. 136.

rea din Alba-Iulia, li-a cerut să se roage pentru biruința lui¹.

Încă de la 2 Septembrie se cercaseră și cetățile săsești. Brașovenii refuză de două ori să asculte ispita. Dar, când Sibiienii se hotărîră pentru desfacerea de Mihai, nu numai că se luă și la Brașov, unanim, aceeași hotărîre, dar se uciseră oameni de-ai Domnului, călîndu-și și prin păduri cu o cumplită ură, și ridicîndu-se spînzurătoarea: se reținură ca prinși fratele Banului Mihalcea, Iorga, și un Vistier². Niște ostași veniți, cu șeful lor, Aga, de la Rucăr nu fură nici ei cruțați în acest sălbatec măcel³, care e de sigur o pală pentru trecutul orașului așa de folosit din legăturile cu Țara-Românească; în orice întîlnire următoare toți Românii căți ajunseră în mâinile Sașilor de acolo fură imediat omorîți. Se luau măsuri de a cădea pe neprevestite și asupra celor ce se așteptau să vie de la Oituz; câțiva Unguri veniră să-i ajute contra acestora. În zădar Armașul Sava, care comanda aceste trupe, încercă să între în legătură cu Sfatul pentru a-și salva soția.

Dar Secuții tot trecură, familiile boierilor fiind considerate ca ostlateci — și erau vre-o șase sute de femei adăpostite în Șcheii Brașovului. Crezînd că ele au fost ucise, alți soldați ai lui Mihai venind din țară căutară a pedepsi pe orășeni prin dari de foc, la 18 Septembrie. Atunci bietele jupănesc sînt închise în cetate pentru a primi ele pedeapsa faptelor ce s'ar săvârși de ai lor.

Clujenii zăboviră o bucată de vreme, păuă ce solii lor, cari cereau de la Mihai un sat — și acesta promitea

¹ *Ibid.*, p. 141.

² Cronica lui Massa și Fuchs, *l. c.*, p. 291: „Vistherus Vistelius“ (*sic*).

³ *Ibid.*, pp. 291-3.

„și o sulă, numai să rămâie credincioși“ - fură închiși și maltratați în temniță¹.

Prin Bogáthy și un Vistier, Mihai se adresează îndată, cum avea dreptul, lui Basta, la care se dusesse, pentru a-l sfătui, Mihail Székely². „Domnul Basta“, scria el comisarilor, „să facă tabără cu oastea sa lângă Tușnad și să fie întru alâta gata ca, în ce ceas s'ar cere, îndată să ni poată veni în ajutor; în așa chip însă, încât ajutorul acesta să nu fie numai prin scris. ceea ce nu ni trebuie nouă, ci să fie ajutor adevărat, ca sa putem apăra hotarele³“. Și el, gândindu-se la ce fusese între dânșii, credea că trebuie să adauge: „cât privește năcazul nostru pe Măria Sa, noi nici înainte de aceasta n'am fost năcăjiți pe dumnealui, nici acuma nu sântem, cu toate că la dumnealui ni-am pierdut trecerea; numai dumnealui să fie gata pentru ajutorul nostru, așa ca, atît Creștinălății, cât și Înălțimii Sale, să li putem sluji cu credință și cu folos“⁴.

Intr'altă scrisoare, din 2 August, către același, *cînd era vorba numai de paza de către Poloni*, Mihai amintise totuși un supărător trecut, rugînd pe Basta „să-și părăsească vechea zăbavă și să creadă că toate stau numai în răpezițiune, și nu în scrisori, cum s'a făcut cu comisarii, ci în faptă și cu ființa de față să se săvârșească lucrul“⁵.

¹ După „Istoria Clujului“ în ungurește de Jakob Elek, Meteuș, *Domni și boieri din țerile române în orașul Cluj*, p. IX.

² Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1015, no. MCCCCLVIII.

³ *Ibid.*, p. 1016, nota 2.

⁴ Szádeczky, o. c., p. 580, no. 27 Cf. *ibid.*, p. 565, no. 238: traducere în Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1016, nota 2.

⁵ Hurmuzaki, IV, p. 95, no. LXXXII. Și scrisoarea din 4 August e în această singură direcție; *ibid.*, p. 97, no. LXXXIV. Și la 8, pentru același concurs în Ungaria-de-sus; *ibid.*, p. 98, no. LXXXVI. Cf. și n-l următor, către comisari. Răspunsul lor, de la 10, *ibid.*, pp. 99-100.

O întâlnire între Ungnad, solicitat de Clujeni să li deie sfatul rău, și Basta avu loc la Szántó. lângă Tușnad, și se luă împreună hotărîrea, absurdă, fiindcă *era vorba de o răscoală contra omului împărălesc, înțeles complect cu Pezzen și avînd nevoie doar de confirmarea convenției și de diplomă*, și aceasta fără să aștepte încă „trei-patru zile“¹ până se va vedea cine e mai tare în Ardeal, care *nu putea să fie reprezentat printr'un număr de rebeli adunat într'o pseudo-diză*. Loial până la capăt, Mihail Székely considera pe ai lui Csáki ca po niște „oameni fără credință, ascunși și vicleni“, dar, supus militărește generalului Ungariei Superioare, el se decise a se duce în lagărul acestuia². Ungnad voia să meargă însă, chiar fără să aibă o misiune oficială, la rebeli, la „State“, spre Cluj, ca să li dea... bune sfaturi de credință față de Împăratul singur. La masa lui Basta, Ștefan Báthory de Șimlău spunea limpede că lumea e cu Sigismund, și până și bătrînul Croat ajungea să înțeleagă că e vorba de a se alege între fostul prinț, care era la Sireliu, cu Poloniei³, și între Csáki⁴. Și acesta din urmă, gîndindu-se la perspectivele ce i se deschideau, lua măsuri, la 8 Septembrie, ca drumurile de spre Moldova să fie bine păzite⁵.

Lui Basta, care arăta, la 4, că Mihai vrea să-i des-

---

no. LXXXVIII. Și o scrisoare din 13 a lui Thoraconimus; *ibid.*, pp. 101-2, no. LXXIX. Mihai se plîngea că Polonii vreau să-l momească pe Cazaci (13 August; și către Basta); *ibid.*, pp. 102-3, no. XC-I. In vechiul sens stăruia Mihai, orbit, și la 14; *ibid.*, p. 105 (și către Basta); n-1 următor. Cf. și *ibid.*, pp. 108-9, 110-1, no. CI (după scrisoarea lui Mihai din 19); *ibid.*, p. 110, no. XCIX.

¹ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1023.

² *Ibid.*, p. 1024.

³ Scrisoarea lui, *ibid.*, pp. 1034-5, no. MCCCC.

⁴ *Ibid.*

⁵ *Ibid.*, pp. 1025-6, no. MCCCCLXXIII.

facă trupele prin cererile de ajutor¹, i se presintau condiții, mai ales în ce privește toleranța religioasă², pe care fără preget el își însuși dreptul, ca stăpân de fapt al situației, de a le primi. La Maitin lângă Sătmar i se făcu de State jurământul pe care-l voia³. La 7, el primia în satul Szantó solii Clujenilor⁴. Tot odata el accepta și transmitea la Curte toate pârile lor contra lui Mihai⁵, până la accia că el a chemat pe Turci la asediul Orășii: mai târziu, el va fi înfățișat în legatura cu Pușa din Timișoara⁶. La 9, Basta comuniquea bietului Ungnad că hotărîrea e luată: „Am trimes pe Tököly cu oamenii săi cât mai iute la Turda, pentru a se uni cu confederații“ — el adusese din Terile-de-jos acest titlu — „ca să li dea curaj și siguranță despre venirea noastră... Dacă nu mă înșel, vom avea partea noastră în afacere“⁷.

La 10 Septembre acci cari se întitulau „nobilii, magnații și celelalte stări și ordine ale Universității nobililor țerii Ardealului și celelalte“, primind, pentru bani, până și pe Sârbi și 2.000 de Români din oastea lui Mihai⁸, puteau să spuie că „și oastea Măriei Sale Împăratului va fi cu noi“⁹. Chiar și Aga Leca trecuse la dușmanii stăpânului care pentru vechile lui intrigă îl iertase¹⁰. La 11, Basta anunța arhiducelui Matthias că el, care știe că Mihai s'a înțeles cu Pașa din

¹ Hurmuzaki, III², p. 365, no. CCCCXLI.

² V. și *ibid.*, p. 1031, no. MCCCCLXXXIII: Ungnad le găsește grele.

³ Ciro Spontoni, *Storia della Transilvania*, p. 103.

⁴ Hurmuzaki, p. 126.

⁵ *Ibid.*, III², pp. 364-5.

⁶ *Ibid.*, IV, p. 132.

⁷ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1026, no. MCCCCLXXIV.

⁸ *Ibid.*, p. 1028, no. MCCCCLXXVIII. Condițiile făcute călărilor unguri, Veress, *l. c.*, pp. 173-80, n-le 173-4; către Leca, n-l următor; v. și *ibid.*, pp. 186-7, no. 180.

⁹ *Ibid.*, p. 1029, no. MCCCCLXXIX.

¹⁰ Hurmuzaki, IV, p. 128 și urm.; Veress, *l. c.*, pp. 130-1, no. CXX.

Timișoara pe care-l îndeamnă la atac contra Imperialilor la Kanizsa, va merge contra celui de la care „nu e de așteptat nimic bun“, ca să-l „silească la retragere“, să-l facă „a-și lua tălpășița“ (*sich packen*)¹. Unirea celor două oștiri se făcu la Turda în ziua de 14².

*Basta izbutise deci să prefacă o ceartă personală într'un articol de politică a Impăratului căruia-i scria. În zădărar venia curierul imperial care aducea comisarilor cu totul alte instrucții*³.

La 18 Septembrie în pasurile ce duc spre ieșirea din Ardeal pe Murăș Mihai era bățul de Basta.

Cu vre-o 18.000 de oameni rămași credincioși⁴ — dușmanii nu erau mai mulți — Mihai se retrăsese din capitala sa prin trecătorile unde credea să se poată apăra mai bine. Locul era, acolo, la satul Mirăslău, sau între Mirăslău și Teaca⁵, aproape ca, odată, la Călugăreni: de o parte apa, de alta o înălțime împădurită.

Dușmanii sosiră: Ardeleni în revoltă și steagurile

¹ Hurmuzaki, IV, p. 132, no. CXXI. V. și *ibid.*, pp. 132-4, no. CXXV Ungnad se înțelegea bine cu Secuiul șef al Iesuiților, care-i dădea informații, de și Mihai făcuse greșeala de a-l trimete la State ca prim negociator; *ibid.*, p. 146, no. CXXX.

² Veress, I. c.; p. 205.

³ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1030, no. MCCCCLXXXI. Csáki-i oferă lui Ungnad cea mai bună gazdă în Cluj; *ibid.*, p. 1033, no. MCCCCLXXXVIII. Brașovenii, în corespondență cu Zelestey, erau nesiguri; *ibid.*, pp. 1032-3, no. MCCCCLXXXVIII. Dar ei atacară trupele muntene ce veniau în ajutorul lui Mihai; *ibid.*, pp. 1035-6, no. MCCCXCII. Mihai scrie Sibienilor; *ibid.*, pp. 1033-4, no. MCCCXXXIX.

⁴ Tomaso Cavriolo, unul din căpitanii lui Basta, îi dă lui Mihai 12.000 de călări și 20.000 de pedestri; Veress, I. c., p. 205. Alt izvor înseamnă aceleași cifre; *ibid.*, p. 210.

⁵ Scrisoarea Statelor, la Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1040, no. MCCCXCIV.

Habsburgilor, ceia ce impresionă adânc pe Mihai, demoralisându-l. În fața lui era nu numai Basta, pe care nu-l mai văzuse, dar ambii comisari, așa de cunoscuți lui. Straja de Cazaci putu fi ușor împrăștiată. Urmă un duel de artilerie, Mihai având douăsprezece tunuri bune. În acest moment Petru Armeanul, un așa de vechiu credincios, trimes totuși în solie¹, fu prius sau se lăsă prins de ai lui Basta².

Era prea târziu pentru lupta pregătită foarte îngrijit de un general așa de experient ca fostul comandant în Țerile-de-jos.

A doua zi Cazacii zburălăciră peste apă. În dosul lor Mihai își întărise poziția, de spre partea pădurii. Ingustul pas de munte era ca trecătoarea din Vlașca la 1595. I se păru lui Basta, în mijlocul ghiulelelor ce se schimbau ca în ziua precedentă, că poziția trebuie schimbată. Și bagajele lui, cu o parte din trupe, se puseră deci în mișcare.

Domnul român crezu că e fuga la care se aștepta. I se păru că a venit momentul în care el însuși era chemat să fulgere eroic. Nu-și dădea sama că aici nu mai era, față de Imperiali, ca față de miserabila adunătură a rebelilor și a mărfaei omenești cumpărate de dâșii, o chestie de temperament, obișnuită la Răsăriteni, ci că un rece ochiu deprins urmărește și socoate fiecare clintire.

Ei se aruncă deci, luând și șapte tunuri cu el. Astfel făcu în goană drum de jumătate de milă până se ajunsese la luminiș, adecă la *descoperirea complectă a mijloacelor fiecăruia*. Aici Cazacii, poate și smoniți cu bani, pierdură bătălia, iar cealaltă oaste a lui Mihai slăbi la contra-atacul chiurasierilor, raiterilor ger-

¹ Spontoni, *o. c.*, p. 111.

² Cererea lui de răsplată, Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 1408-9, no, MDXI.

mani, al muschetarilor valoni și francesi ai lui Basta. Când se începu îngrămădirea îndărăt, pasul nu mai putu cuprinde gloata amestecată, care se aruncă desnădăjduită în Murăș. Pedestrimea, solidă, buni ostași, se lăsă ucisă pe loc de armele de foc ale regimentelor împărătești: cu puține pierderi, uneltele superioare ca și sângele rece al comandei aduseră peirea a 4.000 de oameni ¹.

Mai târziu, Mihai caută să arăde motivul sufletesc care l-a dus la înfrângere.

„Eu, fiind creștin, care nu eram obișnuit să mă arunc cu bucurie asupra creștinilor, silit acum de nevoie, nu m'am luptat așa cum obișnuiam s'o fac cu dușmanul meu firesc, aprinzând cu cuvintele și pilda mea însăși la luptă și înfruntând cel d'întăiu asall dușman, ci, văzând oaste creștiuă, mișcat de milă și ca să nu se verse, din pricina nestatorniciei câtorva ticăloși, sângele creștin, n'am stat după obicei în fața întăii loviri, ci m'am retras; nu doar că n'aveam atâta putere sau că-mi perise inima, ci fiindcă-mi era groază să mânjesc cu sânge creștin sabia care băuse odată din bielșug sângele vrăjmașesc. Și, cum ostașii miei, în fruntea căror am mers toldeauna în luptă, nu m'au văzut de față în aceasă luptă, zguduiți, nu de vre-o spaimă, ci socotind din lipsa mea că s'a înlâmpat ceva rău, au fugit“.

Și, pentru părăsirea rezistenței ulterioare, explicația

---

¹ Descrierea oficială a biruitoților în Veress, *l. c.*, pp. 192-4, no. 183. Descrierea lui Cavriolo, citată, *ibid.*, pp. 204-9, no. 295. O altă descriere italiană, *ibid.*, pp. 209-14, no. 196. E memoriul lui Tarducci; v. Hurmuzaki, IV ², p. 577 și urm.; cf. Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 1037-40, no. MCCCCXCIV. Descrierea lui Ciro Spontoni, *Storia della Transilvania*. Contingentul Sașilor la Basta fusese numai de câteva sute de oameni; socoteala exactă, pe orașe, în *Album Oltardinum*, la Trauschenfels, *o. c.*, p. 34.

e aceeași: „nu se cuvenia să mergem contra domnului meu“¹.

La 20 Basta și același Ungnad intrau în Alba-Iulia, groaznic prădată de haiduci, diistrugându-se, cum am văzut, și „*frumoasa biserică românească nouă*“: în cetate palatul era lăsat neatins de Domn; se așază o strajă de Cazaci și se făcură arestări².

Ce a urmat după această înfrângere o spune însuși Mihai, în Memoriul către Marele Duce de Toscana: „Apoi ei au venit la Alba-Iulia, unde pe câți i-au găsit: Italieni, Greci, Români și Sârbi, cu familiile lor“, — căci pe Sârbi, aici și aiurea, Mihai îi *colonisa*. — „până și pe pruncii de lapte, pe toți i-au trecut supt sabie. Tot așa au mers la spital și au făcut același loc. Încă și *în biserica mea, pe care eu o clădisem mai înainte, au intrat și au desgropat oasele lui Aron Voevod, care de atâta vreme era înmormântat, și ale unor boieri* — cum se știe, ale tatălui lui Matci Basarab — „și le-au aruncat afară: o așa neomenie n'a fost făcută nici de păgâni“³.

Mihai, care dăduse o raită prin Alba-Iulia ca să-și iea tesaurul⁴, se retrăgea spre pasurile lăntene, unde-l așteptau *trupele, adevărat și exclusiv românești, ale fiului său, care încercaseră a alerga spre Murăș și avuseră și unele ciocniri cu Sibienii, cari voiau să îi se împotrivească*⁵. Răpede, din aceia cari luptaseră multă vreme supt steagurile lui se făcu din nou, la Râșnov⁶, o

¹ Pernice, *o. c.*, p. 49.

² Hurmuzaki, IV, pp. 136-7.

³ Pernice, *o. c.*, p. 49.

⁴ Hurmuzaki, IV, p. 137.

⁵ O scrisoare retorică adresată Ungurilor, Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 1043-5, no. MDII, e de sigur un fals.

⁶ I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl. II*¹, p. 639.

armată, cu Sârbii lui Deli-Marcu și ai lui Baba-Novac, cu Muntenii lui Sava și Radu Buzescu, cu 1.000 de Moldoveni¹. Se credea că, sprijinit și de Secui, rămași credincioși, el va da o nouă bătălie între Sighișoara și Mediaș și se va răsbuna crunt².

---

¹ Hurmuzaki, IV, p. 138.

² Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1046, no. MDV.

CAPITOLUL V.

Pierderea Țerii-Românești

De o înloarcere a situației atât de adânc primejduită prin alianța Imperialilor cu nemeșii ardeleni nu putea să mai fie vorba. În adevăr Zamoyski cobora din Moldova spre vechea vatră a lui Mihai, ca să așeze acolo pe fratele său Simion.

Indată ce se află de răscoala Ardelenilor, și fără să-i aștepte rezultatul, Polonul, lacom de răsbunare, trecea Nistrul¹, evita pădurile, de rău augur pentru Poloni, ale Bucovinei, pline și acum de Români, căulând cât mai iute vadul Prutului. Ajuns, în drumul spre Succava, la satul Cordăreni, el primia vreo 800 de Unguri veniți așa de departe la Sigismund și se pregătia de o invasiie în Ardeal, dacă lucrurile merg bine acolo². Din tabăra de lângă Prul, fostul principe însuși îndrepta către regele Poloniei o lungă scrisoare de îndreptățire și rugăminte (16 Septembrie)³.

La 19, Cancelariul-Hatman, ajuns pe malul Sucevei, știa acum că răscoala din Ardeal se întelește și scriind vechiului auxiliar al lui Mihai, căpitanul Samuil Kozzka, și Zaporojenilor lui, li cerea concursul

¹ Era dincolo de râu la 6 Septembrie; I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl. II*¹, p. 635, no. CCCXL.

² Veress, *l. c.*, pp. 184-5, 178.

³ *Ibid.*, pp. 188-91, no. 181.

pentru o intervenție a sa în această provincie¹. Peste două zile el sîlia pe apărătorii Sucevei, pomenitul ungur Kaptury și un Nicolae Farcaș, să-i dea cetatea². Unul din cei doi Potocki intră imediat în Secuime³. Plecat la 21 din Suceava⁴, Zamoyski, care, trecând pe la Neamț, primise la Roman vestea bătălii pierdute de Mihai⁵, era lângă Bacău⁶ la 28 Septembrie și mergea, de și Ieremia refusera *un nou și greu jurământ de coplectă unire a Moldovei cu Polonia*⁷, spre Țara-Românească, unde știa bine că va întâlni o împotrivire din cele mai îndărătnice⁸. La 6 Octombrie se trecea granița la Focșani⁹. *El nu avea de gând însă a năvăli în Țara-Românească, ci gându-i mergea să pătrundă prin Secuime în Brașov și să se impuie în Ardeal*¹⁰.

Din partea lor, biruitorii, cari la 22 erau în lagăr la Miercurea, nu se puteau gândi, cu Basla ca supraveghetor — acesta, calculator rece, ar fi fost bucuros să conlucreze cu Mihai contra Polonilor, căroră, dacă ar ataca Ardealul, e gata a li oferi bătălie¹¹ — și cu Csáki

¹ *Ibid.*, pp. 155-6, no. 185. Koszka fu apoi arestat pentru trădare față de Mihai; Veress, *l. c.*, p. 243. In loc e Havrilco. Pentru moartea la Mirăslău a lui Banițchi, *ibid.*, p. 244.

² Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 297-8, no. 187. Pentru predare Veress, *l. c.*, pp. 243, 246.

³ Hurmuzaki, IV, p. 135, no. CXXIII.

⁴ Veress, *l. c.*, p. 242, no. 222.

⁵ *Ibid.*, p. 243.

⁶ „Low Weiki“ e Lunca Mare, *ibid.*

⁷ *Ibid.*, pp. 242-3, no. 222.

⁸ *Ibid.*, pp. 201-2, no. 191.

⁹ *Ibid.*, p. 221, no. 203. Satul „La Nerest“ e de înțeles: „la Neruja“; *ibid.*, p. 244.

¹⁰ *Ibid.* Cf. și *ibid.*, p. 245. V. și declarația lui Zamoyski, *ibid.*, p. 299.

¹¹ Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 1057-8, no. MDXXVI. V. și observațiile speriate ale lui Ungnad; n-l următor. Cf. și *ibid.*, pp. 1061-2, no. MDXXXI.

ca șef, să cheme pe Sigismund. Intr'o îndurerată scrisoare către Ieremia-Vodă i se comunica această hotărîre nezguduită¹ și se luau măsuri pentru a se închide pa-surile către Moldova². Moise Székely, care se cobora de la Hust, părea că ajută singur cauza fostului său stăpîn³. El fu împiedecat prin măsuri grabnice, și, relevându-le. Csáki, care nu putuse avea mai mult, cerea discret Impăratului o răsplătire în castele⁴.

La Mihai însă alergaseră și Secuii⁵. Se ajunsese astfel, din partea lui, amenințat să piardă și Țara-Românească, și din partea acelor care voiau să-l izgonească, dar păstrând, de frica Imperialilor, acum stăpâni, speranța că l-ar mai putea întrebuița, la o înțelegere, care nu putea fi decât cea mai adîncă umilință pentru Domn.

Ei trimise întăiu la tabăra din față, unde-i era pus la preț capul pentru o moșie cu cinci sute de iobagi și de unde i se smomiau soldații și mai departe⁶, pe credinciosul Zelestei, cu doi boieri, pentru a încheia un armistițiu. și i se ceru, în schimb, să-și dea, în câteva zile, familia ca zălog⁷. Basta cerea ca Domnul să renunțe la Ardeal și atunci i-ar găsi el o întrebuițare contra Turcilor: pe la dânsul, prin Ungaria-de-sus, unde Mihai visase odată așezarea ca stăpîn în Cașovia însăși; își va da însă tesaurul și familia. Mihai răspunse prin Radu Buzescu că mai bucuros ar trece pe la Giurgiul vechilor sale lupte, acum atacat de Turci, în Balcani,

¹ *Ibid.*, pp. 1042-3, no. MD.

² *Ibid.*, p. 1043, no. MDI; p. 1045, no. MDIII; pp. 1047-8, no. MDVIII.

³ V., între altele, *ibid.*, pp. 1046-7, n-le MDVI-VII.

⁴ *Ibid.*, pp. 1050-1, no. MDXIII. V. Veress, *l. c.*, pp. 254-6, no. 218

⁵ Hurmuzaki, IV, p. 138.

⁶ *Ibid.*, pp. 148-9, no. CXXXII. Aceasta la 14 Octombrie, după înțelegere. La 4, tabăra era la Vlădeni; *ibid.*, p. 151, no. CXXXV.

⁷ Mai târziu, în memoriul său către Impăratul, Mihai va scrie că trimesului i s'au frânt mările și picioarele.

dar încă mai bine ar vrea să se îndreptăleşcă întâiu față de domnul său Impăratul¹. Cere însă din lagărul de la Sibiiu lui Basta, care-i aruncase în față tirania și necredința (25)², ca familia să nu fie dată pe mâna Sașilor din Sibiiu, ci să fie ținută onorabil la Făgăraș. Aceluiași Basta-i spunea în particular că se crede înțeles prin Pezzen cu Impăratul, dar, din Ardealul la care a renunțat, vrea cetățile Gurghiu, Jeciu și Făgăraș³.

Tot lui Basta-i cerea amnistie pentru Secui și, pentru el, trei locuri de retragere dacă ar fi să piardă totul⁴.

In chiar aceste zile Impăratul primia condițiile aduse de Kornis și de Stoica. Dar Mihai nu știa că în puterea acestei diplome din 22 Septembre — tragedie a sorții! — el era acum guvernatorul Ardealului⁵.

Se spunea în acest act, smuls prin atâtea stăruinți, că, de și rosturile de guvernare, — *la care singure se ținea deci și acum*, — se dau numai pe un oarecare timp și la Turci chiar, *Mihai va păstra pe viață cârmuirea Ardealului. Pe fiu îl va avea în vedere Impăratul, dar nu numai la așa ceva, ci și la altele*, — deci rezervă în ce privește pulința de a-l înlătura. Țara-Românească însă—de Moldova niciun cuvânt—îi va rămânea „Voe-

¹ Hurmuzaki, IV, pp. 140-5.

² *Ibid.*, p. 140.

³ *Ibid.*, pp. 21-2, no. xv; pusă la loc greșit. Insemnarea românească a lui Mihai e: „Pohta (nu Pașa) ce-2[m] trimes la Baștea“. Cf. *ibid.*, p. 147 și urm. Și acum Ungnad îl clevetia: așteaptă pe Turci și Tătari, ar vrea să deie asalt Brașovului; *ibid.*, pp. 142-4, no. CXXVIII. În aceeași formă, Stat.le; *ibid.*, p. 141. V. și *ibid.*, p. 145.

⁴ *Ibid.*, p. 21.

⁵ Hurmuzaki, III², pp. 364-6; IV, p. 132; *Fragmente*, III, p. 11; Jorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1056, no. MDXXV; pp. 1057-8, no. MDXXVI.

vodului“ — fără alt titlu — cu drept de moștenire și chiar pentru fete.

I se ceru de dușmanii cari-i stăteau în față, nerăbdători să-l distrugă, să facă lui Rudolf, dar și Ardealului ca atare, deci Statelor, jurământul pe care-l făcuse pe rând lui Sigismund, împăratului și lui Andrei. Cu un delegat imperial, Sebastian Tököly, un prieten, întovărașit de nemeșii Nicolae Vitéz și Martin Bánay, se trimeteau la el, din lagărul de lângă Voila Făgărașului, asemenea propuneri. Dând ca ostaleci pe Stoica, pe Udrea, pe Preda Buzescu și pe Sava și rămânând să fie păstrată în această calitate toată familia Domnului, mama, soția, fata, cărora nu li se poate da adăpost la Făgăraș, proprietate a Marici-Cristinei, ci la Gilău, Mihai avea să se întoarcă la dânsul acasă, cu mângâierea că, dacă va voi să lupte cu Turcii, se va interveni la Curte — de cine? — ca el să fie ajutat¹.

*El trebui să se plece, suprem sacrificiu, pentru a-și scăpa țara cea veche*². La 7 Octombrie era în munții Buzăului³. Recomandându-și familia vechiului prieten, Mihail Székely, el pleca de acolo peste câteva zile⁴.

Jurământul se făcu, solemn, la 3 Novembre⁵. Indata, la 9 Octombrie, *Csúki tăia calea lui Zamoyski*⁶, arătând că n'are ce căuta în Ardeal, de oare ce sânt trei zile de când Mihai, cu totul bătut, a trecut munții⁷. *Nu-i mai rămânea mândrului Cancelariu, pentru care*

¹ Veress, *l. c.*, pp. 216-9, no. 198.

² Liberarea lui Teodosie, în drum cu Kornis, *ibid.*, p. 220, no. 201.

³ Hurmuzaki, IV, pp. 155-6, no. CXXXVIII. V. și rapoartele lui Ungnad; *ibid.*, p. 157 și urm., CXXXIX-XL.

⁴ Pp. 155-6.

⁵ *Ibid.*, pp. 149-50.

⁶ Mihai trimesese și el o importantă strajă la Oituz; *ibid.*, p. 150, no. CXXXIV.

⁷ Veress, *l. c.*, pp. 223-4, no. 205.

toți acești nemeși însemnau așa de puțin, decât să meargă la Munteni să instaleze pe bunul și bietul Simion-Vodă¹. Moise Székely se reunise, de altfel, în lagăr cu ai săi, și scria și el lui Zamoyiski că nu e nimic de făcut; Polocki el însuși trecuse granița în Moldova².

Pentru așezarea lui Simion în Țara-Românească se puseră condiții pe care frații Movilă nu puteau decât să le primească: plată de 40.000 de galbeni pentru fiecare, întreținere la ei a 3.000 de soldați poloni cu comandanți poloni și pârcălabi de cetăți jurați regelui; plata imediată a 80.000 de florini lefuri³.

O expunere polonă amănunțită ni arată ce s'a făcut pas cu pas în lupta înviersunată pe care Mihai a dat-o ca să-și apere scumpul pământ de moștenire, de care de atâtea luni de zile, urmărind scopuri mai mari și umblând după visuri mai înalte, se despărțise.

Mihai trecuse, cu abia 2.500 de oameni⁴, prin acel pas al Buzăului prin care intrase cu vre-un an înainte în Ardeal. El trimisese înaintea Polonilor, cari veniau de la Buzău, pe Deli-Marcu, care-i întâlni la Năieni, supt muntele Slonului, unde încercă o surprindere, și din munți, fiind el încă la trecătoare, o altă ceată se coborî asupra acestei oștiri bine disciplinate, după sistemul apusean, care înainta, ca și a lui Basta, cu chibzuială. Un asalt al Cazacilor poloni izbuti fără greutate să-i răspingă. Străjile sămănate de Mihai în dru-

¹ Mihai credea că se aduce nepotul său Dumitrașcu, fiul lui Cercel, asupra căruia v. N. Iorga, în *Omagiul Maiorescu*; cf. Hurmuzaki, IV, p. 161. De fapt fusese vorba de fratele acestuia, Marcu.

² *Ibid.*, pp. 226-7, no. 209.

³ I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II¹, pp. 642-3.

⁴ Hurmuzaki, IV, p. 161. La 13 cere 2.000 Nemți; *ibid.*, p. 164, no. CXLV.

mul spre Apus nu fură mai fericite (16 Octombree).

Din aceste zile de mare restricte e scrisoarea, așa de prețioasă, de pe malurile Teleajenului, prin care Mihai arată lui Basta și unora din jurul lui, cari-l înștiințau că Zamoyiski abia pornește asupra Teriilor-Românești și că să fie cu luare aminte, că n'a primit niciun răspuns la patru solii, cu un Știrbei, un Căstruț un Cristea, un Radu, cum înainte de Goroslău iarași i se opriseră toate scrisorile, că n'are nicio știre despre fiul sau, după care trimesesc. Luptele s'au și început cu harțe, dar el s'a retras. Dușmanul merge spre Târgoviște. Două zile mai poate aștepta el ajutor ardelen. „Pe urmă, fie cum va vrea Dumnezeu!“ Să fie însă Germani sau Unguri de la Impărăție, nu cumva Ardeleni, căci Cancelariul e înțeles, o știe bine, cu Sigismund. „Am aflat că Ardelenii nu se încred în noi; nici noi nu ne încredem într'înșii; nici soția n'au cutezat să li-o trimetem, așa cum se poartă ei cu oamenii noștri“: doar lui Moise Székely i-ar încredința-o. În zădar se vorbește de a încerca pacea cu Zamoyiski; dacă acesta-și va încheia pacea cu Turcii, va veni și asupra lui Basta, — de aceasta el asigură¹.

La apa Cricovului Mihai încercă din nou sistemul său, moștenit de la Ștefan-cel-Mare: cursa din pădure, cu mlaștini și șanțuri, unde pusese infanterie cu tunuri. Și aici el fu părăsit de noroc (20). Cazacii învingători aduseră nouăzeci de steaguri; deserțiunile ostașilor străini se înmulțiau².

În zădar Mihai, care dădea acte din „gura Teleaje-

¹ Iorga, în *Hurmuzaki*, XII, pp. LXXXVIII-IX. Scrisoarea a fost prinsă de Zamoyiski și e astăzi la Varșovia. O expunere largă, după izvoare polone, la Miron Costin, p. 256 și urm.

² I. Bogdan, în *Hurmuzaki*, *Supl.* II¹, p. 639 și urm.; Veress, *l. c.*, pp. 248-9. Se îngroapă „4.000“ de morți, pp. 248-9.

nului“ la 8 Octombrie, la 12, la 13, la 14¹, vorbind de „limbile viclene“², ceru de cinci ori Imperialilor, de cări era din nou legat prin jurământ, să-l ajute. În zădar își trimese, cu Stoica, fiul, care vorbi cu lacrimi de porunca părintească.— de și el n'are nici dușmani, nici vină,—, pe care a trebuit s'o asculte³. Basta chiar promisese Brașovenilor, la sfârșitul lui Septembrie, că e gata „să-i libereze de tirania lui Mihai“⁴. Și Ungnad declara că, neavând cum, el va purta cu vorba pe acela care mai bine ar fi și murit la Mirăslau⁵. Atâta numai că scrisori iscălite de Basta și de cei doi comisari reveniți la vechiul lor rost sigur rugau pe Zamoycki să se oprească de la înaintarea într'o țara care e acuma supusă din nou Impăratului⁶.

¹ Hurmuzaki, IV, pp. 161-2, no. CXLII; pp. 164-5, no. CXLIV, pp. 167-8, no. CXLVI. Două alte scrisori cusute la raportul din 18-22, *ibid.*, pp. 194-6, n-le CLXVII-VIII.

² I. Bogdan, în *Prinos lui D. A. Sturza*, 1903.

³ Hurmuzaki, IV, p. 171. Avea patrusprezece ani. Ungnad anunță, grosolan, că acuma vin și „femeile“. La Gilău fiul va sta supt mare pază, oprit și de a se juca; *ibid.*, p. 247. Doamnele sosiră la 21; *ibid.*, p. 178, no. CLIV. Soția lui Mihai era „foarte obosită“; *ibid.*, p. 181, no. CLVI. Venise pe la Turnu Roșu; *ibid.*, p. 181, no. CLVII. Arată „umilă și modestă“. Cu optsprezece cai după dânsa, stătea, îmbrăcată în damasc roșu, într'o trăsură, cu o bătrână în față, poate soacra; *ibid.*, p. 182, no. CLVIII. Pentru aceasta v. și Czanell, în *Trauschensfels, o. c.*, p. 120; *Cronica lui Massa și Fuchs, l. c.*, pp. 297-8. Sărmana Doamnă stătu la Brașov o noapte, „într'un loc umil“, și-și căuta fiul, cu teama să nu-i fi fost ucis. Petru Armeanul pârîse pe Mihai că voia să măcelărească pe Sași. Pe Mihai aceștia îl porecliau: „Mălăiu-Vodă“; *ibid.* *Socotețiile Clujului pentru Nicolae și Doamnă, în Meteș, Domni și boieri din țerile române în orașul Cluj*, pp. 20-1. Și domnița Florica sosește în Decembrie, mergând spre Gilău; *ibid.*, p. 21.

⁴ *Cronica lui Massa și Fuchs, l. c.*, p. 295.

⁵ Hurmuzaki, IV, pp. 164-9, 187. Impăratul intervine la 6, la 10 Novembre pentru el; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1078, no. MDLVIII; p. 1080, no. MDLVI. Și plângerea la regele Poloniei, *ibid.*, p. 1085, no. MDLXVI.

⁶ I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl. II*¹, p. 648.

La 21 Zamboyski era la Ploești¹. În ziua când se trimetea a doua misivă, el ajunsese la Bucovel, pe Teleajen, încântat de felul cum merge o campanie ale cărei greutăți și deci a cărei glorie le exagera așa de mult². Cum se făcea această înaintare, cu ce suferinți pentru țară se poate vedea după plângerea unui așa de vechiu prieten din Moldova supusă Polonilor, Luca Stroici, căruia i se jăfuiseră zece moșii³.

Și la Bucovel împotrivirea lui Mihai fu zdrobită⁴. Indată armata de invazie pătrundea până la Argeș în sus, unde se făcu o ultimă încercare de a o ținea pe loc, cu vre-o 9.000 de oameni⁵; la 25 Novembre⁶, Simion, așezat în Scaun, primia și steagul de la Turci, cari așteptau de mult o astfel de răsbunare⁶. Banul Udrea, prins i se supunea⁷. La 10 Decembre Zamoycki se lăuda că a isprăvit cu Mihai. Cerea, la 23, Ardelinilor să i-l dea în mână, dacă aleargă la ei⁸.

Cu puțini lângă dânsul, o biată ceată de pribegie,

¹ Veress, *l. c.*, pp. 236-7, no. 219. Vorbește de năcazul Turcilor că în atâția ani n'au putut birui „un om așa de mic“. Indemnul unui Polon de a se supune; Hurmuzaki, IV, pp. 170-1, no. CXLIX. V. și scrisoarea de la Teleajen, *ibid.*, III², pp. 371-2, no. CCCCLI. Și *ibid.*, p. 462 și urm.

² I. Eogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II¹, p. 649.

³ *Ibid.*, pp. 650-1, no. CCCXLVI; Hurmuzaki, IV, pp. 200-1, no. CLXXII.

⁴ Veress, *l. c.*, pp. 238-40, no. 221: raportul amănunțit al lui Zamoycki. Cf. și raportul unui anonim polon, *ibid.*, p. 242 și urm.

⁵ Scrisoarea lui Potocki din Pitești; *ibid.*, p. 275, no. 251.

⁶ Corfus, *o. c.*, pp. 50-4. O scrisoare anterioară a Sultanului către rege; Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 1053-4, no. MDXX; alta, n-l următor.

⁷ Veress, *l. c.*, pp. 257-8, no. 231.

⁸ O sută șase steaguri fură trimese în Polonia; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1119, no. MDCXXII.

o strajă abia capabilă de a-i apăra viața, învinsul s'a dus însă unde nu știe nimeni ¹.

Cum a arătat-o mai târziu și Impăratului, fiind pus înaintea „Polonilor și Moldovenilor și Tatarilor și Turcilor” ², Mihai, care se strecurase supt munte până la Craiova, n'a părăsit țara fără să taca o ultimă silință contra Turcilor cari trecuseră Dunărea, la 1-iu Octombrie ³, începând a întări Giurgiul și mergând până la Gherghița ⁴ — se zicea că el a tăiat pentru tradare niște boieri la Craiova ⁵ —, în același timp când, lovind și măcelărind ariergarda ⁶, aparea cu o trupă de Unguri, și Moise Székely. Turcii mergeau la 21 Octombrie drept spre București ⁷, cu copilul, abia de șaisprezece ani, al lui Mihnea-Mohammed ⁸, și trebui o solie a cunoscutului Anghelachi ca să-i rețină un moment ⁹. Contra navalitorilor din Oltenia, conduși de beii de la Vidin și de la Nicopol. Mihai trimese pe

¹ I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II ¹, pp. 651-2, no. CCCXLVII. V. studiul colonelului Zagoriț, *Treisprezece zile din viața militară a lui Mihai Viteazul. 7-20 Octomvrie 1600, Luptele cu Polonia*, 1908. Cf. și I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II ², no. I. La 11 Ianuar 1601 Simion-Vodă mulțămește din Târgoviște acelora cari l-au pus în Scaun; el trimete la dieta polonă pe Dan, fiul lui Dan Vistlerul; *ibid.*, pp. 5-6, no. IV. V. și *ibid.*, n-le următoare. Ideia ciudată că Zamoyski vrea să așeze pe Marcu-Vodă în Muntenia, la Ungnad, în Iorga, Hurmuzaki, XII, p. 1061, no. MDXXXI. Corespondență turco-polonă cu privire la Mihai, *ibid.*, pp. 1062-4, n-le MDXXXII-III (Octombrie 1599).

² I. Bogdan, în *Prinos lui D. A. Sturza*, p. 469. Astfel scrie el la 8 Octombrie din gura Teleajenului. Era în așa stare, încât n'avea un boier ca ispravnic, și de aceia spune: „ispravnic a fost însăși vorba Domniei Mele”.

³ Hurmuzaki, IV ², pp. 29-30, no. XXIII.

⁴ *Ibid.*, (p. 167, no. CXLVI.

⁵ *Ibid.*, p. 209, no. CLXXX.

⁶ Pernice, p. 49, Memoriul lui Mihai.

⁷ Veress, *l. c.*, pp. 249-50.

⁸ Hurmuzaki, IV ², p. 31.

⁹ Ei ar fi cerut pe Pătrașcu ca ostatec; *ibid.*, p. 30.

Banul Craiovei, care-i birui, luându-li și steagurile¹.

Un „hronograf“, de sigur românesc, pe care l-a avut Miron Costin, vorbește de aceste ultime lupte. Udrea având „straja“ de 1.000 de oameni. Simion venia, pe căi știute de boierii trecuți la dânsul, către însăși vechia cetate de Scaun din munte a Domnilor. În patru ciocniri aceasta avangardă se împrăștiă, Udrea chiar părăsindu-și Domnul, și atunci Mihai nu mai încercă o ultimă încheștare, ce i se paru zădarnică².

În memoriul către Marele Duce de Toscana, Domnul însuși arată cum, în această teribilă situație, atacat din trei părți, el a fost silit a-și licenția mai toată oastea: „M'am găsit încunjurat din toate părțile de dușmani: de o parte, de Poloni, Moldoveni și Tatari, de alta de Turci, de cari era plină țara, și cu toți de multe ori am ajuns să mă încaier. Dar apoi, la sfârșit, vazând că nu mă pot împotrivi față de o așa de covârșitoare mulțime (*a tanta piena*), am trimes toată artileria ce o aveam lui Moise Székely, ca s'o încredințeze lui Giurgiu (Basta), pe care de bună voie a dat-o în mâinile vrăjmașilor. La capăt, am dat drumul soldaților miei, neavând cu ce să-i mai țin, și am ales cu mine însumi 10.000 de călări.

„Și așa am mers cu dânsii spre Țara-de-jos, călătorind și până la Dunăre, unde am găsit pe sangeacul de Vidin cu 4.000 de Turci, care se întorcea cu mulți robi și vite ca să treacă în Țara Turcească, *asupra căruia căzând, mai dornic să mor decât să înving, a vrut Dumnezeu să-i taiu în bucăți, de n'a scăpat unul, și a rămas acolo și sangeacul*, al cărui steag l-am dus

¹ Papiu Ilarian, *o. c.*, p. 268. Vești triumfale despre înfrângere le trimete Csáki lui Basta; Hurmuzaki, IV, pp. 177-8, n-le CLII-IV.

² P. 258. Tot de acolo știrea că în retragerea sa Mihai a fost întovărășit de „căpitanii lui cei crezuți, Mârza, Geșta și Race“ (Gesztz și Rácz).

cu mine la Imperatul¹,—când, cu 7.000 de oameni, el a pornit ca un căpitan ca să mântuie ca un simplu pribeag.

Se vedea bine acuna câtă serioșitate era în înțelegerea lui Mihai cu Turcii: capucehaiaua lui de mulți ani. Dimo Celebi, avu nasul și urechile tăiate; el fu aruncat în cârlige și împușcat de milă², tovarășii lui, un Ardelean, rudă cu Csáki, și un Român, fiind liberați cu daruri³. Dus la Constantinopol, Deli-Marcu spuse dârz Turcilor că nu trebuiau să dea o țară „unui țeran furios“ ca Mihai, și el peri de sabie, sfidând⁴.

Mihai se dusesse la dreplatea Impăratului creștin, pricină a întregii lui nenorociri.

Trecerea prin Ardeal fu deosebit de primejdioasă. Acei cari încheiaseră legătura jurată cu dânsul făcură tot ce se putea ca să-l ucidă. Din Deva, de pe deal se trase cu tunul asupra lui, încercându-i o parte din ostăși în Murăș. La Baia-de-Criș era ordin să-l oprească. La Lipova, la Inău de asemenea⁵.

La 6 Decembrie Mihai era spre Beiuș, la Hălmagiu, de unde scria lui Paul Niary, vechiu prieten ungar. Merge la Impăratul potrivit cu făgăduiala veche că, dacă ar pierde și Țara-Românească, să afle adăpost la dânsul. În urma lui Ardelenii îiucid oamenii, oriunde pot să deie de dânșii. De unde l-a aruncat soarta va merge acolo, la Beiuș, în Ținut credincios Casei de Austria. Să se înștiințeze toată această lume că n'au de ce să se teamă

¹ Pernice, p. 50.

² Hurmuzaki, IV², pp. 32-3, no. xxv.

³ *Ibid.*, pp. 33-4, no. xxvi: „Casistano“ e Csáky István. Aceleași acte și *ibid.*, p. 252 și urm.

⁴ *Ibid.*, pp. 34-5, no. xxvii. Pentru partea lui în luptele din Octombrie, Cronica lui Massa și Fuchs, l. c., pp. 294-5.

⁵ Papiu Ilarian, o. c., p. 268.

de dânsul, care e încunjurat de câțiva oșteni credincioși, căci „li dorește tot binele“ la cei din drum, „și vrea numai să călătorească la acela cu care se legase prin jurământ“. Alâta lucru ținea să se știe: că, fără măsuri răpezi, Ardealul va cădea cu siguranță în mâna Turcilor¹.

Umbra eroică trecea de aici la Orade (11 Octombree), de unde scria Impăratului și arhiducelui Matthias². Niary-ı opri cea mai mare parte din suită; se îndreptăția chiar că nu l-a „arestat“³. De aici pribeagul mergea, prin Dobrișin⁴, la Tokaj⁵. Pârile nerodului de Ungnad îl precedau la Curte: cu ce obraz va veni acolo acela care a jignit așa de greu pe Impăratul? El a prăpădit țara, el a pregătit prin purtările sale răscoala; n'ar putea trece printr'o judecată dreaptă; sa nu aduca scrisori fabricate, așa cum le făcea în Ardeal Petru Armeanul⁶. Basta era mult mai blând în socotința sa asupra acestei călătorii: credea că s'ar putea descoperi priu Mihai unele lucruri în dauna lui Moise Székely, pe care el nu-l putea suferi⁷. Il îndemna la aceasta și gelosia față de Csáki, pe care-l credea înțeles cu Stoica și Radu Buzescu, liberați din închisoare și pe cari

¹ Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 1105-6, no. MDXCVIII. Raportul despre aceasta al lui Niary către Maximilian; *ibid.*, pp. 1107-8, no. MDCII. Ar vrea 2.000 de oameni.

² Hurmuzaki, IV, p. 203; Veress, *l. c.*, pp. 278-80, no. 259. Pece-tea, în tot acest timp, e cea mică munteană, cu inscripția cirilică.

³ Hurmuzaki, IV, p. 204.

⁴ Scrisoare de acolo, de la 14 Decembrie, *ibid.*, p. 207, no. CLXXVIII.

⁵ *ibid.*, pp. 201-2, no. CLXXIII. Scrisoarea e din „Decembrie“, nu 10 Decembrie. Avea 300 de călări. Sennyel intervenise ca să fie lăsat să treacă. Cf. *ibid.*, p. 205-6.

⁶ Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 1110-12, no. DDCVII. Și îndemnuri de la Ibrahim să nu fie primit; *ibid.*, p. 1151, no. MDCXLVII.

⁷ *ibid.*, p. 1113, no. MDXXI; Hurmuzaki, IV, p. 205. Arhiducele Matthias despre călătorie. Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1115, no. MDCXIV. Cf. *ibid.*, p. 1077, no. MDLVI.

ar vrea să-i întrebuițeze pentru a câștiga sprijinul Turcilor ¹.

Prezicerile că va veni vremea când se va căuta un astfel de om ca Mihai și nu se va găsi, prindeau să se adeverească. Călduros vorbea pentru dânsul Sebastian Thököly, care observa că, fiind în fruntea unei oștiri mai mari decât a lui Basta și a rebelilor, Vodă ar fi putut da o nouă luptă, dar a preferat, „pentru binele creștinătății“, să primească acele condiții așa de grele pentru dânsul, care, totuși, nu i-au putut salva situația ².

Curtea din Praga se arăta deci defavorabilă aceluia care venia fără să fi fost invitat și fără să fi cerut voie nimănui, putând provoca încurcături nouă pe lângă cele care se îngrămădiau zi de zi în acele însângerate și neliniștite părți răsăritene. Se dădu ordin să nu se ofere aceluia care era socotit, nu ca un prinț, ci ca un pribeag oarecare, cele necesare pentru samavolnica lui călătorie. Se găsiră însă, pe lângă atâția cari se mărgeniau a-l sfătui să se întoarcă unde era nevoie de dânsul, căci de la Impăratul, incapabil până acum și, se zice morț, nu e nimic de așteptat, suflete nobile, ca episcopul de Gran, la Târnavă, ca acela de Erlau, la Pojon, cari primiră cu cinste pe luptătorul fără preget pentru creștinătate, și cel din urmă-l întovărăși pe Mihai până la Viena.

La 2 Ianuar 1601, micul grup de patruzeci de persoane soșia în această reședință a înțelegătorului arhiduce Matthias, personalitatea cea mai distinsă și mai capabilă dintre Habsburgi, și se făcu pentru cel ce adusesse atâtea servicii Casei domnitoare ceva din ce i s'ar fi cuvenit. Se dădu oboșitului și tristului călător locuință

---

¹ *Ibid.*, p. 1117, no. MDCXVIII.

² *Ibid.*, p. 1118, no. MDCXX.

la Cerbul de Aur¹, unde fu condas cu o suita de douăzeci de muschetari acel care spunea că ar fi redus să-și vândă inelul din deget.

El spusese acum episcopului care-i e durerea și care-i e speranța. Asupra Ardealului Imperialii se înșeală; solii trimeși de confederați, Naprágy și Bocskai, sânt cei mai mari trădători, și e gata să li-o spuie lor în față; se lucrează pentru Sigismund, adecă pentru Poloni și pentru Turci, cari au acum și Țara-Românească. Ungnad, — pe care acum Dumnezeu îl iertase, căci murise la Cașovia², — a mințit cu pârile lui contra cui a fost totdeauna credincios Împăratului și care, acum, e gata să-și puie zălog iarăși familia. Basta stă „supt aceiași plapomă“ cu nemeșii dușmani ai Împăratului. Mihai vrea deci să fie primit de stăpânul legiuit al creștinătății ca să-și arăte deplin și huzinos dreptatea³. Arhiducele Maximilian era rugat să binevoiască a-l ajuta⁴.

Nu trecură însă multe zile și se primi la Curte pâra Ardelenilor, plină de cea mai sălbatecă ură împotriva „barbarului“, a jăfuitorului, a dușmanului acestei neprețuite nobilimi; ar fi fost în stare ca în turbarea lui să primejduiască întreaga creștinătate. Martur e Pezzen și martur, mai ales, Kornis, care le știe toate. Acuma fugarul, fără să întrebe pe Basta și pe aceiași nobili, „s'a strecurat fugind până la locurile înalte, unde

---

¹ *Ibid.*, p. 1124, no. MDCXXXI. Cf. Veress, *l. c.*, p. 286 și urm. Unverzagt și Rabuss, oamenii arhiducelui Maximilian, dau pentru sosire — deci cea publică — data de 12; *ibid.*, p. 1132, no. MDCXXXIX; p. 1139, no. MDCLXIX.

² *Ibid.*, p. 1127, no. MCXXXIV.

³ *Ibid.*, pp. 1124-5, no. MDCXXXI; p. 1132, no. MDCXXXIX.

⁴ *Ibid.*, p. 1135, no. MCXLII. Scrisoare către Matthias, Veress, *l. c.*, pp. 296-7, no. 281.

are de gând să încerce o curățire a sa cu minciuni și foarte false învinuiri“. Să nu fie crezut deci acela care „e făcut întreg numai din viclenii și din tâlhării“. Ceia ce se cuvine e că „acel om foarte pervers Mihail, prea-setos de sângele creștinilor nevinovați, fiind pus în lanțuri, să li fie dat lor și aici, unde a săvârșit nenumărate fărădelegi contra lui Dumnezeu și a oamenilor, să sufere acea pedeapsă care se poate cere cu dreptate de la omul cel mai criminal“. Sau măcar să fie adus ca pârît înaintea dietei Ungarței-de-sus, care stă să se adune la Pojon¹.

Cei cari sosira întâiu la Praga, de și Mihai se ruga și de Carlo Magno să fie primul ascultat², fură trimiseși Ardelenilor³. Mihai n'avea încă voie să se presinte. caci Împăratul e „încăreac cu însemnate afaceri ale Imperiului și ale țerii“. Abia la 15 Ianuar, el fu primit de binevoitorul arhiduce Matthias. Se scusa că vine înaintea unui astfel de domn, dintr'o Casă pe care înțelege a o servi și mai departe, numai cu mâinile goale ca un pribeag fără mijloace, redus să ceară el însuși ajutor. Părea „speriat și plin de griji“, și se feria să-l vadă lumea. „Un om voinic, nalt, căruia-i scânteia din ochi tirania“, scrie cineva care l-a văzut în acea zi a audienței de un șfert de ceas. fără nicio distincție și ciuste aproape, ca a unui nobil de rând, unui curtean venit să asculte ordine⁴.

¹ *Ibid.*, pp. 1126-7, no. MDCXXXIII. Mihai cere să fie primit el cei d'întăiu; Hurmuzaki, IV, pp. 225-6, no. CXCI. V. și n-le următoare.

² *Ibid.*, pp. 225-6, n-le CXC-1; pp. 227-8, no. CXCIII.

³ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1136, no. MDCXLV. Împăratul scria Statelor, la 16 Decembre, ca unor „credincioși iubiți“; Hurmuzaki, IV, p. 299, no. CLXXX. Un informator obișnuit al lui Maximilian credea că Mihai va merge mai curând — la Veneția; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1127, no. MDCXXXIV.

⁴ *Ibid.*, p. 1139, no. MDCXLIX.

Primit astfel, Mihai crezu că trebuie să presinte în scris plângerile și propunerile sale.

Lui Matthias, care continua să-l creadă un om de folos, ca prieten, și, ca dușman, primejdios¹, îi vorbia numai de primejdia în care i se afla familia, de lipsa soldaților credincioși cari i-au rămas pe drum la Oradea, la Cașovia și aiurea, de înarea sa strâmtorare, de nevoia de a nu mai fi ținut așa fără răspuns, când vremea grăbește și se presintă primejdie de spre partea Turcilor². Seucid Secuiei ca pedeapsă pentru statornicia lor credință. Ce au făcut Ardelenii o poate spune Istvánffy, care ar fi bine să fie chemat ca martur sigur înaintea Împăratului.

Acestuia îi scrisese Mihai la 12, cu grijă de familia sa; cum i s'au cerut știri despre Țara-Românească, e gata să le deie personal³. Și, pentru a-l pregăti, el făcu să se alcătuiască, după însăși dictarea lui, strălucita expunere în care-și înfățișa pe deplin toată viața de străduinți și de jertfe.

Se arată ca acela care *el a avut ideea răscoalei contra Turcilor. El a îndemnat pe „Voevozii“* — și Sigismund întră în aceeași categorie, iar nu ca prinț și ca suzeran — „*Ardealului și Moldovei*“ ca să se lege cu Împăratul, Aron rămâind, până la răsturnarea și otrăvirea lui, credincios acestuia. Biruința din 1595 e a lui, și nu a celor cari s'au mândrit cu dânsa. Toate le-am făcut nu de sila, ci de bună voie, de mare dragoste față de creștinătate. „Țara-Românească nu e mai departe decât cinci zile de Scaunul tiranului turcesc, Constantinopolul, în care țara aș fi putut trăi liniștit

¹ *Ibid.*, pp. 1137-8, no. MDCXLVI.

² *Ibid.*, pp. 1139-40, no. MDCLI.

³ Hurmuzaki, IV, pp. 226-7, no. CXCI.

și sigur fără nicio lemere, dacă nu m'ar fi chemat credința mea către Maiestatea Voastră și toată Creștinătatea“.

A avut însă totdeauna ca dușmani neîmpăcați, stricându-i toate rosturile, pe Ardeleni, ceia ce înseamnă nemeșii din acea provincie. Cu cântă bucurie, după retragerea d'întâiu a lui Sigismund, a așteptat pe Maximilian! Când Sigismund s'a întors și a fost iertat, a întrebuintat și amenințarea față de dânsul ca să nu alunece la Turci, pe cari i-a atacat el, Mihai, ajutând și Oradea. Când, la a doua plecare a prințului, a venit cardinalul, el a rămas statornic, iar, când s'au văzut legăturile lui Andrei cu Turcii, sfătuit fiind de chiar acei cari în acest moment la Praga represintă Ardealul — Csáki și Kornis —, el a răsbunat pe Impărat prin cucerirea provinciei, și aceasta de și Basta nu s'a supus ordinului imperial de a lucra împreună cu dânsul.

În Ardeal a fost, și a rămas, omul Impăratului, mărghenindu-se a înșela pe Turci cu „vorbe bune“, pe când nobilii voiau pacea, pacea adevărată, uneltind ei de-a dreptul cu trimesul turcesc, în folosul lui Sigismund.

Moldova a fost silil să o ieie, de vreme ce ea găzduia în Suceava pe Sigismund, care-și pregătia năvălirea. Dar Moise Székely, Sibrik și Makó l-au vândut, ducându-se în taină „peste Siretiu“, la același Sigismund, și cu plan de a-l ucide, de glonțul lui Makó însuși, pe Mihai. Székely a și fugit, când și-a văzut descoperiț planul.

Rasculându-se nemeșii, Basta a venit la aceștia, cari l-au chemat numai din lipsa lui Sigismund, și nu la dânsul, omul Impăratului. El, Mihai, a rămas cu Banatul și Hunedoara. Somat să iasă din Ardeal, fără să i se arăte un ordin de la Impăratul, a trebuit să dea lupta, dar în ce stare de suflet! De și avea acum pe Munteni cu Petru Huszár, pe Moldoveni cu Zelestei,

pe care apoi, de și sol, l-au zdrobit Ardelenii, cari urlau după răsbunare, el n'a vrut să ducă mai departe războiul, ci a cerut o înțelegere. A trecut în Muntenia, a jurat, și-a pus zălog familia, care acum suferă, a înștiințat pe Basta de scopurile Polonilor, dar n'a primit niciun ajutor ca să-și poată apăra țara. Avea în față și pe Poloni și pe Turci și pe Moise Székely, intrat și el acolo. În retragere, la Craiova încă, a mai îndreptat o cerere de ajutor către acei cărora li făcuse jurământ. Așa s'a pierdut prilejul noului atac contra Turcilor, așa s'au pierdut toate cele trei țeri, și Turco-Polonii, stăpâni pe dânsele, vor putea să amenințe și Ungaria Superioară.

Împăratul n'a putut afla adevărul pentru că i-au fost opriți ultimii soli la dânsul: Ioan Raț, Nicolae Vaida și Martin Horváth. Acuma acest adevăr întreg i se aduce, liniștit și fără rezerve, înainte¹.

În acest timp guvernarea Ardealului era miserabilă. Ungnad începea din nou să strecoare pâriile sale. Csáki se uita în jurul său ca să vadă cine l-ar putea împiedeca să-și atingă scopul de atâta timp ascuns. Basta guverna cu de la sine putere, având pe Kornis singur alături și dispunea de cei doi comisari în așa fel încât diplomatul croat, totdeauna chinuit de gelosie, începu să-l trateze ca până atunci pe Mihai², declarând formal ca nu poate lucra cu un astfel de om³. Basta, din partea lui, se lăuda că totul e pașnic în țară și ca în curând o solie a Statelor va veni la Curte, cu cererile pe care nu se poate opri de a le găsi „cam grele și

¹ Papiu Ilarian, *o. c.*, pp. 253-70; Hurmuzaki, IV, p. 234 și urm.

² V. Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 1083-4, no. MDLXV; pp. 1086-8, no. MDLXVIII.

³ V. și *ibid.*, p. 1098, no. MDLXXXVIII.

aspre¹, dar se va găsi mijlocul de a le reduce¹. Fiecare din mișcările lui Sigismund, care sta la pândă, era urmărită de atâția dintre nemeși cu călduroasa dorință de a-l avea din nou în țară. Căci gândul conducătorilor de fapt ai Imperiului, nebunia lui Rudolf fiind acum cunoscută, alerga, în ce privește cârmuirea provinciei, de la Maximilian la anonimul său tânăr din Graz, la marchisul de Burgau, la ducele de Mercoeur, la Carol de Lichtenstein, la cardinalul de San-Giorgio², și, când era vorba de consilieri locali, puteau ieși la iveală nume ca ale lui Naprágy și Kornis³. Până atunci Basta stătea în cetate la Alba-Iulia, nu invita pe nimeni la masă, dar mergea singur să cumpere în târg⁴. El nu putuse opri nici salbateca scenă a chinurii, arderii și tragerii în țapă la Cluj (5 Februar) a lui Baba-Novac, „legal cu lanț de fier“, și a „preotului“ său român, pentru că ar fi chemat pe Turci în Banat⁵.

Hotărâri ca aceia, luată în dieta de la Leczfalva, de a desarma pe Secui arătau numai prea bine ce fierbeau nemeșii deveniți stăpânii țerii⁶.

Priceputul Herberstein înștiința din vreme ce se pregătește. Nobilii sânt toți pentru Sigismund, și Moise

¹ *Ibid.*, pp. 1088-9, no. MDLXXII. Plecarea solilor, cu Bornemisza în frunte, *ibid.*, p. 1091, no. MDLXXV (22 Novembre).

² *Ibid.*, p. 1117, nota 1.

³ *Ibid.*, pp. 1075-6, n-le MDLIII-IV; p. 1077, no. MDLVI; pp. 1082-3, no. MDLXIV; p. 1088, no. MDLXIX; p. 1092, no. MDLXXIX; pp. 1093-4, n-le MDLXXX-I; pp. 1094-5, n-le MDLXXXIV-V; p. 1096 și urm.; p. 1103, no. MDXCV.

⁴ *Ibid.*, p. 1108, no. MDCHII.

⁵ V. Szamosközy, trad. Crăciun, p. 143 și urm. Cf. Filimon, *Ardeea pe rug a lui Baba-Novac*, în ziarul *Patria* din 25 Decembrie 1932, și Meteș, *Domni și boieri din țerile române în orașul Cluj*, pp. XI, 22-3. Și mai târziu Român tras în țapă, *ibid.*, p. 27.

⁶ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1111. no. MDCVII.

Székely, Csomortány se află în fruntea celor ce lucrează pentru dânsul. Ioan Kornis și Sennyei pot fi socoliți ca loiali, Csáki-și formează partidul deosebit. Iar Basta s'a înfipt cu de la sine putere ca guvernator. „El nu vrea să plece din Scaunul de principe decât doar dacă l-ar scoate mort din celate¹”.

Incepuseră a înțelege și cei din Praga, și de aceea slăruințele grăbite ale lui Rudolf către Maximilian ca să primească guvernarea Ardealului, pentru care e asigurat că va avea mijloacele militare de nevoie: erau însă destul de naivi acolo la Curte ca să creadă că aceasta o doresc și o reclamă oameni ca fruntașii nobilimii, Csáki și Kornis.

Răspunsul arhiducelui fu negativ: e plin de datorii pe care nu le poate plăti, și situația în Imperiu e așa de grea încât el nu poate părăsi țerile austriece². Revenind la 12, el insistă asupra nevoii de a avea ce trebuie ca să se poată rezista uneltirilor, neapărate, ale lui Sigismund. Vede situația nespus de grea, cu dușmăniile din toate părțile și cu starea de spirit atât de îngrijitoare a nestatornicei nobilimii din provincie. Nu trebuie, cum cer Kornis și Csáki, persoana guvernatorului, ci o adevărată putere de oaste, iar nu bieții 1.500 de oameni ce i se oferă, pentru a stăpâni intrișile³.

Dar nu mai era nevoie acum de nicio discuție. Neameșii își aduseseră înapoi pe acela care trăise așa de bine cu dânsii și de care se simțiau nedespărțiți în suflet. La 11 Februar 1601, Basta, căzut din slăvile măririi sale așa de încrezătoare, trebuia să anunțe, foarte încurcat, noua revoluție. Dă toată viha pe Csáki, care

¹ *Ibid.*, p. 1120, no. MDCXXIV.

² *Ibid.*, pp. 1130-2, no. MDCXXXVIII.

³ Solii ardeleni stăruie, de toamnă, pentru venirea lui; *ibid.*, pp. 1153-4, no. MDCLXXV.

căutase, firește, înțelegerea cu așa de credincioșii Kor-nis și Sennyei pentru a se face el prinț, trecând apoi și dânsul în tabăra lui Sigismund. Cum sosi, la 2 Februar, un boier moldovean cu scrisori de la Sultanul, se proclamă noua Domnie a celui de două ori fugar. Măgulind pe Csáki cu posesiunea Făgărașului, Bogáthy e trimis să aducă pe omul așa de mult dorit, pe când bietul Kakas mergea să „explice“ lucrul la Praga, prin nevoia de a asculta de ordinul turcesc¹. Familia lui Mihai era imediat arestată. Am văzut că Baba-Novac, pe care Imperialii îl întrebuișaseră, în Banat, fu ars, cu un preot, în piața Clujului la 5 Februar². Pe Basta, la 7, „îl lăasă să plece“. Stă deocamdată la Dej și se face ca și cum cele ce s'au petrecut nu l-ar supăra³.

La 16 Februar mintea pătrunzătoare a lui Matthias judeca însă altfel. Să se trimească trupe, să se întărească garnisoanele, să se păstreze pușinii credincioși și „să se întrebuișeze acolo Voevodul, căruia să i se dea însă ajutor de bani și ostași“, căci, „după cât asigură, el va căpăta poate credincioși în Țara-Românească și în Ardeal“⁴.

Fără a fi aflat vestea care trebuia să-i umple inima de bucurie, Mihai strecurase și alte cereri la Curte. Nu vrea decât cele două țeri românești, iar în Ardeal să fie Maximilian, nu însă fără putere și ca un prisionier, ci puternic și respectat⁵.

Până una alta, solii ardeleni fură arestați⁶, și ca să

¹ *Ibid.*, p. 1174, no. MDCCII.

² *Ibid.*, p. 1153, no. MDCLXXII.

³ *Ibid.*, pp. 1148-9, no. MDCLXIV. Relații ale lui Csáki cu Moldova; n-1 următor.

⁴ *Ibid.*, p. 1150, no. MDCLXV. Pentru ajutorul bănesc al lui Mihai, Veress, *l. c.*, p. 204 și urm.

⁵ Hurmuzaki, IV, pp. 228-9, no. CXCV.

⁶ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1150, no. MDCLXV.

se capete liberarea Doamnei și a copiilor lui Mihai¹. Acuma el putea să fie primit, cum ceruse încă de la 6 Februar². Il așteptau pe ziua de 21. Sosia două zile mai târziu, *dar acum domnește*, în nouă trăsură, cu treizeci și cinci de oameni în suită, ca oaspete înparatesc³, de și stând la o ospătărie, a „Omului Salbatec”⁴. Primit în audiență la 11 Mart⁵, *n’avea decât un sfat: să se lucreze răpede, până la Paști, cu dânsul împreună*. Nu cerea decât locurile de refugiu în Ungaria-de-sus: Skt.-Georg și Pösing. un adăpost ardelean. Nemeșii însă să fie aduși în robie, numai Secuții rămânând liberi, pentru meritele lor⁶.

La 7 Mart. cu încredere, Mihai scria, din Pragă, lui Maximilian⁷. Sigismund, puțin surprins, scăpând de supt paza Polonilor, îngrijorați, sosise la Botșani în ziua de 15 Mart⁸. Tholdy, Vitéz și doi alți nemeși alergau să-l întâmpine⁹. La 1-iu April, încunjurat de prieteni și de ajutorul moldovenesc, el poruncia din Cluj¹⁰. La 11 o diclă trebuia să-l ridice iar în Scaun¹¹.

¹ *Ibid.*, p. 1152, no. MDCLXXI.

² Hurmuzaki, IV, p. 241. Iși recomandă familia la 10; *ibid.*, p. 243, no. CCIII.

³ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1153, n-le MDCLXXIII-IV.

⁴ Buta, I. c., p. 194, no. CCLXIV. Pe patru din ai săi îi „bate cahla” și mor asfixiați, *ibid.*

⁵ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1157, no. MDCLXXVIII.

⁶ *Ibid.*, pp. 1143-5, no. CDCLXVI. Exact așa, în acest din urmă punct, judeca și Carlo Magno; *ibid.*, pp. 1155-7, no. MDCLXXVII. El stăruia tare să fie ajutat Mihai a-și relua țara; *ibid.*

⁷ *Ibid.*, pp. 1158-9, no. MDCLXXX. Cf. *ibid.*, p. 1164, no. MDCXII; p. 1175, no. MDCCIV.

⁸ *Ibid.*, p. 1161, no. MDCLXXXVII.

⁹ *Ibid.*, p. 1162, no. MDCLXXXIV. Cf. și *ibid.*, pp. 1164-5, no. MDCXCV-VI; pp. 1173-4, no. MDCCL.

¹⁰ *Ibid.*, p. 1176, no. MDCCVI.

¹¹ *Ibid.*, p. 1178, no. MDCCXIII.

Soli se trimeteau la Poartă, cu Tholdy și Gévay¹, apoi și Budai².

Plecarea spre Ungaria Superioară a celui care trebuia să înceapă prin împăcarea cu Basta, izgonit formal din Ardealul unde se visase un fel de prinț permanent, avu loc la 3 April. *Mergea la Viena să-și iea banii pentru a tocni o armată care nu va putea fi niciodată a lui*³. Pleca de acolo la 29, bucuros și pentru că nu-și dădea samă că acei cari voiau să se folosească de dânsul îi păstrau aceleași sentimente. Dacă Ungnad nu mai era, un Pezzen vorbea doar de ocazia pe care o are „Valahul“ ca să-și ispășească prin „mai multă ascultare“, „crimele de mai nainte“⁴!

Din potrivă, șchiopul Ferrante Gonzaga fu față de dânsul de o aleasă politeță. În ziua de 11 Maiu⁵, când Mihai ajunse la Cașovia, el fu întâmpinat la distanță de o milă, cu patru companii de călăreți și nobilii unguri de acolo. El se aruncă de pe cal spre generalul împărătesc și-i întinse mâna cu câteva cuvinte românești de salutare. Apoi ambii călări, cu Domnul la locul de cinste, pe care-l refuzase la început, mergeau spre gazdă, unde îndată începură discuțiile cu privire la planul de campanie. Se observa însă la el, în așteptarea lui Basta, o neliniște fizică, o mișcare în ochi, în mâni și în picioare, care arăta multa suferință și multa înfrângere de sine⁶.

¹ *Ibid.*, p. 1179, no. MDCCXIV.

² *Ibid.*, p. 1196, nota 2.

³ *Ibid.*, p. 1176, no. MDCCVII.

⁴ *Ibid.*, p. 1177, no. MDCCX.

⁵ *Ibid.*, p. 1180, no. MDCCXVIII.

⁶ La 5 Gonzaga-l înștiința că-l va primi cu cinste; Hurmuzaki, IV, p. 251.

⁷ Veress, *l. c.*, pp. 365-6, no. 347. V. și n-l următor. Era vorba de a se trimete cu Mihai un anume Girolamo Dentici în calitate de comisar; *ibid.*, pp. 368-9, no. 351.

Sosit la 18, Basta așteptă două zile acca întâlnire și împăcare cu unul pe care-l ura și voia să și-l ieie d'inainte pentru satisfacerea unei ambiții care, cu toată trista experiență recentă, nu capitulase. Basta vorbi întâiu, și numai pe urmă Mihai arată că, având în vedere serviciul ce stau să-l facă împreună Impăratului, uită ce-a fost în trecut¹; bun în fundul inimii, el poate că iertase trădarea și toate jignirile ce urmaseră. Din parte-i, Basta vorbea lui Matthias despre „dibăcia“ (*destrezza*) ce întrebuințase și făgăduia conclucrarea „numai dacă din partea lui n'ar interveni vre-o lipsă“². Apoi el plecă la Sătmar, pe când Mihai mergea să-și adune haiduci la Dobrișin³. Se mai întâlnește de câteva ori, și cu Gonzaga, înainte de a hotări o fulgerătoare ofensivă.

La 12 Iunie Basta era la Sătmar⁴, — lângă Mihai Székely —, gata de atac, după ce se părăsise ideea unei înțelegeri pașnice cu Sigismund, care să se întoarcă în Silesia. Generalul împărătesc însuși primise o scrisoare destul de arogantă, prin care prințul restaurat își arăta mirarea pentru războiul ce se gătește asupra lui⁵.

Sigismund încercă să oprească furtuna printr'o nouă și grozavă pâră contra lui Mihai. Știind, cum se știa de mulți, la Cașovia chiar, că Mihai încearcă a opri pe Turci, mijlocind chiar, precum începuse și în anul trecut, o pace între ei și Impăratul, el făcu așa ca un

¹ *Ibid.*, pp. 371-2, no. 354.

² Veress, *Epistolae Georgii Bastae*, I, p. 548.

³ Veress, *Documente*, VII, pp. 371-2, no. 354. V. și Hurmuzaki, VIII, pp. 211, 215-6, 218, 381, no. 361; p. 382, no. 362; Spontoni, I. c., p. 136 și urm.

⁴ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1193, no. MDCCXLV.

⁵ Veress, *l. ult. c.*, pp. 387-8, no. 269.

Moldovean să alcătuiască scrisori de trădare către Ibrahim-Paşa, prin care el se ruga de iertare, făgăduind lupta contra Nemţilor, numai să i se dea Caşovia, precum şi alte scrisori către ai săi din Ţara-Românească, Udrea, Negre, care au fost ucişi tocmai în acest timp, din ordinul lui Simion-Vodă¹, şi Stoica sau Stoichiţă, prin care se recomanda aceeaşi politică, alături de Turci, batjocurînd pe Împăratul „cu minte puşină“, ca şi fraţii², „Saşii fără omenie“, pe „afemeiaţii“ de la Praga şi Viena. Pe lângă alte dovezi care arată falsificaţia, se adaugă aceia că data însăşi, de Caşovia, 1-iu Maiu, e nepotrivită, dacă nu se admite întrebuiţarea stilului vechiu — şi Mihai nu s'ar fi apucat a scrie în chiar ziua sosirii sale — şi mai ales faptul că în așa-zisul original slavon iscălitura lui Mihai e vădit falsificată³. De la început, arhiducele Matthias, căruia Gonzaga-i comunicase scrisorile, cerînd originalele, amintea că Mihai prevăzuse asemenea intrigi, rugînd să nu fie ţinute în samă⁴, şi la Viena se spunea de la început că documentele sînt false⁵. Basta însuşi, care le tri-

¹ Capul lui Udrea e trimis la Poartă, Hurmuzaki, IV², p. 31.

² Că aceasta era părerea lui Mihai, nu e îndoială: el rîdea de bufonul lui îmbrăcat nemţeşte şi spunând cuvinte nemţeşti; Szamosközy, trad. Crăciun, p. 129. Povestea că întreba pe comisarul îmbătaţi dacă Rudolf e „femeie sau fată“, *ibid.*, p. 130.

³ Veress, *l. c.*, p. 390, no. 371.

⁴ Hurmuzaki, IV, pp. 249-50, no. CCXI; pp. 255, 278-9; Szádeczky, *o. c.*, pp. 412-4; Lascaris, în *Revue historique du Sud-Est européen*, IV, p. 203 şi urm.; Iorga, *Basta şi Mihai Viteazul*, pp. 53-5, înainte de găsirea formei slavone; acelaşi, *Există o scrisoare de trădare a lui Mihai Viteazul?*, în *Mem. Ac. Rom.*, XI. Pentru cunoştinţa la Caşovia a scrisorii către Ibrahim şi Veress, *l. c.*, pp. 384-5, no. 365. Traducătorul scrisorilor fusese Românul Ştefan Boer, Făgărăşean; Szamosközy, trad. Crăciun, p. 160. El a şi mărturisit lui Basta contra lui Mihai. Cf. şi Veress, în *Revista Istorică Română*, II.

⁵ Veress, *l. c.*, p. 391, no. 372. În acest moment, situaţia lui Simion Movilă, contra căruia Turcii numiseră pe Radu Mihnea, era deosebit

mete totuși, se îndoiește dacă „vin de la Mihai însuși“¹.

Înlocuit la Cașovia cu Ferrante Gonzaga², dar păstrat pentru operațiile militare în Ardeal, acesta câștiga, împreună cu Mihai, la 3 August, marea biruință de la Goroslău.

Mihai avea cu dânsul mulți haiduci, mercenari la îndemâna oricui, cari prădară la bâlciul de la Beiuș, unde Domnul avea legături³. Se puteau aștepta trupe din Muntenia, unde Simion fugise spre Buzău. Turcii pregătindu-se a-l înlocui cu Radu Mihnea⁴. Mihalcea alergase la el cu vre-o 800 de oameni⁵.

Secuii însă-i lipsiau. Era așa de cumplită ura Sașilor din Brașov față de dânșii, încât, fără să li mai pese de Împărat, ei proclamaseră, mai ales ținând samă de fuga lui Simion-Vodă, că oricine va trece la Mihai va fi ucis cu toți ai familiei sale și casa i se va arde sau dărâma⁶. Se aștepta acolo o catastrofă a lui Mihai, gramădit cu pușini într'un colț mlăștinos, și încun-

de grea; *ibid.*, pp. 391-2, no. 373. Mihalcea, care trimete salutări lui Radu Buzescu și lui Drăghici, e presintat ca autorul scrisorilor. I s'ar fi smuls declarații în acest sens; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1220. Pentru solii munteni veniți în Iulie ca să ceară de la Basta un Domn, Metes, *Domni și boieri români în orașul Cluj*, pp. 26-7.

¹ Hurmuzaki, IV, p. 257, no. CCXV. Nu știe „dacă sânt lucruri născocite de Ardeleni ori ba“; n-l următor. Scrisorile și la Szamosközy, trad. Crăciun, pp. 149-50. Cronicarul crede că la început nu le-a știut Basta.

² Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1194, no. MDCCXLVIII.

³ Hurmuzaki, IV, pp. 244-6, no. CCV.

⁴ Sau cu un fiu al lui Cercel, *ibid.*, IV², p. 39, no. XXXV. V. și n-l următor. E vorba de Marcu; Buta, *l. c.*, p. 249, no. CCCLI. Mihai ar fi vrut să-i dea pe fiica sa; v. Giovanni Beduccino, în Iorga, *Mem. Ac. Rom.*, XII, p. 98.

⁵ Veress, *l. c.*, p. 389, no. 370.

⁶ Cronica lui Massa și Fuchs, *l. c.*, p. 305.

jurat de Turci¹. Și biruința se va atribui de Sași, nu meritelor lui Mihai, ci scrisorilor false de pace cu Sigismund, prin care s'ar fi oprit sosirea unui contingent turcesc mai însemnat². Ba victoria ar fi fost datorită unei simple surprinderi de noapte³.

La Mostin, lângă Sătmar, Vodă unise aceste trupe, bune pentru o singură bătălie, iar nu pentru o întreagă campanie, și mai ales nu pentru paza devotată a conducătorului lor, cu miliția germană a asociatului său. Această reunire într'o singură armată nu corespundea dorinții nici a unuia, nici a altuia din cei asociați, peste tot cei despărția și trebuia să-i despartă, prin puterea împrejurărilor, ci era *ordinul formal, foarte cuminte, al arhiducelui Matthias*⁴.

După îndeplinirea acestei intimații, Mihai scria acestuia, la 17 Iulie, arătând că Sigismund și-a înaintat lagărul până la Girot, de unde au început ciocnirile de străji. Era vesel și încrezător, mai ales că-i veniseră de acasă știrile despre gonirea lui Simion-Movilă⁵, tocmai în momentul când solii ambilor frați aduseseră la dieta din Varșovia darul de trei sute de cai și boi și o sută de vaci⁶. Indemna la 19 pe Secui să se ridice, măcelărind pe nobili, și trimetea prin ei scrisori către Radu Clucerul și Stoichiță pentru trimetere de trupe⁷.

O retragere a lui Sigismund părea menită să atragă,

¹ *Ibid.*, p. 306.

² *Ibid.*, p. 307.

³ *Ibid.*, pp. 307-8.

⁴ Veress, *l. c.*, p. 393. V. în același sens ordinul imperial din 8 August, Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 1213-4, no. MDCCLXXXIV.

⁵ Veress, *l. c.*, pp. 395-6, no. 376.

⁶ Buța, *l. c.*, p. 201, no. CCLXXXIII. V. vestea dată de Ieremia că i-a fost bătut fratele (5 Iulie); I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl. II*², pp. 47-9, no. XXVIII; pp. 52-4, no. XXXI (26 Iulie).

⁷ Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 1205-6, no. MDCCLXXI.

cu Turcii și Moldovenii lui, armata dușmană în pasurile înguste ale Munților Apuseni¹; se credea că i-au fost îndemni la aceasta și deserțiunile din armata lui și lipsa ajutorului turcesc pe care-l așteptase². Din partea sa, Basta aștepta pe raiterii silesieni ai lui Rottal, fără cari nici Domnul român nu voia să risce bătălia ce trebuia să fie decisivă³.

De și Sigismund domina de pe un deal câmpul de luptă, un atac al Polonilor, admirabilă oaste experiență și sigură, aduse un prim succes de avangardă. Tunurile, așezate prea sus, ale prințului ardelean, băteau de-asupra capetelor armatei vrăjmașe. Când Mihai atacă de-o parte și Basta de alta, marea oaste, compusă în parte din Moldoveni, Turci și Tatari, o luă la fugă⁴. Domnul trădat de nemeși se arăta nemilos față de dâșii, și, Kornis căzându-i în mână, puse să-l execute⁵. Din Pojon, episcopul Szuhay interveni pentru cruțarea nobililor inșii⁶. Csáky urmasse pe Sigismund, fugind până în Moldova⁷.

Báthory scăpă schimbat de haine și, urmărit la Tășnad, trebui să se apere cu sabia în mână⁸.

¹ Veress, pp. 402-4, no. 383.

² V. și Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 1299-300, no. MDCCLXXVI: știri din Cluj despre primele harțe.

³ Veress, *l. c.*, pp. 407-9, no. 387.

⁴ Hurmuzaki, VIII, pp. 222-4, no. CCCXXV; Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 1211-2, no. MDCCLXXX; Spontoni, *l. c.*, p. 150 și urm; v. și Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1225, nota 1. Turcii atribuie lui Mihai biruința; v. *ibid.*, p. 1212, no. MDCCLXXXI. Cf. și scrisoarea lui Becteș-Pașa de Erlau, *ibid.*, p. 1213, no. MDCCLXXXII. V. și n-l următor.

⁵ *Ibid.*, p. 1218.

⁶ Veress, *l. c.*, pp. 416-8, no. 396.

⁷ Scrisoarea lui din Iași, 13 August.

⁸ *Album olfardinum*, la Trauschenfels, *o. c.*, p. 35.

La 4, din tabără, Mihai anunța lui Matthias că și-a făcut datoria. Cu toți Moldovenii, Turcii și Tatarii lui, prințul ardelean fusese cu totul bătut, luându-i-se tunuri și steaguri; se speră că Sigismund va avea aceeași soartă ca vărul lui, Andrei. Domnul cerea pentru el artileria, având în vedere și alte întreprinderi. Nu trecea cu vederea participarea la victorie a lui Basta, dar poimonia pe „răuvoitorii săi, cari-i doresc peirea și cari nu trebuie crezuți”¹. Scrisoarea e adresată, cum am spus, către Matthias, dar postscriptul, către Rudolf însuși, spune ce face scrisoarea însăși: „*Rog pe Maiestatea Voastră să binevoiască a mă avea în vedere cum se cuvine (condignam mei rationem habere) și să-și recheme în amintire că a treia oară mi-am vărsat sângele pentru recăpătarea țerii Ardealului și că mi-am pierdut toată averea, numai să fiu slugă de folos a Maiestății Voastre și a toată creștinătatea, și nu voiu încela cât voiu trăi, ci cu toată virtutea și truda (industria) mea voiu căta să fac a înainta lucrurile Maiestății Voastre și ale creștinătății*”. Pare a cere o altă basă decât a vechii sale moșii: „Iar Țara-Românească, total pustiiată de Tatarii și de Turci, nu mai are decât munții și apele; să binevoiască a mă îngriji și ajuta cu vre-o milă din dărnicia Sa înăsculă, ca să am cum să mă țin și să rămân supt aripile Maiestății Voastre”².

Răspunsul imperial fu foarte măgulitor. *Mihai e tratat ca un șef de armată independent, ca un prinț care-și poate urma calea. I se recomandă numai să nu atace Moldova, ca să nu provoace pe Poloni; pentru reluarea Țerii-Românești, s'a dat ordin lui Basta să ajute cu oaste și cu tunuri, îndată ce va fi supus*

¹ Veress, l. c., pp. 410-1, no. 389; Hurmuzaki, IV, pp. 265-6, no. CCXXIII.

² *Ibid.*, pp. 265-6, no. CCXXIV. Cf. *Mon. Com. Trans.*, V, pp. 98-9.

tot Ardealul, care-i e evident lăsat în samă numai lui. Deci nu se mai păstra nimic din hotărîrea care făcea pe Mihai guvernator. Lui Basta nu i se fixă niciun alt program decât acela de a reduce pe Ardeleni, adăugînd și mențiunea lui Mihai ca ajutor, dar numai în trecut¹. El pretinsese ca steagurile, șaptezeci și două, luate la Goroslău, să-i fie încredințate, și Vodă, protestînd la început, acceptase².

Basta plecă înainte spre Cluj, unde ajunsese la 9. Stătu acolo șapte zile, orînduînd³. La 5, Mihai era singur la Zalău, de unde scrie nunciului de la Praga și ambasadorului spaniol de acolo⁴. E sigur că el voia să-și îndeplinească întăiu datoriile față de bieții ai săi, de atîta vreme părăsiți, în mijlocul celor mai cumplite primejdii, la Făgăraș, acum cetatea lui Csáki. Nimic însă nu ni spune ce s'a petrecut cu dînsul pînă la noua întălnire, pe care n'o ceruse și n'avea de ce s'o ceară, cu Basta, șef al altei armate.

Indată, la 16, Basta veni cu întreaga lui oaste de la Cluj la Turda⁵, așteptînd pe Bornemisza și alți nobili credincioși, cari se aflau încă la Gurghiu⁶; de aici înția la Deva⁷. Mihai trimete un Ragusan cu scrisoare⁸.

¹ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1217, n-le MDCCXCI-II.

² Szamosközy, trad. Crăciun, pp. 160-1. Mihai le trimete prin Radibrati și Toma Cavriolo. S'a crezut că cearta a fost pentru tunuri; Czaneck, în Trauschenfeis, l. c., p. 121; dar v. și pentru Ieremia Movilă I. Bogdan, în Hurmuzaki, Supl. II^a, p. 61.

³ De la 11 la 16; v. Meteș, *Domni și boieri din țerile române în orasul Cluj*, pp. XII, 27.

⁴ Veress, l. c., pp. 412-3, no. 392.

⁵ *Ibid.*, p. 442, no. 415; Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1229, no MDCCCVIII.

⁶ *Ibid.*, p. 1219, no. MDCCXCIV.

⁷ *Ibid.*, p. 1220. Întămpinat cu tunul aici, va merge la Sibiu și Făgăraș.

⁸ Cf. Hurmuzaki, VIII, p. 221; Spontoni, o. c., pp. 162-3.

El, care-și împinsese tunurile — și cele luate de la Șimlău — înainte, ajunse la Turda înaintea lui Basta.

Încă de a doua zi după plecarea din Cluj, generalul imperial era hotărât să resolve vechea rivalitate a lui cu Mihai prin îndrăzneala unei crime. Scria lui Gonzaga că „avea gânduri grele“, ca unul care „descoperise, după bătălie și luarea Clujului, în Mihai planuri foarte noi contra serviciului Majestății Sale și al arhiducelui Matthias“¹.

La sosirea lui Basta, Domnul merse sa-l întrebe pentru ce poposește acolo. Dușmanii lui au povestit pe urmă că o ceartă ar fi izbucnit cu acest prilej: Basta s'ar fi plâns că ai lui Mihai pradă țara Impăratului, — ceia ce nu se putea împiedeca, Gheorghe Raț jăfuind din propriul sau impuls bisericile din Alba-Iulia², iar Vodă i-ar fi răspuns că țara e a aceluia numai care o poate ținea, dar Impăratul mai are și altele³.

A doua zi, la 19, Mihai trebuia să apuce drumul său, alt drum, acela la care avea tot dreptul, căci în toate înțelegerile cu Imperialii fusese vorba de recuperarea Terii-Roșânești, făcândă mai ușoară prin *revolta contra omului Polonilor*. Basta i-ar fi obiectat în ajun că e lucru greu și el are oaste puțină: dacă a vorbit așa, *nici una, nici alta nu era adevărat*. Se pare însă că o mare parte din trupe și plecase. Așa o spune și cronica Buzeștilor: „iar Basta făcu meșteșug viclean, că zise lui Mihai-Vodă ca să-și trimită toate oștile înainte la Făgăraș, numai să rămâie el cu Curtea lui și, trecând câteva zile, îi va da ajutoriu“.

Se ținu atunci în tabara vecină un consiliu cu colo-

¹ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1226, no. MDCCCII.

² *Ibid.*, p. 1220.

³ *Ibid.*, p. 1219, no. DDCCXCIV.

nelul Mihai Székely, cel mai important din ofițerii imperiali. S'ar fi amintit atunci cuvântul aruncat de Mihai la Moftin, că lui nu-i trebuie Țara-Românească,— și totuși într'acolo ardea să se ducă. Se aminti ce ar fi spus, că „Impăratul n'are nevoie de această țară, având multe altele“¹. Se decise convocarea lui la un nou consiliu prin fratele lui Pezzen, colonel în oastea lui Basta: odată venit, ar fi să-l aresteze și să-l ducă la Sălmar².

Mihai nu refuză chemarea, dar lui Basta-i fu frică, văzând că este o mișcare în oastea vechiului său rival³. Se hotărî deci ca arestarea să se facă în chiar cortul Domnului, spre care se trimise un oarecare Sliferstein sau Scharfeneck, cu Germanii lui, și un grup de Valoni credincioși, cari pricepeau asemenea meșteșuguri, supt comanda lui Beauri și lui Mortagne⁴. *Aveau voie să-lucidă, dacă se opune. Aceasta însemna însă ordinul de a o face*, și oamenii erau dintre aceia cari-l puteau înțelege.

Nici atunci Mihai, în jurul căruia se produsese deodată un gol⁵, nu pare să fi făcut acel gest ofensiv supt care el a rămas în amintirea acelor ce din veac în veac îi condamnă asasinatul. „Nu știuse“, scrie Cronica țerii, acumia împăcată cu cel „bun și viteaz“, „nici se prilejise sabia lui cea iute în mâna lui cea viteaza“⁶. Apucase doar a spune, în clipa de uimire și indignare, un singur cuvânt: *ba*⁷. Voi să se retragă, spune cel mai amănunțit și mai sigur izvor, și să

¹ Hurmuzaki, IV, p. 266, no. CCXXIV.

² Beduccini, I. c., p. 6.

³ *Ibid.* La Sârbi și Români.

⁴ Se vorbește și de un „Rotonet“, tot Valon (v. și mai jos: „Rosini“), *ibid.*, p. 7. De un Verlin, *ibid.*

⁵ *Ibid.*

⁶ P. 300.

⁷ Szamosközy, trad. Crăciun, p. 158.

puie mâna pe spadă. Dar căpitanul Rosini (vre-un Raucigny), Valon, nu-i dăde vreme, lovindu-l cu halebarda, și el muri îndată¹.

Bestiile-i tăiară capul cu însăși sabia lui² și zvârliră trupul cânilor din tabără, unde rămase trei zile până l-au înmormântat pe furiș niște Sârbi³.

Gloata năimită lăcu. Numai după acele zile de cele mai barbare profanări, soția unuia dintre căpitani lui putu să fure frumosul cap, până atunci pus pe un cal mort⁴, pentru a-l strecura la mănăstirea Dealului, unde, până la monumentul ce i l-au dat noi după ce l-am răsbunat, el zăcea supt Iespedea mică purtând această simplă însemnare în limba lui de acasă:

„Aice zace cinstitul și răposatul capul creștinului Mihail Marele Voevod, ce au fost Domn Tărici-Rumănești și Ardăului și Moldovei; cinstitul trup zace în câmpii Tordei, și, când l-au ucis Neamții, ani au fost 7109. în luna lui Avg. 8 zile. Această piatră o'u pus jupan Radul Buzescu i jupănița ego Preda“⁵.

¹ Ucigașul ar fi fost Beauri, după Beduccini, *l. c.*, p. 8. Se pradă imediat cortul, de și Basta oprise aceasta; *ibid.*

² Szamosközy, trad. Crăciun, p. 155. Tot acolo se spune că Basta ar fi fost jignit de steagul ridicat de Mihai la Cluj pe locul chinurii lui Baba-Novac, *ibid.*, p. 157. Trausner l-ar fi pârât că Ioan Raț l-a criticat pe Basta pentru că acolo, la Cluj, nevoile lui se îndeplinesc cele d'întăiu. Ar fi fost aduse înainte și răsbunările cu dare de foc încercate de ai lui Mihai la Turda și la Aiud; *ibid.*

³ Szamosközy, trad. Crăciun, p. 158.

⁴ Iorga, în Hurmuzaki, XII, p. 1219 și urm., no. MDCCXCIV; IV², p. 4 și urm. Petru Banffy din Brașov, în Trauschenfels, *l. c.*, p. 248, spune că după zece zile e îngropat numai, și pe urmă desgropat și mâncat de câni: „wird doch von den Hunden auss geschoren und ghefresen“. Despre „calul crăpat“ vorbește și Ieremia-Vodă, I. Bogdan, în Hurmuzaki, *Supl.* II², II, p. 61. Cf. și povestirea lui Palamed, ed. Legrand, cu elemente de fantazie, dar cu multă simțire, pp. 225-9.

⁵ Iorga, *Inscripții*, I, cap. Dealu. Rece, Basta anunță Împăratului, la 23 abia, că el a dat ordinul arestării și, în cas de rezistență, a

Vre-o șaisprezece ostași întovărășiră în moarte pe domnul lor. Unul dintre boieri se lăudase spuind: „Am pierdut Ardealul pe câmpia Turdei, tot aici voim să-l redobândim“¹.

Schingiuit, bătrânul Ban Mihalcea „a fost aruncat la Bălgrad într'o groapă de unde scoteau piatră, în câmpia unde a fost bătaia, în locul Târgului Vechiu, lângă cetate, de unde l-au scos câinii și l-au mâncat“².

suprimării; Hurmuzaki, IV, pp. 266-7, no. CCXXV. Carlo Magno, prietenul de pe vremuri, nu vorbește decât de spoliile lui și de un tezaur ascuns. — Rudolf trimese un Italian în cercetare, dar fără rezultat, iar Maximilian declara cuiva care credea că Mihai a murit nevinovat, că nu păstrează năcaz lui Basta: *non succensemus*; Iorga, în Hurmuzaki, XII, pp. 1242-3, no. MDCCCXXXIII. Până și biserica românească trebuia răpită Românilor, ea fiind o ofensă pentru palatul din față, și periculoasă țerii; Hurmuzaki, IV, p. 287. Cronica inedită a lui Gheorghe Brancovici greșește spuind că acolo s'a îngropat trupul (comunicație a păr. Șt. Meteuș).

În Polonia firește că vestea omorului fu privită cu „bucurie generală“, *universale alerezza*; Buta, *l. c.*, p. 245, no. CCCXLV. „Și-a meritat moartea“, scrie un Sas din Brașov; Czaneek, în Trauschenfels, *o. c.*, p. 121, și în *Quellen*, V. Și mai aspră Cronica lui Massa și Fuchs, *l. c.*, p. 310, nota 2.

¹ Szamosközy, trad. Crăciun, p. 159.

² *Ibid.* Ar fi fost gătit într'o pivniță; Cronică din Prejmer, *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, V, p. 434. — O întreagă biografie a lui, plină de lucruri nouă, o dă Beduccini, *l. c.*, pp. 8-10.

De atunci au trecut trei secole și jumătate.

Ne găsim azi, ca împotriviri și primejdii, acolo unde erau înaintașii noștri atunci.

Așezați în drepturile noastre, prin acțiunea României libere, asupra ținuturilor stăpânite până mai ieri de străini, ne găsim înăuntru săpați în fiecare clipă de beneficiarii situației nedrepte care s'a înlăturat printr'un războiu cinstit cu jertfe așa de însemnate și puind în primejdie însăși existența Statului român.

Clasa dominantă maghiară nu suferă prezența noastră ca stăpâni ai Ardealului și părților vecine și, ca și la 1599-1601, umple lumea de clevetiri cu privire la ceia ce facem, înfățișându-ne ca pe niște barbari călcători de drepturi și distrugători de civilizație. Ca și Csáki și Moise Székely, ea e gata să se lege cu oricine numai să ne dea afară din ceia ce i se pare o cucerire trecătoare.

Sașii și alte elemente germane, față de cari atitudinea noastră a fost a celei mai depline prețuiri și a celei mai sincere prietenii, nu ne acceptă de fapt decât dacă între noi și marea nație căreia-i aparțin ar fi legături care pe vremea lui Mihai Viteazul erau posibile cu Impăratul Romanilor, șef al creștinătății, dar nu sânt posibile azi cu un pangermanism agresiv, care înțelege a lua în stăpânire lumea.

În afară, orice alianțe am avea, Românul e același luptător pentru cause străine, căruia i se drămăluiesc ca și lui Vodă-Mihai mijloacele de a purta lupta.

Dar avem ceia ce nu aveam pe atuncea, când Românii însemnau, pe lângă darul providențial al lui Mihai, doar o masă de boieri în cele două Domnii: *aven: un popor românesc care din ce în ce mai mult știe ce vrea și-și dă samă de ce poate.*

ANEXE

I.

Politica lui Mihai Viteazul

— Conferința ținută în Iași, la 8 Novembre 1918¹, înaintea Regelui, Reginei, prinților, membrilor corpului diplomatic și misiunilor militare —

Sire,

Doamnă,

Altețe Regale sau, după un vechiu cuvânt, scump inimilor noastre: Domnițe,

Tinere Prinț,

Doamnelor și Domnilor,

Care e sensul politic și valoarea politică a operei pe care a îndeplinit-o, în așa de scurt timp și pentru o așa de trecătoare trecere de vreme, Domnul înaintea singurei rămășițe trupești a căruia se adunau astăzi dinmăcașă Regele, Regina, Familia Regală, reprezentanții tuturor stradelor populației românești și aceia ai națiunilor care au luptat alături de noi, sprijinind dreptul nostru care, acum, ajunge la biruință? A spune aceasta e singurul scop al conferinței de astăzi, din care sperăm a face să reiasă existența încă din acele depărtate timpuri a unei tradiții politice românești, care n'a fost uitată niciodată, spre care ne-au întors în prejurările și care nu va putea fi părăsită de acum înainte.

Înlăiu, ce a îndemnat pe Mihai Viteazul să înceapă răscoala sa împotriva Turcilor la 1594, de acord cu vecinul său moldovean și alipindu-se amândoi la o nouă mișcare de cruciată?

¹ Publicată, în limba românească și franceză, la această dată.

De sigur că și greutatea mari ale situației lui. Primit de Turci, instalat de dânsii, încunjurat de o gardă turcească, fățișă sau ascunsă, păzit și de mulțimea unor creditori turci, degenerați Ieniceri speculanți, cari-și permiteau orice față de o țară fără apărare, dator pe mulți ani față de Poartă cu toate veniturile țerii sale, fiindcă datorile Domnilor izgoniți, fugari, morți, treceau toate asupra Domnului viu și în Scaun, el era silit, fără îndoială, să facă din gestul desperării sale un act de eliberare.

Dar nu era numai aceasta. Atâtea popoare sufăr și robii mai apăsătoare. În Imperiul otoman însuși erau alții cari, lipsiți și de autonomia noastră, largă une ori cât și cea mai deplină independență, o duceau mai rău decât Românii, și totuși au stat liniștiți sau aproape liniștiți în generalitatea lor. Un popor judecă doar ce este intolerabil după conștiința ce o are de sine, de trecutul ca și de misiunea sa.

Și Mihai Viteazul avea conștiința că situația pe care Turcii o impuseră, *de un veac mai ales și nu mai mult, țerii sale, este pe atât de ilegală, pe cât de inutilitate și desastroasă.*

Se înfățișează principatul lui — de o potrivă cu principatul moldovean — ca o provincie de vasalitate a Împăratului otoman, potrivit cu vechi învoieli din vremea lui Mircea-cel-Bătrân, care s'au și citat și publicat, învoieli a căror legitimitate ar și fi fost recunoscută de ai noștri.

Cercetând mai bine împrejurările, trebuie să ajungă cineva la alt rezultat. Cunoaștem atâtea aspecte ale vasalității față de Turci și câteva legături cu dânsii în afară de vasalitate. Ni se arată de izvoare Împărați și prinți bizantini mergând în fruntea contingentelor pe care erau datori a le da Sultaților în orice expediție a lor, din orice loc. Aceiași e soarta prinților sârbi din vea-

curile al XIV-lea și al XV-lea, și, câtva timp, șefii Bulgariei în decadentă erau supuși la aceeași îndatorire. Iar locuitorii țărilor cucerite cu sabia, ocupate și administrate direct, plăteau haraciul de răscumpărare. Pe de altă parte însă, Veneția dădea Sultanului un tribut, destul de însemnat, pentru acele teritorii albanese asupra cărora Turcii ei înși ridicau pretenții, și, pentru părțile din Ungaria cucerită întregă de Soliman-cel-Măreț, plăteau un tribut analog, mai târziu, șefii din Viena ai Casei de Austria.

Aceiași era situația inițială a noastră față de Turci. Mircea-cel-Bătrân n'a comandat niciodată contingente de vasalitate în armata otomană; nici el, nici urmașii lui până după 1500 n'au mers să sărute poala „Împăratului“ păgân, și, dacă mai pe urmă s'a introdus acest obicei, dacă, abia de pe la 1560, s'a ajuns la destituirea Domnilor, întrebuintându-se forma chemării la Constantinople pentru omagiu și reținerea din cauza plângerilor făcute de supuși, acesta era unul din abusurile contra cărora se încorda instinctul țerii. Dar Mircea, care avea Chilia-Veche, insulară, deci toată raza ei dobrogeană, și al cărui bunic adusese din Vicina, pe malul drept, de la dânsul deci, întâiul Mitropolit al Țerii-Românești, obținuse, amestecându-se în moștenirea Sultanului Baieșid cu candidații săi proprii, cetățile (unchiul său avuse și Vidinul). *Pentru acele cetăți el (unchiul său avuse și Vidinul). Pentru acele cetăți el a plătit un tribut, analog cu acel venețian, ori cu acel austriac.* Mai apoi numai i s'a schimbat, acelui tribut, în chip înjositor, caracterul.

Liberă se simțea astfel o țară care la începuturile sale chiar, în loc să urmărească fantasme imperiale, romane, bizantine, ca ale Bulgarilor și Sârbilor, se întemeie ca *Țară-Românească*, după tradițiile romane ale

poporului, cu Domnul (*dominus*)-Impărat în frunte, *pe o basă absolut modernă, teritorială și națională, nu ideologică, una de prezent și viitor, nu de trecut.*

Liberă față de Turci — și această conștiință a dus la lupta biruitoare de la Călugăreni —, *având toată țara dreptului, țara era, de fapt, tot așa de liberă și față de vecinul creștin de la Nord, Ungurul întâiu, apoi Ardeleanul de tradiție regală ungurească.*

Abia pe la 1100 regii unguri pătrund în Ardeal, pe cursul Murășului, prinzând rădăcini în Alba-Iulia. Până atunci, precum fusese în Panonia Voevodal slav — și întâii șefi unguri se zic și ei: Voevozi —, în Ardeal, care n'avea încă acest nume, de obârșie maghiară, era unul din Voevodatele Țerii-Românești, întinsă cât și hotarele neamului. Această „țară“ s'a îngustat necontenit după progresele maghiare, dar partea rămasă liberă era toldeauna, și la începutul veacului al XIII-lea, tot Țară-Românească, „terra Blacorum“, în sensul politic, ca și în cel etnografic. Când unul din Voevozii de dincoace de munți, pe la 1300, a fundat un Stat, el s'a numit „Domn a toată Țara-Românească“ — și a celei de peste munți, ocupată și colonizată de străini numai în ultimul timp: Hațegul, salele sibiene, Făgărașul. Pentru că însă aceste Ținuturi căzuseră sub Coroana ungară, s'a făcut în numele lor singur o legătură pe care dreptul politic unguresc a privit-o cu vasalitate. Dar, de vreme ce nu era nici omagiul personal în țara suzeranului, nici acordarea de contingent militar, — cum, pentru ca să aibă Pocuția, au fost siliți a face Domnii Moldovei vecine —, nici vre un altul din caracterele deosebitoare ale regimului feudal, trebuie să se recunoască și aici, nu numai libertatea inițială a Domniei românești dintre Carpați și Dunăre, dar și menținerea principalelor ei elemente și în vremurile

când primejdia turcească impunea mai mult sprijinirea pe Unguri.

La 1526 regatul Ungariei cade în lupta cu Turcii, la Mohács; cade cu *toate drepturile sale, medievale*, pe care creațiunea austriacă din vremea lui Eugeniu de Savoia nu le poate reclama nici într'un chip. Și istoriografia maghiară presintă imediat o Transilvanie națională, adăpostind tradițiile și speranțele Statului desființat.

E o profundă eroare. Transilvania, vasală Turcilor, pe care o creiază, neputând avea Ungaria toată, „Maghiarul“ de sânge slav, de la hotarele polone, Ioan Zápolya, prin anii 1530, nu e o creațiune *cu Ungurii și pentru Unguri*. Pe locul vechiului Voevodat românesc, de-asupra privilegiilor istorice ale Bisericii catolice, ale deosebitelor familii nobiliare, ale Sașilor de la Rin colonisați aici, de pe la 1100, de vechii regi, se așterne o *putere princiară care nu face decât să presideze republica acestor privilegii, ce n'au în ele nimic național, și, departe de a putea sprijini o dezvoltare națională, sânt mai în curând în stare s'o împiedece*, „Voevodul Ioan“ însuși nu dorește nimic mai mult decât să iasă din acest Ardeal îngust pentru a reface vechea Ungarie. Fiul său urmărește, după puterea sa slabanoagă, același vis. *Nici supt unul, nici supt celăit, Transilvania nu poate căpăta o individualitate politică modernă, ci ea rămâne cu neconținutul și tragicul conflict dintre corpuri privilegiate care nu pot da o națiune și dintre o națiune, cea românească, pe care o împiedecă în dezvoltarea ei corpurile privilegiate.*

Când Báthoreștii moștenesc dinastia Zápolya, *ei, cari nu pot avea Ungaria, tind spre Polonia, Ardealul având pentru dânșii, nu caracterul sacru al unei vetre naționale, ci numai acela, provisoriu, al unui punct de sprijin*. Ștefan Báthory ajunge regele Poloniei, singurul ei

rege modern. Nepotul lui, Sigismund, își are, ca și vărul său Andrei, cardinal polon, nu ardelean, toate legăturile acolo. Mai târziu, pe la 1610, Gabriel Báthory, ultimul din familie, nu visează decât această Coroană polonă.

Dar Sigismund Báthory, botezat așa după Impăratul Sigismund de la începutul veacului al XV-lea, și crescut în tradiții de glorie iesuite, visează un moment să refacă Ungaria cea moartă la Mohács, cu toată dependențele ei feudale dincoace de munți. Și, prins întâiu într'o cruciată creștină, pe care n'o poate servi singur și pentru sine, el revine la turcofilia tradițională a dinastiei sale, și prin legăturile cu Polonia, care, de teama impietărilor Casei de Austria, cultiva prietenie cu Sultanul. După o experiență cu Imperialii, el lasă Ardealul creaturii polone care era cardinalul Andrei. Jignit de pretenții pe care nu le putea suporta, și pentru că *ele nu corespundeau adevăratei situații de drept a țării sale, sensului politic inițial al acesteia*, și amenințat de o recădere prin acest Ardelean în vechea situație a exploatării de către Turci, Mihai cucește Ardealul la 1599, dintr'o singură lovitură.

Il cucerește ca Domn liber al unei țeri libere. Adevărat că avuse înțelegeri cu Imperialii Casei de Austria, că în actele transilvane noul stăpân se intitulează *locotenent* al Impăratului Rudolf al II-lea. Dar cugetarea lui adevărată și intimă se vede în actele și scrisorile slavone și românești în care, fără a se marca vre-o deosebire de situație, el ia titlul de „Domn al Țării-Românești, al Moldovei și al Ardealului“. Nu că i-am presupune teorii naționaliste ca acelea moderne, dar același instinct popular care adusesse la 1300, fără teorie, creațiunea principatului a toată Țara-Românească s'ia pe Mihai Viteazul să considere tot așa, unitar românesc, caracterul

întregii stăpâniri, de moștenire și cucerire, pe care i-o dăduse o soartă în care vedea numai o consacrare de drept.

Acest Impărat, de altfel, nu reprezintă pentru el un popor. Nu-i plăcea lui Mihai de Nemți, în cari vedea „Sași fără omenie“, ca aceia pe cari, întrebuintându-i jātunci când stăteau culcați la picioarele măririi lui, îi găsisse în Ardeal. Și, prin „închinarea“ lui din 1598, pe care n'a făcut-o el la Viena sau la Praga, ci trimeși imperiali au luat-o, ca un simplu jurământ de alianță subordonată, în aceiași biserică de lângă Târgoviște unde era să se aducă peste trei ani capul lui tăiat de aceiași Nemți, el nu înțelegea să se supuie vre unui Stat german.

Imperiul lui Rudolf era însă, precum a și rămas, măcar până în zilele Mariei-Teresei și lui Iosif al II-lea, creatorii unei Monarhii austriece, tot vechiul „Sfânt Imperiu roman de nație germanică“ al lui Carol-cel-Mare, care înțelegea a face din el un instrument de cruciată, și nimic mai mult, cum, iarăși, nimic mai puțin. Impăratul stătea între Cehi la Praga. Curtea lui avea sfetnici de toate neamurile din țerile austriece, dar și mulți străini din Austria ca și de Germania, din Apus. În fruntea armatelor erau generali de origine occidentală, cari făceau să se prevadă vremea când Austria era să fie dusă la lupta contra Turcului de un de Souches, un Montecuccoli, un Eugeniu de Savoia, un Veterani și un Marsili.

Dar, mai presus de toate, acel Imperiu, care bătea, pe vremea lui Mihai, la porțile Orientului creștin, căutând alianțe și urmărind planuri de coaliție durabilă și de supremație, era numai, potrivit cu caracterul străvechiu pe care Carol-cel-Mare îl dăduse fundațiunii sale, în funcțiune de acea cruciată, la care Domnul român se ralia în momentul când încheia legătura sa

cu Împăratul, ca Împărat creștin, nu ca șef al nației germane. Papa Clement pornise din nou războiul sfânt, și în fruntea lui, potrivit cu tradiția, era dator să puie pe Împărat, căruia-i dădea bani și trupe în același timp când îi împrumuta, cu puterea sa de urmaș al lui Grigorie al VII-lea și al lui Urban al II-lea, o autoritate pe care altfel n'ar fi avut-o.

Astfel Mihai prin actul său din 1598, prin situația internațională pe care înaintea Europei o accepta în 1599-1601, nu făcea altceva decât, pe de o parte, să puie la dispoziția cruciatei occidentale, pornită pe distrugerea Imperiului otoman, pe refacerea libertății creștine în Orient, *puterile sale și ale întregii sale rase, unite supt comanda sa, cum odinioară, tot pentru opere de cruciate eliberatoare, forțele românești fuseseră unite, din Ardeal, de Ioan Corvinul de Hunyadi și, din Moldova, de Ștefan-cel-Mare, și să reiea în același timp, în singura formă posibilă când Franța, Anglia nu pătrundeau mai de loc în aceste părți ca mari factori de influență și Italia, îmbucățită, uitase tradițiile glorioase ale republicelor Veneției și Genevei, ale Neapolei angevine, legătura cu Occidentul de unde venia, nu numai originea neamului său, dar și tradiția lui politică, așa cum se păstra de o mie de ani în stratele populare.*

Că, în calea lui, el, care se credea legat de Europa creștină, de cruciata liberatoare, de generositatea unei mișcări idealiste, de sfințenia unui vis mare, a întâlnit egoismul austriac, zgârcit de bani, incapabil de luptă, rezervat în concesi, capabil de crime pentru a-și apăra interesul și că a căzut înaintea coaliției acestuia cu neastâmpărul, setos de veșnice schimbări, al aristocrației maghiare din Ardeal, rămasă medievală în suflet și incapabilă de a înțelege viața de Stat, națională sau nenațională, nu e de sigur vina lui.

În acest Ardeal el a găsit și mulți străini, dar mai ales multe privilegii străine, din acele vechi timpuri ale evului mediu, din care el însuși, în pronunțatul său simț de realități, în furtunosul său avânt către faptă, în neputința sa de a înțelege și de a admite ceia ce nu se putea dovedi prin puterea dreptului activ, nu făcea de sigur parte.

Alăta i s'a cerut în Ardeal de națiile care nu erau ale lui: să respecte privilegiile, și aceste privilegii, deocamdată, le-a respectat. Se poate zice chiar că niciodată privilegiile ardelenilor n'au fost mai deplin, mai strict respectate decât în zilele lui Mihai Valahul, ale Voievodului care, așa de mult adulat în vremea scurtă a puterii sale, n'a fost insultat în trupul său însuși, ca și în memoria sa, decât după clipa tragică a căderii și a morții.

Și, odată ce n'a voit să se atingă de privilegii — ridicând, ceia ce nu putuseră face un Sigismund și an Andrei Báthory, mai presus de ele numai o autoritate personală pe care niciun pergament pecelluit n'ar fi fost în stare s'o împiedece ori s'o împuțineze, — *el a avut de fapt pe toată lumea la îndemână*, felicitându-se chiar fiecare că supt noul regim este, în același timp cu o puternică armată apărătoare și cu un cumplit șef al ei, o disciplină de fier, necruțătoare, cum nu se mai cunoscuse prin aceste părți.

Astfel nobilii unguri, cu episcopul catolic Naprágy în frunte, au făcut parte — și au fost mândri de aceasta — din Sfatul lui. Căpitani unguri au condus cete ungurești supt steagurile lui. Administratori de seminție ungurească au strâns, alături de dregătorii lui români, venituri pentru acest mărinimos stăpân. Și, chiar când majoritatea privilegiaților, cu sprijinul, singur hotărîtor, al Imperialilor lui Basta, i-au adus căderea, s'au găsit oameni dintre Maghiari cari s'au închinat înain-

tea măreției dispărute și au recunoscut, cu adâncă pietate, toată deosebirea ce exista între acest teribil om și hoimuncului cu cari erau deprinși până la dânsul.

Să mai vorbim de Sași? Ei rămăseseră legați de Casa de Austria, și Mihai *vorbia în numele Impăratului*. Și fără aceasta însă acești fricoși gospodari, gândindu-se numai la agonisita lor, s'ar fi împăcat definitiv, ei cari de veacuri se îmbogățiseră bătând drumurile de negoț ale Țerii-Românești și ale Moldovei, cu un Voevod al cărui cuvânt avea o netăgăduită valoare, *a cărui putere, în deosebire de a principilor ardeleni, nu se răzima numai pe izvoarele de venituri ale Ardealului și ale cărui planuri victorioase erau în stare a smulge și din țerile cucerite izvoare de putere pentru sine și fundațiunea sa politică*.

Rămân Secuii, Unguri, și totuși *altfel* de Unguri. Veche strajă în Carpați, desfăcută pe la 1200 din masa maghiarilor, ei și-au asimilat pe Românii din muntele lor, nu numai ca material etnic, ci și în cultura lor economică și sufletească, oferind azi așa de mari asemănări cu ai noștri, încât ele nu se pot explica altfel decât prin *comunitatea de sânge*.

Țerani liberi, ostași privilegiați, ei au văzut în domniile unșurii și în prinții aleși și susținuți de dânsii, dușmanii lor ereditari, iar în Domniile țărănești de la noi sprijinul unei libertăți de care numai murind s'ar fi putut despărți. De aceea s'au luptat la Vaslui în oastea lui Ștefan-cel-Mare, fără să-i fi trimis regele Ungariei, de aceea au susținut pe Petru Rareș, fiul lui Ștefan. Mihai li-a promis înoirea privilegiilor și ei l-au chemat în țară; el s'a ținut de cuvânt și ei au luptat pentru dânsul, iar după moarte l-au plâns ca pe capitanul lor iubit.

Acestea sânt *fapte*.

S'a crezut mult timp că între Mihai și între majoritatea, zdrobitoare, a Românilor din Ardeal și părțile anexe până la Tisa n'a existat altă relație decât avântul furtunos cu care acești iobagi, acești șerbi au salutat ivirea liberatoare a lui Vodă, — căci, de fapt, mii și mii dintre acești oameni nenorociți s'au aruncat, într'o nouă jacquerie, după tradiții încă proaspete, *nu asupra orașelor săsești, ci asupra singurelor castele ale nebilimii.*

S'a văzut însă pe urmă marea operă de consolidare pe care Mihai a îndeplinit-o acolo în favoarea neamului său. Acest neam, așa de apăsător tocmai pentru că era mai vechiu decât privilegiații colonisării, pentru că reprezintă rasa indigenă cu dreptul ei primar, indestructibil, își croise o singură formă legală de existență, a Bisericii. Încă de pe când era numai aliatul lui Sigismund Báthory, Mihai căpătase de la acesta dreptul de a face pentru ai lui la Băigraă, *Atba-Iulia*, Capitala provinciei, o biserică de piatră, care a durat până la creațiunea, la începutul secolului al XVIII-lea, a *Karlsburgului* austriac. Un biet Vlădică românesc vegeta în suburbii; el l-a luat de l-a așezat în cetate. Două alte episcopii trăiau, cu întreruperi, în Nord-Estul țerii, la Vad, pe vechiul pământ cedat ca feudă Domnului Moldovei, și în Ținutul muntos de de-asupra Ardealului, în Maramurăș, la Muncaci. El a făcut din ei sufraganii Vlădicăi din Bălgrad, care devenia astfel un Mitropolit. Și acest Mitropolit însuși trebuia să fie de acum înainte, canoniceste, nu numai usual, legat de Scaunul muntean al Târgoviștii. Veacuri întregi, unitatea culturală a neamului era să decurgă din această faptă.

Domnia a toată Țara-Românească, Marele Voevodat cu caracter regal, imperial, de la 1300 învia astfel prin acțiunea lui Mihai după alte trei secole.

Gândul lui mergea însă și mai departe, fără ca totuși stăpânitorul de Stat modern să fi pierdut vre-o dată din vedere importanța hotărîtoare a unității românești, care-i servia și de basă și de legitimare.

La 1600 el înțelegea să refacă, în calitatea lui de perpetuu căpitan de cruciată, care ar fi lăsat această moștenire și urmașilor săi, opera Corvinului, care, pe la 1440-56, liberase Serbia, străbătuse Bulgaria și căutase pe la Varna, unde l-a oprit marea catastrofă din partea Turcilor, drumul spre Constantinopol unde încă nu pătrunseseră Turcii otomani. O tradiție românească din Ardeal, pe care, el, care o aducea și din Țara-Românească însăși, înțelegea s'o servească din toate puterile sale. făcând din ea, nu numai marele său titlu de glorie, dar și o legitimare pentru existența politică a neamului său.

Inrudit cu Grecii din cele mai mari familii, având probabil sânge imperial în vinele sale, trăit un timp la Constantinopol, cunoscător al speranțelor de libertate ce se iviau din nou în mijlocul grecismului cucerit, Mihai s'a privit pe sine, — și a fost privit de reprezentanții acestuia — ca șeful revanșei și refacerii bizantine. A legat mai strâns, canonic, toate Bisericile țărilor supuse lui de Patriarhul constantinopolitan, fiindcă vedea în acesta un instrument de stăpânire pentru dânsul. Greci au luptat supt steagurile lui, și Grecul Stavrinos ca și Grecul Gheorghe Palamed au cântat isprăvile Voevodului, nu ca pe ale unui străin, ci ca pe ale înfățișătorului chemat al dreptului creștinătății în Orient.

De mult scriitorii de anale slave în Balcani, pornind de la Împărații romani și bizantini și trecând pe la Țarii bulgari și sârbi, ajungeau la Doamni români ca la continuatorii autorității lor. Supuși unor prelați greci, ca Dionisie Rali al Târnovei, din care Mihai

făcu capelanul său în Ardeal și în Moldova, reorganizatorul canonic al Bisericii locale, Bulgarii cerură prin aceștia, prin *tot soborul* acestor șefi religioși ai lor, libertatea de la Mihai. Iar Sârbii, cari, o clipă, crezuseră în Sigismund, proclamându-l ca rege al lor, pentru a-l vedea părăsind, rușinos, asediul, îndelungat și zădarnic, al Timișoarei tărcești, puseră bandele lor, supt Baba-Novac, ars apoi de Unguri pentru cauza, învinsă, a lui Mihai, și supt atâția alții, în serviciul eroului, *care era și al lor*, alături cu țeranii și boierii munteni și moldoveni cari încunjurau pe șeful firesc al rasei lor.

Valoarea politică a lui Mihai Viteazul, după tot ce s'a găsit în timpul din urmă cu privire la spusele și faptele lui, nu mai poate fi tăgăduită. Ea face dintr'însul, biet bastard domnesc, lăsat fără instrucție, crescut prin străini, deșertat ani de zile, ajuns întâmplător Domn al unei țeri fără Tesaur, fără armată, fără alianțe ca și fără mijloace de acțiune, una din marile personalități ale veacului al XVI-lea. Acela pe care, pentru vitejia și martiriul său, ai săi îl consideră — cum s'a văzut și azi, când mulțimile populare săruluiau crucea de lângă osul său ca pe aceia pusă de-asupra unei relicvii de sfânt canonizat — drept un sfânt și mucenic, se ridică astfel și în știința cercetătorului străin al politicei universale.

Maiestății Voastre, Sire, care, și cu ajutorul aliaților săi, calcă pe urmele lui, și prin imperioasa voință a împrejurărilor, el, vechiul viteaz român, i-a lăsat o *tradiție politică*, un îndreptariu de *politică națională*, pe care tot veacul al XVII-lea l-a știut și numai epoca fanariotă a putut să-l uite pentru ca el să apară din nou odată cu Renașterea noastră, — Franța luând

acuma locul pe care, în îndreptarea spre Occident, îl avuse pe vremea lui Mihai, ca formațiune internațională de cruciate, Imperiul.

Această tradiție, pe care Ștefan-cel-Mare, prin politica sa munteană și ardeleană, prin legătura cu Papa și cu republicile italiene, prin misiunea sa de cruciată contra Turcilor, a represintat-o, împărătește, cuprinde în ea trei elemente: *necesitatea unității etnice ca popor modern, legăturile cu Apusul originii și civilizației noastre populare și presidarea frățească, nepărtinitoare; a libertății creștine în Orient.*

Războiul s'a încheiat.

Pacea ce va fi iscălită va crea o nouă basă de drept. Cei cari au contribuit așa de sincer, ca diplomați și ostași, la victoria dreptului nostru ne vor părăsi. Îi asigurăm că vor lăsa în urmă, nu numai neștersa amintire a tot ce au făcut pentru noi, ci și un popor unit, care, prin conștiința de misiunea sa și prin puterile pe care și le simte, va fi și mai departe unul din elementele cele mai sigure ale ordinii morale în umanitate.

Comemorarea lui Mihai Viteazul la Academia Română¹

Dacă s'a spus că prin paginile istoriei trecutul este învățătorul, călăuza, îndreptătorul prezentului, cu tot atâta temei se poate spune că trecutul el însuși trăiește, nu numai în prezent, ca tradiție, pe de o parte, ca incomensurabile și a tot puternice forțe misterioase lucrând în noi înșine, pe de alta, dar că el se impregnează de viața timpurilor ce au venit dintr'însul și printr'însul, că se înalță și cade, se luminează și se întunecă în anumite părți ale lui după cum răsar vremile nouă, fiecare cu lumina ei. Și mai ales că unele părți, care erau și înainte, dar nu se vedeau, fiindcă nu trebuia, *nu se cereau* să se vadă, se ivesc de-odată limpezi și impresionante, pentru că acea lumină a altei vremi, umblând destăinuitoare, s'a oprit în sfârșit și asupra lor.

De aici nevoia pentru istoric de a fi cât de mult amestecat în lucrurile vremii sale, amestecat, nu numai ca martur care vede „obiectiv“ și notează rece pe hârtia lui, considerată ca vechile table de aramă ale lui Clio, ci ca factor însuși, după puterile lui, în viața care se zbate, fierbe, spumează, stropește și murdărește, dar înviorează în jurul ei și se duce, după mult zbucium, drept înainte, sigură, către o lume mai bună și mai fericită. Din experiențele și din isprăvile, din suferințele și din izbânzile lui el ajunge a cunoaște mai bine însuși materia studiilor sale, pe care, fără a falsifica de obicei, prezentul o interpretează neconținut.

Așa este cu epocile, și tot așa cu personagiile condu-

¹ „In fața parlamentarilor din provinciile desrobite.“ Tipărită la 1918.

cătoare, care, și când par a crea ceva de la dânsule contra timpului lor, nu fac decât să personifice și să personalizeze puterile din mijlocul cărora se desfac ori, printr'o putere misterioasă, să prejudece asupra anilor cari se scurg, asupra veacurilor. une ori, care vor veni, să atragă spre sine și să răsfrângă prin sine, ca un cristal care fură lumina depărtată și o aruncă minunat în mijlocul umbrelor, lucrurile pe care viitorul le ține încă în nesfârșitele lui vistierii.

Mihai Viteazul, acela pe care noi, cei de aici, cari puteam, ne-am obișnuit a-l aminti, nu numai la data biruințelor lui, care sânt mai multe, dar niciuna așa de cuprinzătoare, de expresivă și de simbolică, încât în ea să-l putem închide cu ce-a fost mai mare și mai înalt în fapta și cugetul lui, ci. după vechiul obicei creștinesc, la ziua numelui său, la hram, cum facem eu noi înșine, a fost, fără îndoială, în anii de tragică întrebare a soartei și de jertfire nediscutată și nemărgenită înaintea ei, un dătător de direcție și un călăuz de oaste. El a trăit astfel între noi, a lucrat cu noi, ne-a chemat înapoi de la drumuri greșite, iar pe cei cari s'au îndărătnicit în ele i-a osândit pentru totdeauna; ne-a aruncat în primejdie, ne-a sprijinit în nenorocire, ne-a ținut la locul nostru, în clipele supremului desastru, ni-a pus înainte ca un exemplu însăși înmucenicia sa. A fost, împăcând astfel pretențiile generalilor rivali și dând poate unora din ei și o lecție de modestie, — căci, de fapt, în ce facem, e așa de puțin al nostru, și acel puțin va fi, din clipa săvârșirii chiar, al tuturor —, nu numai marele bărbat politic, al „idealului național“ și al tuturor spețelor de „resistență“, când au fost în adevăr „naționale“, dar și generalul suprem, ducele, Voievodul—decât care altul nu ni-a trebuit decât doar ca aneritos auxiliar tehnic și organizator vrednic de recunoștință. Și a fost mai

bine așa, căci, pe cât se ceartă între ei oamenii când un om viu vrea să-i comande pentru binele lor, pe atât de admirabil se supun ei unei discipline care nu-i îndatorește la nimic, pe nimeni dintre ei, când puterea desfăcută de trup și liberală de egoismul conștiinții individuale îi conduce cât de imperios și de neapelabil.

Dar, în schimb, el însuși, marele îndreptător și deschizător de cale, marele îndemnător și purtător de mângâiere, folosește din fapta pe care a ajutat-o. Folosește din fiecare episod al ei, și cu atât mai mult din marea biruință finală.

Folosește înlăiu *fiindcă i se recunoaște dreptatea*. Ce lucru greu e și acesta față de oamenii cari au apucat cât de puțin înaintea celorlalți! În ce caricatură meschină prefac sufletele mici silințele uriașe ale aceloră către un scop pe care mărimea lor însăși îl apropie! Ce tragică desfigurare, ca o schimă, a figurii nobile, în care mușchii se încoardă de energia supremei silinți fără să dispară totuși nobila lumină a siguranței că lucrul care se face e necesar, neapărat, neînlăturabil!

Istoricul critic trebuie să interviev ca să afirme încă odată că acest lucru n'a stat în conștiința lui Mihai cu claritatea ce ar avea-o în mintea unui om politic contemporan, care a ascultat lecții și a cetit cărți despre istoria Românilor și istoria universală, care a trecut examene de filosofia dreptului și a fost învățat a înțelege teoretic care sânt nevoile de viață ale unui neam. El n'a fost călăuzit de o lungă dezvoltare culturală urmărind un scop precis și neschimbat, pe care cugetătorii să-l afirme și poeții să-l cânte. Nu i-a spus zilnic gazeta de dimineață și gazeta de seară că se așteaptă un om pentru a îndeplini această operă, și

nu i s'a făgăduit de niciun publicist colidian venirea și rămânerea la putere pentru această operă, iar pe urmă recunoștința națională cu ce drepturi de moștenire poate aduce cu dânsa. Intruniri publice nu i-au strigat de jur împrejur să dea lovitura, chiar' dacă ar fi ca istovit să cadă înaintea minunii săvârșite. Desbateri parlamentare, pasionale, cum e firesc, nu l-au făcut să priceapă toate tainele misiunii, care i-ar fi fost astfel impusă.

Și nici n'a avut într'însul însușirile de rostitor al gândului său însuși, care deosebesc pe alăția dintre Domnii noștri, și nu totdeauna din cei mai mari. Acesta era un suflet sumbru și muț, care avea cu dânsul singur lungi discuții, semnificative interviewuri, în care aducea concisia torturată a cugetării fără școală, pornirile elementare ale sentimentelor neceduate. Nu doar că ar fi fost în urma vremii sale ca învățătură: între Domnii cari nu se puteau iscăli și cari nu știu încă ori nicio altă limbă, el, care vorbea grecește și înțelegea, de sigur, turcește, are în scrisoarea sa crestată ca din vârf de sabie, în rotunde învârtiri de condeiu răzlețe, o netăgăduită distincție. Din când în când frasa, totdeauna ruptă, are licăriri care dau de-odată lumina pe care alții, incapabili de asemenea fulgerări, o întind normal în luciri permanente de candelă domestică. Dar sufletul lui a rămas cetate cu porți ferecate, în care numai iurușuri furtunoase arătau ce putere de oaste se ascunde. Cetate însă care stă pe vârf de munte și din care, ori de voiește ori de nu voiește cei din lăuntru, ori de pândeste cu știință ori de privește numai în zări, — *se vede*.

A fost un splendid, un genial instinctiv. Dar aceasta nu este o scădere. Instinctul nu e numai moștenire, și aceasta încă ar fi mare lucru, căci șirul nesfârșit al înaintașilor vorbește atunci și lucrează prin el, cu atâta

pulere și siguranță, încât nu mai e nevoie de ipotezele, silogismele și verificările noastre lămuritoare și șovăielnice. Ci e, în același timp, și *creator*, misterios și admirabil creator. Precum, prin ce-și aduce aminte, el resună trecutul, prin ce pregătește, el resună un viitor întreg. E uriașul acumulator al forțelor ce s'au îngrămădit, dar e și pregătitorul prin încercarea cu propriul său zbucium, — și el o mare forță pe lume, una din cele mai mari, — al izbucnirii unei acțiuni în care ideie, conștiință, critică se pierd într'o singură unitate făcătoare de minuni. Nu e unitatea haosului primordial, ci unitatea ordinii finale definitiv armonisate într'o strălucire singură și un singur gest. Detailiștii rațiunii critice și ai acțiunilor ponderate vii pe urmă, și ei își pot câștiga o reputație cât de bună, fiindcă e și atât de mare capitalul pe care instinctivul, desinteresat cum este, li l-a pregătit pe sama lor!

Asemenea naturi rare, în unitatea lor elementară, ca unitatea marilor fenomene ale naturii pe care trebuie să le primim și să le îndurăm, și când nu le înțelegem și nu le putem aprecia, sânt prețioase și prin aceea că, instinctive ele înseși, cu același dar al puterilor necuprinse, mulțimile omenești le urmează, nu numai printr'o smulgere vijelioasă de la viața lor obișnuită pentru a le face capabile să înfrunte toate primejdiile, dar și printr'o firească potrivire, printr'o ascultare, nu totdeauna plină de iubire, dar ridicându-se până la cel mai nebun devotament. E sigur că până nu se ivește un om de această speță, ele, surde la cele mai frumoase îndemnuri, neîncercătoare la cele mai sigure dovezi, *nu se mișcă*.

Cu ce dovedise că poate face, Mihai avea multe drumuri deschise în fața lui. Putea să-și puie acea unică

putere războinică în serviciul ideii creștine, ortodoxe, imperialiste, bizantine, pe care un 'veac și jumătate numai de stăpânire turcească — nu trebuie să se piardă din vedere scurtimea acestui termen — nu fusese în stare a o nimici în Balcani, unde ea se înrădăcinase indestructibil printr'o permanență romană de un mileniu și jumătate. Ar fi înaintat, cu ajutorul tuturor celor robiți de Sultani și cari nu suferiau liniștit robia, pe calea către Sfânta Sofia și mormintele Impăraților bine-credincioși și de Dumnezeu păziți. Putea fi ceva mai măgulitor pentru o ambiție omenească? Pentru un om crescut în țara unde acea idee imperială se refugiase și trăise la adăpost, unde Domnii puneau pe hrisoavele lor o monogramă de purpură, țeseau, vulturul de aur pe veșminte și se înfățișau încununăți împărătește pe zidurile bisericilor? Pentru un coboritor prin mama sa al Grecilor deposedați de coroană și sceptru?

Putea să se presinte Impăratului creștin, Neamțului din Praga, Chesar al Romanilor, ca un ostaș gata de orice ispravă pentru folosul Maiestății Sale. Ce Wallenstein falnic ar fi răsărit dintr'însul, care aducea, cu darul vitejiei care nu caută spița neamului, tot ce poate aduce însăși rasa, acel tainic și superior factor în alcătuirea ființilor omenești! La câtă glorie nu l-ar fi ridicat autorii de apoteose și zugrăvitorii de aureole, de cari era plină Curtea imperială!

Mitteleuropa...

Aventuros cum era, vrăjit de poveștile minunate ale isprăvilor lui Alexandru Machedon, văzând înaintea sa veșnic deschise drumurile din fabula eroică în care au crezut milioanele de oameni ale evului mediu, el putea să deie frâu slobod forțelor ce gălgăiau nerăbdătoare în genunca sufletului său. Ce mare figură de

Legendă ar fi rămas el dacă, asemenea lui Alexandru al poporului, el n'ar fi căutat în adevăr decât numai fapte de vitejie!

Și totuși s'a oprit din drumul către cetatea lui Constantin, a jertfit favoarea lui Rudolf Împăratul, și a fost Machedon cel vileaz numai în amănuntele unei lupte pe care instinctul său a închis-o în marginile pământului și dreptului românesc.

Împrejurările din urmă, — prezent luminând neașteptat și uimilor trecutul — fac să se vadă încă mai bine în politica lui Mihai Viteazul valoarea altui element, odată ignorat și pe urmă prea puțin ținut în seamă: *dispoziția de a risca orice pentru a se duce la capăt o hotărâre, pentru a se atinge un scop.*

O problemă românească exista de multă vreme față de marile schimbări petrecute la toate hotarele neamului. După o jumătate de veac plină de cele mai mari silinți și de cele mai frumoase fapte de eroism bine condus, Ștefan-cel-Mare o lăsase urmașilor săi. O lăsase supt îndoitul aspect al legăturilor cu vecinii mai puternici și al legăturilor dintre cele două țeri înseși care închideau în hotare deosebite viața națională.

Pentru a o rezolvi sau, măcar, pentru a o împiedeca de a tulbura orice viață pașnică, normală, acești Domni din veacul al XVI-lea întrebuișaseră în general —, afară de un Ioan-Vodă cel Cumplit, ispitit totuși de norocul Cazacilor răsăriți în preajma lui, — mijloacele de zăbavă, de lăncedă împăciuire, de curtenire servilă, de prietenie cerșită, care nu duc la nimic. Prin aceste metode situația țărilor noastre se coborîse tot mai adânc în umilință ca și în sărăcie.

Nu se poate zice totuși că acești stăpânitori de o clipă, „drepti moștenitori“ sau falsificatori ai titlurilor

ereditare, n'aveau și calitățile lor personale, ori, în instinctul superior al rasei lor, tendința, așa de firească, de a se ajunge iarăși la vechea neatârnavare garantată prin arme și de a da printr'un mai strâns nex între cele două țeri o mai largă basă politică neamului. Îndată ce izvoarele ni îngăduie a pătrunde în inlimitatea lor, și de la cei cari ar putea fi socoliți mai puțin capabili de aceasta se ivesc mărturisirile care ne fac să vedem până în misteriosul adânc al sufletului lor. Afară de câte un beteag ca Petru, căruia de accia, de și nu șchiopăta de fapt, i s'a zis: Petru Șchiopul, toți păstrează ceva din datina războinică, știu să încalce, se bucură de freamătul armelor, caulă laconi cu ochii un steag. Orice agent străin, vorbind despre interesele creștinătății, îi află gata de a răspunde prin călduroase vorbe lainic șoptite cu ochii în toate părțile la îndemnurile lui. Tratate care nu trebuiau știute de stăpânii temuți sânt cunoscute, și poate se vor mai descoperi. Dar, când e vorba de a se lua decisiunea supremă, de a-i da curs fără șovăire, intervine piedeca slăbiciunii sufletești care se crede foarte tare atunci când mijloacele dibăciei istețe înlătură primejdia loviturilor drepte.

Mihai n'a făcut așa. Putea să nu participe la liga creștină din 1594, ai cării trimeși, ignorând însăși ființa lui, n'au venit să-l caute. Trecând peste această jignire, el s'a oferit de la sine. Intre el și Turci prin trăcelul din Septembrie al aceluia an el lasă să se petreacă iremediabilul. După aceea nu odată cei așa de adânc jigniți și păgubiți de dânsul îl caută cu ofertele cele mai ispititoare: el se ține de drumul odată apucat. Până la sfârșit înfruntă Împărăția turcească, iar anume gesturi și atitudini ale lui sânt capabile de interpretarea pe care o vom înfățișa îndată.

Vrea Ardealul. I se pare că nu se poate menține la București atâta vreme cât acolo fierb, la ambițioși, pe cari mărimea lui reală îi supără, intrigile contra lui. Vede neputința Austriecilor de a se înslăpâni în frumoasa provincie pe care de aproape un secol o râvniau și care acuma în chip minunat li-a căzut în mână. Constată o situație șovăielnică de la care duc numai două ieșiri: sau către reinstalarea Turcilor sau către cucerirea lui proprie. Pe aceasta o încearcă, orice ar fi să fie: *în ruptul capului*.

Era îndestul de pregătit; putea el să aibă certitudinea victoriei? În Turci nu se putea încrede, cu toate că încercase a-i momi cu vestea că el a fugit din țară și că aceasta a primit în locu-i pe inofensivul, blânduțul și plăpândul lui fiu. De Poloni putea fi sigur că nu-l vor vedea cu plăcere în acea moștenire a Bălhoreshilor pe care o voiau pentru dânsii: oricum, de aici și mai puțină asigurare decât de peste Dunăre. Putea fi încredințat că Ungurimea nu-l va îngădui nici într'un chip, nici într'o formă, cu nicio calitate; pe Sași îi cunoaște în de ajuns ca să știe că ei nu pot fi temelia noului său Stat. Dușmănia învidioasă a lui Basta, generalul imperial din Ungaria Superioară, care se voia el guvernator în Ardeal, putea să și-o aștepte. Asupra Impăratului creștin avea iluzii, dar, îndrăznim a crede, nu prea mari, egoismul austriac fiind o fabulă în tot Răsăritul. Pe înșiși boierii săi nu se putea sprijini decât în tovarășia biruinții. Țeranii nu mai erau de oaste decât ca ajutători. Mercenarii, principalul său razim, cereau bani pe cari el nu-i avea.

Și totuși *a cercat*. Și a izbutit măcar pentru câțva timp. Într'un sens a izbândit definitiv — ceia ce nu vedem decât acuma —, pentru că e indiferent din

punct de vedere mai general dacă o acțiune ajunge la capăt în momentul chiar când se încearcă ori dacă-i trebuie, cu dezvoltarea înceată a stării de spirit odată create, veacuri pentru a birui.

Da, Mihai Viteazul a făcut bine prin acest suprem risc, cum, iarăși, prin acceptarea noului risc pentru Moldova, a făcut bine, *căci asemenea decisiuni sînt creatoare de forțe nouă prin aceia că răscolesc adîncurile incalculabile ale sufletelor omenești, care nu dau tot ce pot da decât supt cremenea izbirii eroice și miraculoase. Suma ce se constată la sfârșit e totdeauna cu mult mai mare decât a tuturor elementelor calculabile.* Puterile de zeu care zac și în cel mai umil dintre oameni se deslănțuiesc la chemările celor ce nu se tem de nimic, nici de înfrângere, odată ce la mijloc a fost o luptă, și nicio nenorocire nu poate anula ceia ce s'a trezit printr'însa și de la sine își va face drumul, peste zile, peste ani, peste veacuri. Nicio diplomație nu-și poate târî cumințenia după măreața înaintare a unor asemenea elementare forțe.

Se poate vorbi de *sinceritatea* politicei lui Mihai Viteazul, după ce, trecându-se peste părerea mai veche a *naivității* lui, s'a ajuns, pe temeiul cunoașterii mai adînci a negociațiilor purtate de dînsul, la convingerea că el n'a fost totuși un veșnic înșelat în mijlocul cine știe căror cuminți? Se poate admite că un om trăit în mijlocul unei boierimi uneltitoare, deprinsă a-și trăda Domnii pe rînd, a și-i face și desface ca o jucărie, un om purtat pe la praguri constantinopolitane, unde se răsبătea numai cu cea mai rafinată mînciună asiatică, în sfârșit că unul care avea înaintea ochilor și la megieșii creștini numai diplomație de apucături machiavelice, că un astfel de om, zic, a trecut peste me-

todele pe care le cunoștea și era în stare să le practice, pentru a se înălța la *acea sinceritate superioară și absolută, fără care în istorie nu se îndeplinesc faptele mari?*

Din practica banală a vechilor artificii bizantine, din meșteșugul răspingător al minciunilor de Stambul, din monotonia stearpă a „combinațiunilor“ în spiritul Renașterii italiene, l-a mântuit acea calitate a sufletelor distinse care, ca și instinctul, nu poate fi înțeleasă totdeauna și oricum, nu poate fi urmărită până în fundul tuturor izvoarelor ei, care sânt uneori de o insondabilă adâncime, prin păturile, acumulate de veacuri, ale descendenței genealogice: *temperamentul*.

Acest temperament, de vitejie — mai ales —, de mâniașe ieșiri, de pocăinți răscolitoare, de duioase, impresionante păreri de rău e și ce i-a asigurat o popularitate care, fără a fi așa de generală, de vastă ca a lui Ștefan-cel-Mare, e mai mișcată decât dânsa, și aceasta chiar în afară de motivul tragic al jertfirii lui în condiții de sălbătăcie cum nu le-a cunoscut nici veacul acela care executa pe Egmont și Horn în piața publică și măcelăria pe hughenoti în casele lor, dar nu tăia capetele jertfelor însângerate și nu baljocuria cadavrele rămase fără apărare.

Cei cari au ochi să vadă astăzi vor recunoaște că, după alte trei veacuri de încercare cu tot ce diplomația are mai disimulat și mai trădător, convingerea se impune totuși că numai acela sau aceia cari nu conlează cu ușoarele rezultate ale înșelării, într'un mediu în stare să-i prindă imediat de veste, numai cine în sprijinul unei energii superioare aduce mărturisirea dreaptă a scopurilor ce urmărește, numai acela e capabil de lucrurile care se impun și rămân.

Astfel dezvoltarea în ultima ei fază a istoriei neamului nostru, scoțând mai mult la iveală însușirile acestuia care a arătat prin fapte că el poate fi întreg laolaltă, dovedește că pagina celei mai mari glorie poate fi și a unei înalte moralități politice, de la care putem lua exemplu și, dacă nu vom a primejdui rezultatele câștigate, și trebuie să-l luăm.

Soarta faimei lui Mihai Viteazul

(Conferință ținută de ziua lui la 22 Novembre 1919¹.)

Conferința de astă seară — căci este o conferință, și nu o cuvântare — are ca scop să arăte o parte care n'a fost luminată până acum din soarta, tragică la început și rămasă toldeana impresionantă, a croului a cărui amintire se comemorează astăzi în împrejurări cu totul extraordinare, a doua zi după deschiderea Parlamentului care este o Adunare Națională, fiind represințați într'însul Români de pretutindeni, și în cel d'întăiu moment în care Iramul lui Mihai Viteazul se serbează în Țara Românească liberă și în Țara Românească deplină.

Partea care a fost cercetată din viața lui Mihai Viteazul este cunosculă tuturor: de la Bălcescu încoace și chiar înainte s'a cercetat cu cea mai mare luare aminte, adese ori s'a spus cu foarte mare talent, tot ceea ce privește luptele lui, și e o bună bucală de vreme de când izvoarele s'au înmulțit și în tot ce privește acțiunea diplomatică, așa de interesantă și supt raportul dramatic, a marelui Voevod.

Dacă luptele lui sânt impresionante, cum este oricare luptă, acțiunea lui diplomatică, acele chinuri de conștiință de care vorbiam cu câteva ceasuri înainte la Academia Română, înaintea unui auditoriu alcătuit în parte dintre acei cari mi-au făcut onoarea de a fi față și la aceasla conferință, dacă, zic, luptele lui sânt

¹ Apărută în broșură, cu acest titlu, în același an.

impresionante, ca oricare luptă, negociațiile diplomatice, care oglindesc starea lui de spirit, chinulă de muștrări de cuget, torturată cu privire la lucrurile grozave pe care pare-că le simția că se vor îndeplini în dauna situației lui și în paguba vieții lui înseși, în care se întâlnesc, pe lângă aceasta, clipă cu clipă, momente sufletești de o importanță cu desăvârșire extraordinară, luminoase pentru conștiința lui, partea aceasta este mult mai bine cunoscută de la o bucată de vreme prin marele, deosebit de marele număr de acte diplomatice ieșite la iveală. Fiind Mihai Viteazul în legătură, la toate hotărârile, cu atâtea State, cu interesele atâtor neamuri, firește că în arhivele tuturor acestor State, în actele istorice privitoare la toate aceste neamuri se cuprinde și o parte din povestea lui.

Prin urmare luptele lui le cunoaștem de la Bălcescu și puțin înainte chiar de Bălcescu; cunoaștem acțiunea lui diplomatică prin această năvală de acte diplomatice pe care cercetătorii de archive le-au scos la iveală; este însă o parte, care mi se pare că este cu deosebire interesantă în soarta lui și care nu a fost scoasă la iveală până în clipa de față, anume: *cum s'a oglindit Mihai Viteazul în conștiința deosebitelor generații românești care s'au succedat.*

În sine problema aceasta: cum privește un popor, cum privesc oamenii dintr'o epocă pe oamenii dintr'altă epocă, și oamenii cu o stare de conștiință pe cei cu altă stare de conștiință, este fără îndoială interesantă, dar ea mai are în sine și una colaterală, și anume: oricât am vorbi de nedreptatea lumii, de prejudecăți care împiedecă recunoașterea unui om, oricât am invoca atâtea și atâtea piedeci care se pun în calea datoriei de recunoștință a unui popor, oricum, între felul cum a fost cineva și între felul cum se oglin-

dește în mintea deosebiților oameni din deosebite timpuri este o strânsă legătură. Nu e un lucru așa de zădarnic cum se crede popularitatea. Aceasta o poate ști și cine o are și cine râvnește la dânsa. Și o pot simți și acei cari nici nu o au, nici nu râvnesc la dânsa. Nu e așa de zădarnic să cunoști felul cum această popularitate pătrunde în conștiința neamului, cum neamul privește pe fiecare în legătură cu interesele sale de viață și cu sentimentele sale dominante.

Și e mai interesant felul acesta la noi decât la alte popoare. Poporul nostru este un popor adânc înțelegător, mai ales în ce privește psihologiile. Sânt popoare care, supt alte raporturi, pot să aibă o înțelegere mai mare decât a noastră, și pentru că au o experiență istorică mai lungă, pentru că s'au împărtășit de o cultură mai intensă, mai veche, mai solidă; dar cred că rar se poate găsi unul care să înțeleagă pe om mai limpede de cum îl înțelege poporul nostru. Este un chip fulgerător de recunoaștere a omului din ochi. Chiar cred că expresiunea „a cunoaște pe cineva din ochi“ nu se întâlnește în altă limbă. A înșela pe Românul care n'ar avea de loc cultură și pe care nu l-ai fi văzut niciodată, cu care n'ai avut nimic a face, e totuși unul din lucrurile cele mai grele de pe lume.

Se va zice: atunci de ce atâtea lucruri au ieșit rău în viața poporului nostru? Această nu fiindcă acei cari au făcut răul n'au fost recunoscuți, ci din cauză că răul pe care-l făceau corespundea unor anume interese, nu interesului mare al nației și al țerii.

Poporul nostru cunoaște foarte bine oamenii, și, astfel, chipul cum se oglindește fiecare în sufletul acestui popor nu e niciodată indiferent. Mai ales la două categorii de oameni: una foarte vastă, cealaltă mai restrânsă, dar stând foarte sus față de cealaltă.

Sânt două categorii de oameni față de cari felul de

a fi înțeles are o importanță deosebită: este vorba întâiu de masele adânci ale poporului, care ni-au dat poezia populară, ni-au dat legenda istorică legată de cutare sau cutare personagi, cum au dat întregul tesaur nescris, care a început să fie pus pe hârtie în timpul mai apropiat, al gândirii și simțirii acestui popor. Și, pe lângă aceasta, pe lângă faptul că masa aceasta, constituind o parte așa de vastă a neamului românesc, este interesantă prin felul său de judecată asupra personalităților istorice, mai este cineva a cărui judecată are, la orice popor, și prin urmare și la al nostru, o deosebită însemnătate. Este vorba de cărturari, și anume de aceia cari au darul superior, dumnezeiesc, așa zice, fiindcă orice creațiune, orice poezie — în grecește poezie și creațiune este același lucru — este ceva dumnezeiesc, ceva care adaugă la ceea ce există și sporește ființa lumii.

La acei cărturari cari sânt poeți, felul cum se oglindește o personalitate istorică este fără îndoială deosebit de interesant pentru înțelegerea mai bine a înseși acestei personalități.

Dar, tot înainte de a intra în cercetarea soarlei de care s'a învrednicit Mihai de-a lungul veacurilor, mai este un lucru asupra căruia țin să atrag atenția d-voastră. Nu numai din punctul de vedere al eroului, al omului superior, al viteazului, al bărbatului politic și înțeleptului socotitor al rostirilor unei țeri, nu numai din acest punct de vedere este interesantă judecata pe care lumea o rostește asupra lui și o păstrează în adâncurile ei sau o înfățișează în scris la suprafață, ci generațiile înseși, care se succedă, își dau valoarea lor proprie după felul cum apreciază figurile reprezentative ale unui popor. Astfel putem judeca valoarea unei generații din poporul nostru, între altele, și nu într'un rând inferior, ci într'unul superior, după fe-

lul cum figurile vrednice de respect, vrednice de recunoștință, acelea care trebuie să trăiască în sufletele fiecăruia, sporind vitalitatea acestui suflet, după cum aceste figuri, zic, se oglindesc în sufletul acestei generații.

De aici rezultă și o învățătură, arătând cum deosebitele generații au înțeles și cinstit pe acei cari au stat în frunte, cari au stat cu drept și folos în fruntea neamului nostru. Invățăm astfel și generațiile care vor veni la lucru, în primul rând generația care se formează astăzi și pe umerii căreia se va sprijini o sarcină de care nu-și dau sama nici aceia dintre dâșii cari sânt mai înaintați cu înțelegerea, cari au depășit vrâsta lor prin prevestirea rolului care li revine. Totdeauna are o valoare educativă să arăți cum s'au judecat oamenii mari ai unei generații de acelea care au urmat, dar nici într'un moment mai mult ca în momentul de față, când generația care va sprijini România pe care noi acum o înjghebăm și o închegăm, nu trebuie lăsată cu morala străzii și a localurilor de petrecere, cu morala gazetelor corupte și cu aceia a unor teatre care s'au deprins a nu înțelege însemnătatea pe care trebuie s'o aibă în educația poporului nostru. Această generație trebuie smulsă și de la stradă, și de la presa infamă, și de la calomnia politică, și de la injuria care circulă liberă, și de la teatrul așa-numit modern, care e cu atât mai modern, cu cât e mai stricător de moravuri, pentru a fi adusă la adevărata cultură, care singură poate să întemeieze opera pe care ostașul a îndeplinit-o.

Dacă vom lăsa pe copiii noștri să fie în marea lor majoritate ca stricații pe cari-i văd pe stradă la București sau în alte orașe, toată truda celor cari au vărsat atâta sânge și au cheltuit atâta muncă, toată ar fi cu desăvârșire pierdută. Și e dator să lucreze întru aceasta,

nu numai educatorul de meserie, îndemnat de Stat și pus de Stat să îndeplinească această misiune, fiind răsplătit pentru silințele lui, ci fiecare din noi e dator să se prefacă în profesorul fiului, fratelui, aproapelui său mai tânăr, pentru a-l ridica prin orice mijloace și, între altele, printr'unul cum este comemorarea eroilor, la înălțimea misiunii care-l așteaptă.

Acestea spuse, venim la însăși faima eroului a cărui amintire o cinstim astăzi.

În cuvântarea de la Academie am atras atenția asupra unui lucru, a unui lucru de altminteri foarte bine cunoscut, dar care nu strică să fie relevat din când în când, fiindcă el cuprinde și puțină morală prezentă, puțină învățătură contemporană.

Mihai Viteazul n'a fost în vremea lui un om extraordinar de popular la propriul său popor: boierimea era deprinsă de foarte multă vreme să nu se mai lupte și găsia avantajii să trăiască astfel; culegea roade bogate după celălalt fel de a trăi decât felul vitejiei. Evident, boierimea românească, de și i-a dat lui Mihai pe Buzesti, pe Calomfirescu și atâția viteji trecuți în legendă, nu era în fasa cea mai strălucitoare a ei. Năravuri rele, venite de aiurea, decadența d'înăuntrul contribuseră să facă din această boierime oameni nu tocmai vrednici de marii înaintași din secolul precedent, al XV-lea. Oricum, Mihai Viteazul a căzut greu celor dintr'o vreme cu dânsul: lua pe boieri de la răgazul lor, de la intrigile și uneltirile împotriva Domnului, de la planurile lor de a se substitui Domnului sau de a ajuta pe altul care voia să i se substituie. Ii lua și-i trimetea într'o mobilizare permanentă, — și se știe că, precum în timpul nostru sânt persoane foarte doritoare, pentru scopurile cele mai patriotice, de a demobiliza armata română, luându-și evident sarcina

de a demobilisa în același timp și pe Unguri, și pe ai lui Denichin și pe bolșevici și poate și pe Petliura, ori chiar și pe Bulgari, plus alți vecini pe cari mi i-am făcut dușmani fără să fi fost nevoie, chiar dacă avem ceva de împărțit cu dânșii, precum, zic, în timpul nostru sânt alăția cari văd salvarea patriei în demobilizarea generală numai a noastră, după care, din motive de filantropie, vom fi urmați în demobilizare de toți vecinii noștri, cari ne iubesc așa de mult, tot așa erau persoane care cereau „demobilizarea generală“ și pe vremea lui Mihai Viteazul. Boierii nu erau numai mari proprietari de pământ, erau și crescători de vite și negustori. Negoțul cel mare îl făcea și Vodă, dar în foarte multe cazuri îl făceau boierii. Banii cei mulți erau în mâna acestei aristocrații, și țeranii au căzut în robie, cum am explicat aiurea, tocmai din faptul că n'aveau bani.

Domnul datora bani pentru tributul Turcilor, și Poarta nu primia să-i deie altceva în loc de bani; bani aveau numai boierii, cari făceau negoț cu Ardealul, cu Polonia, și prin urmare țeranul, când era strâns să dea bani, el, care era bogat, dar nu în monedă, se ducea la boier și-i dădea o moșie pe un pumn de aspri cu care să se satisfacă nevoile bănești ale Domnului, pentru tributul datorit Porții.

Prin urmare boierii aceștia nu erau bucuroși de războaie. Foarte îndemânateci în a unelti, foarte ambițioși, pentru dânșii sau pentru alții, realizând câștiguri în jurul chestiunilor politice pe care nu totdeauna le rezolviau cu „mâni curate“, — pentru a întrebuința formula cea mai recentă, — boierii aceștia, cari erau, pe lângă toate, și mânători de bani și sporitori de bani prin negoț, ar fi dorit să fie pace. Pacifismul boierimii nu se împăca de loc cu politica lungilor sforțări, marilor perspective și grelelor jertfe

a lui Mihai. Aceasta e sigur. L-ar fi vrut împăcat odată cu vecinii lui, dând voie țerii să trăiască mult mai liniștită. Erau doritori, nu ca urmașii lor, peste trei veacuri, să se folosească de sacrificiul lor, ci ca ei să tragă acum toate foloasele.

Iar, în ce privește țerănimea, această țerănime, într'un moment, din cauza legăturilor lui Mihai Viteazul cu Sigismund Báthory, principele Ardealului, fusese strămutată din libertatea ei anterioară într'o situație de șerbic, de legătură cu pământul, în sensul că omul nu se putea desface de acest pământ, fiindcă așa era în Ardeal pentru țeranii, români în cea mai mare parte, cari formau șerbiile Ungurilor. La o nevoie mare a lui Mihai Viteazul, în 1595, după Călugăreni, când Giurgiul era slăpânit de Turci și Bucureștii ocupați, când cetele de călăreți ai Sultanului mergeau până în văile Carpaților, Mihai Viteazul fusese silit, cerând ajutorul lui Sigismund, să-i făgăduiască că va face din țara sa „una“ cu Ardealul. Izvoarele contemporane spun că Báthory se considera ca rege al celor trei provincii reunite într'o Dacie care n'ar fi fost românească, ci tocmai împotriva ideii naționale românești, o Dacie care, dacă ar fi rămas, Dacia noastră nu s'ar mai fi ivit; niciodată n'am fi trăit s'o vedem cum este acum. Sigismund a impus lui Mihai condiții foarte grele, și boierii le-au primit bucuroși: era o favoare pentru dânșii ca Domnul să nu-i judece, ci să aștepte hotărîrea cea din urmă de la principele Ardealului; și, în ce privește pe țerani, boierii aveau tot folosul ca aceștia să nu se mai miște de pe locurile lor, să nu mai fie, ziceau ei, îmbulzeală și învălmășeală, ci și în Țara-Românească să fie rânduială, rânduiala de robii a Ardealului unguresc.

Astfel, țeranul ajungând să piardă libertatea de odinioară, pentru a fi înrădăcinat cu de-a sila în pământul

care nu mai era al lui, căci de multă vreme boierii îl cumpăraseră pentru pumnul de aspri datorit Sultanelui, natural, el nu purta simpatie politiceii lui Mihai Viteazul.

Mihai deci nu s'a coborît de-a dreptul în legendă, în zilele chiar ale vieții sale. Acesta este un adevăr, și trebuie să-l recunoaștem, dacă n'ar fi pentru altceva, măcar pentru ca să se învețe alte vremuri să nu judece oamenii cei mai folositori și mai capabili ai epocii lor după foloasele pe care le pot avea de la dânsii, după foloasele imediate pe care le poate avea fiecare, ci după foloasele mai depărtate pe care le poate avea națiunea întregă cine știe când. Căci niciodată fapta mare și omul mare nu rămân fără folos pentru o țară, numai cât, pentru ca sămânța cea bună să poată rodi, ea nu trebuie aruncată astfel ca să o poată mânca păsările lacome, ci trebuie ca în brazda adâncă sămânța, căzând de sus, să se coboare până acolo, în pământul de hrană, încât să nu o poată scormoni nici vietățile cele mai lacome.

Prin ummare nepopular a fost Mihai Viteazul; n'au plâns mulți când a fost dus în mormântul lui din mănăstirea părintească și a strămoșilor, la Dealu. A rămas foarte multă vreme neplâns în acest mormânt al lui. I s'a adus capul pe furis, — nici nu se știe precis de cine, căci descoperirile mai nouă par a arăta pe un altul decât pe acela dintre Buzești în sama căruia se pune fapta, așa cum spune piatra ce stătea odată de-asupra capului smuls profanatorilor. Și a zăcut acolo multă vreme aproape neștiut; nu s'a așezat de-asupra mormântului vre-o piatră mare ca pentru un Domn, la dreapta bisericii. Lespedea aceasta domnească am pus-o abia noi, cei de acum, și cu prilejul hramului de astăzi trebuiau coborîte moaștele supt dânsa, în frumosul mormânt de la mănăstirea Dealului, care

așteaptă de la 1913. Pe inscripția, pe care o dictasem atunci, stă scris: „și așteaptă îndeplinirea Scripturilor“. Scripturile s'au îndeplinit, și liniștea și-ar fi putut-o câștiga definitiv Voevodul, de n'ar fi intervenit în ultimul moment motive, de sigur foarte bune, foarte oneste și foarte admisibile: grija de o solemnitate mai mare, cum mi s'a spus, a făcut ca în ultimul moment strămutarea capului lui Mihai Viteazul de la Mitropolia din Iași, unde a fost puțin cam uitat, la mănăstirea Dealului, să se oprească. Ea va fi deci când va fi; nu știu când, odată ce nu am puterea de a hotărî și odată ce peste hotărîrea luală s'a trecut, din acele motive foarte bune și foarte practice, dar eu rămân la părerea că era foarte frumos ca astăzi, în loc să vorbim de aici, să fi vorbit la Târgoviște, după ce s'ar fi sfârșit măreția ceremoniei asupra capului lui Mihai Viteazul trecut prin Moldova, Bucovina și Ardeal, străbătând tot pământul românesc, la cea d'intăiu aniversare a isprăvii mari pe care a îndeplinit-o generația noastră, pentru ca apoi rămășițele Domnului viteaz să odihnească lângă părinții și strămoșii cari au fost. Nu acuz pe nimeni, și aștept și eu hotărîri care nu depind de mine.

Inchizând această parentesă, zic încă odată: Mihai Viteazul n'a fost popular pe vremea lui, mormântul lui n'a fost plâns, locu-i de odihnă n'a fost încunjurat de recunoștință. Un partid în legătură cu politica lui a existat, un partid creștin în contra Turcilor. Din acesta s'a ridicat la tron Radu Șerban, care a câștigat cele două strălucite biruințe de la Brașov, una dintr'insele aducând moartea lui Moise Szekély, prințul Ardealului, cealaltă punând în primejdie de moarte pe succesorul lui, Gabriel Báthory. Partidul acesta, continuat, mai târziu, ca partid creștin, ca partid dușman al robiei față de Turci, a ridicat pe tron pe Olteanul Matei

Basarab. Politica lui Matei Basarab a trecut pe urmă asupra lui Constantin Brâncoveanu, și politica aceasta a fost înecată în sânge numai în ziua cumplică când, la Constantinopol, a fost tăiat Brâncoveanu cu copiii săi, — o întregă dinastie de aspirații către independență națională, către o viață înai liberă, mai măreață.

Dar una este să moștenești politica de la cineva și altceva este să trăiești sufletește în anrîntirea însăși a omului care a îndeplinit fapta.

Cred însă că în momentana lipsă de popularitate a lui Mihai Viteazul, în acea secetă de iubire care a încunjurat mormântul jertfirii sale, mai este un motiv: Mihai Viteazul a avut multe din însușirile Românilui, dar a avut și calități care nu erau ale rasei noastre. Sângele lui nu era întreg românesc; mama lui era Greacă, și astfel o îndrăzneală meridională, un avânt sudic, o căldură care la noi se înfățișează înai discret, înai stămpărat, se întâlnește în personalitatea lui. Dacă boierii puteau să-i înțeleagă temperamentul și dacă numai interesul îi împiedeca să aprecieze acest temperament, în ceia ce privește mulțimea, poporul de jos, care ținea așa de mult la Ștefan-cel-Mare fiindcă-i sămăna, el a ținut înai puțin la Mihai Viteazul, pentru părțile în care nu-i sămăna. Poporul acesta, răbdător, îndelung socotit, poporul acesta sfios de obicei, ceia ce nu exclude mari hotărâri în ceasuri grele, poporul acesta care din generație în generație pare că desăvârșește, fără învățătură, o cumințenie moștenită de la străbuni — și aceasta face că aventura la dânsul n'a prins niciodată, cum nu poate prinde nici în timpul nostru, prin această superioară filosofie imbrală a lui —, poporul românesc pare că a ținut de rău, într'un moment care a durat decenii întregi, pe Mihai Viteazul tocmai pentru cutezanța lui, pentru mâniașul

lui avânt, pentru setea lui de biruință, pentru lăcomia lui la cuceriri, pentru dorința lui de a îndeplini imediat gândul care-i fulgera în minte, — el obișnuit să poarte îndelung gânduri din care nu toate se îndeplineau. Aceasta nu înseamnă că poporul nostru era superior lui Mihai Viteazul, dar numai că o nepotrivire a existat. L-au admirat pe Mihai fără îndoială voinicii lui, ostașii lui, dar masa mare a națiunii, chiar când l-a înțeles, a avut rezerve față de dânsul.

E foarte interesant să caute cineva în înseși izvoarele timpului felul cum se oglindește el în mintea contemporanilor.

Pentru a-i povesti isprăvile, un boier în serviciul fraților Buzești, cei mai însemnați sprijinitori ai Domnului, un logofăt — o spun ca să nu-și facă cineva ideie exagerată despre boieria scriitorului — a povestit în românește — și este cel mai vechiu document narativ al limbii românești — cariera lui Mihai Viteazul. Această povestire s'a cuprins pe urmă într'o cronică mai întinsă, redactată în a doua jumătate a veacului al XVII-lea. Este o cronică foarte frumoasă, pe înțelesul oricui, din care am dat două ediții populare. În intențiile mele, „populare“, și nu în realitatea lucrului. Ca să fi dat o ediție cu adevărat „populară“ ar fi însemnat ca ea să fi pătruns foarte adânc în popor, și pentru aceasta trebuia să fie trasă în sute de mii de exemplare, dar această înseamnă că ar fi fost cumpărători pentru așa ceva sau oameni bogați cari să fi zis: ieau eu, pentru Liga Culturală, 100.000. de exemplare din Viața lui Mihai Viteazul. Nu-și poate închipui cineva câtă recoltă de vitejie și ispravă vine din răspândirea unei cărți bune în mijlocul poporului care o așteaptă nesățios, cu sete nesăturată de carte bună. Dar nu s'a întâmplat. Cronica va trebui însă,

fără îndoială, să fie retipărită pentru o adevărată răspândire în popor. E scurtă, e caldă, e cumințe și sănătoasă. În ce privește pe Mihai Viteazul, cu toate că ea părtenește pe Buzești și face ca faptele lui să nu plece de la dânsul, ci de la boierii cari-l încunjurau, în ce privește, zic, pe Mihai, nu odată prețuirea e cu adevărat mișcată și mișcă, prin urmare, ca toate lucrurile duioase, și sufletul nostru.

Iată în ce cuvinte înseamnă moartea lui Mihai acest cronicar contimporan.

Voiu cita eu această pasagiū din cronică; privitor însă la felul cum Mihai Viteazul se înfățișează în literatura poetică, însușirile mele nemergând până acolo ca să vă dau o lectură convenabilă, am rugat pe soții Armășescu, cari au folosit Ligii și în alte împrejurări, în călătoria prin Basarabia, să fie buni să ni cetească versuri în această seară. Așa încât, atunci când vom ajunge la partea literară, poetică, pentru fiecare bucată vom ruga pe unul sau pe cellalt să recite din Bolidineanu sau din alții bucățile caracteristice. Fiind vorba însă de o simplă bucată de cronică, e păcat ca oameni deprinși să cetească frumos să-și piardă silințele, când aceasta o pot face și eu:

„De acolo se ridicară și veniră în luncile Turdei, și deaderă mulțămită lui Dumnezeu, și merse Mihai-Vodă la Basta Giurgiu de se rugă să-i dea câtăva oaste ajutor, ca să se ducă la Făgăraș, să scoată de acolo pe Doamnă-sa și pe fiu-său Nicolae-Vodă, că era' acolo închiși de Unguri de câtăva vreme; iar Basta Giurgiu, fiind amestecat cu Ardelenii, cu multe sfaturi rele și viclene spre Mihai-Vodă, ca să-l omoare, din gură i să făgăduia să-i dea Nemții ajutor, iar Basta făcând meșteșug viclean, că zise lui Mihai-Vodă ca să-și trimeată

toate oștile înainte la Făgăraș, numai să rămâie el cu toată Curtea lui, și, trecând câteva zile, îi va da ajutor. Și după cuvântul lui cel viclean făcu așa. O, bun prilej își făcu Basta spre pierderea bunului și viteazului Mihai-Vodă! Iar, când fu într'o dimineață, văzu Mihai-Vodă oaste nemțească viind către cortul lui, unii călări, alții pedestri, și socoti Mihai-Vodă că aceștia sânt ajutor lui, și nimica de dânsii nu se temea. Iar ei, procleștii, n'au fost ajutor, ci vrăjmași. Și, dacă văzu că sosesc, ieși Mihai-Vodă din cortul său înaintea lor vesel și li zise: Bine ați venit, voinicilor, vitejilor! Iar ei se răpeziră asupra lui ca niște dihanii sălbatice, cu săbiile scoase, ci unul deade cu sulita și-l lovi drept în inimă, iar altul degrabă îi tăie capul. Și căzu trupul lui cel frumos ca un copac, pentru că nu știuse, nici se înprilejise sabia lui cea iute în mâna lui cea vitează. Și-i rămase trupul gol în pulbere aruncat. Că așa a lucrat pisma încă din începutul lumii, că pisma a pierdut pe mulți bărbați fără de vină, ca și acesta. Căci era ajutor creștinilor și sta tare ca un viteaz bun pentru ei, cât făcuse pe Turci de tremura' de frica lui; iar diavolul, cel ce nu vrea binele neamului creștinesc, nu l-au lăsat. Că iată că cu meșteșugurile lui au intrat prin inima celor răi, vicleni, până-l dederă și morții, și rămăseră creștinii, și mai vartos Țara-Românească, săraci de dânsul. Pentru aceasta dar cade-se să blăstămăm, toți creștinii, pe neamul Ungurilor, mai vartos căci sânt oameni răi și vicleni, încă din felul lor; așijderea și pe Basta Giurgiu, căci au ucis pe Mihai-Vodă, fără de nicio vină. Unii ca acei să fie anatema.“

În sfârșit, cronicarul arătând soarta lui Basta, spune, ceia ce nu e adevărat, că a murit ucis și el.

Voiu releva un lucru: că o parte din această pove-

tire e luată dintr'alt izvor contemporan care nu e românesc, ci grecesc. Mihai Viteazul a fost foarte multă vreme nădejdea tuturor neamurilor răsăritene. La Academie am arătat cât de mare i-a fost jertfa pe care a făcut-o pentru noi, cum a sacrificat tot ce iubirea popoarelor pregătia pentru dânsul numai ca să rămâie până la capăt în legătură cu neamul nostru. După moartea lui, când s'au scotocit hârtiile cele mai tainice pe care le păstra, s'au găsit scrisori de la acei creștini cari-l chemau ca pe „steaua lor orientală“. Și în oastea lui au fost întrebuințate elemente creștine care veniau din Balcani. Popoarele acestea din Răsărit l-au pomenit în cântecul lor; sânt cântece populare grecești care vorbesc de Mihai, și sânt poeți culți, ca Vistiernicul Stavrinov, izvorul cronicii Buzestilor, și un dascăl de școală, Palamed, profesor la Ostrov, cari l-au cântat pe Mihai.

Cele d'întăiu cântece despre Mihai n'au venit deci de la noi, ci de la ceilalți. De ce? O înțelege oricine: fiindcă la ceilalți era mai multă suferință decât la noi, și altfel vezi din adâncul robiei, la un veac după supunere, pe acel care vine cu o veste de izbăvire, și altfel vezi, când tu însuși n'ai fost rob, pe acel care a vrut gloria, înălțarea, lărgirea hotarelor tale, dar pe care nu-l chema o patimă așa de cușplită cum e patima celui care a robit atâta vreme la păgâni. Mai mare lucru era deci Mihai pentru ceilalți decât pentru noi.

Și mai e ceva. De la al tău, ce nu aștepți! Și cât ești de puțin mulțămitor când poate îți da și ceva mai mult! Față de străinul însă pe care-l știi că nu ți-e dator cu nimic, ești foarte recunoscător pentru puținul care cade de la dânsul. Mihai nu era dator Grecilor nimic; sângele lui în niciun fel nu-l îndemna pentru politica lor; cine știe cât amestec era și în

acest sânge grecesc după mamă! Prin urmare ceilalți, ri nu și-l știau dator cu nimic, erau mai aplecați să-l cânte decât ai noștri, pentru cari orice ar fi făcut era ceva mai puțin decât datoria lui față de ei; căci ce nu datorești poporului tău! Este în această privință o datorie așa de absolută, încât nimic nu poate să treacă mai presus decât dânsa.

Deci la noi, cu privire la Mihai Viteazul, pagini de cronică mai duiioase decât cea pe care v'am citat-o, nu întâlnim. Poesia populară, care l-a luat pe Ștefan-cel-Mare îndată după moartea lui, care a făcut dintr'însul favoritul ei, poesia populară, zic, a trecut pe lângă Mihai Viteazul, și nu cunosc în cântecul nostru popular nimic care să-l arăte numai pe dânsul și să se fi păstrat și într'o formă în care meșteșugul poezilor de mai târziu să nu se fi amestecat. Știți că poeziile populare „culese“ de Alecsandri sânt pe trei șferturi ale lui și numai pe un șfert, dacă o fi și acesta, ale poporului însuși. Pe vremea aceea se credea că țeranul, cu cântecul lui, trebuie pieptănat, frizat și parfumat înainte de a-l prezenta în saloanele boierimii; un cântec de țară, cum să-l prezinți fără a-l aduce pe o tablă de argint, în mîna unui lacheu înmănușat! Așa încât să nu căutați pe Mihai, cum a trăit în poporul românesc, în această fasă a poesiei populare, evident prefăcută, literarisată și aristocratisată de Vasile Alecsandri.

Căci — o spun în treacăt — cânteecul nostru popular, din nenorocire, n'a fost strâns când se cuvenia și unde se cuvenia. Sânt de sigur atâtea văi, cu totul răzlețe, în care se ascund cântece de te-ai uimi. La noi însă s'a trecut de la artificialitatea de salon la folklore, la filologie, și, fiindcă știința ei, care-și arogă dreptul exclusiv de-a aduna poeziile populare, nu se găsește pe toate cărările, se poate întâmpla ca, până să vie cei cu știința, singurii în stare să adune „folklo-

rul", să fi dispărut însăși poesia populară. Caml ceia ce se întâmplă cu pacientul care nu se mulțamește cu doctorul din localitatea lui și așteaptă să-l curarisească doar o mare celebritate, care trebuie adusă cale de cinci zile de tren: până să sosească celebritatea, se poate întâmpla ca pacientul să „sucombe“.

Prin urmăre îmi pare rău că în partea aceasta privitoare la poesia populară nu pot să mă întind mai mult din lipsă de informații.

Cronici muntene mai largi, după povestirea lui Starvinos, un Grec, și a anonimului despre care a fost vorba, logofătul Buzeștilor, nu întâlnim.

Supt raportul cronicilor, ca și în atâtea alte prîvințe, Țara-Românească, mai rău încunjurată cultural decât Moldova, a fost mai slăbănoagă: Moldova a avut cronicari importanți înainte ca principatul muntean să fi putut merge pe urmele Moldovenilor. Vremea lui Brâncoveanu, cu toate aspirațiile lui către mărire, nu era o vreme de vitejie, așa încât foarte mult din înțelegerea pe care o vrastă de oaste, de vitejie ar fi avut-o pentru Mihai nu mai era, și o cronică scrisă în vremea Brâncoveanului nu putea să deie nota de pricepere a epocii lui Mihai. E o jale să iei cealaltă cronică a Țerii-Românești, scrisă de Constantin Căpitanul din familia Filipescu, cronică redactată pe vremea lui Șerban-Vodă Cantacuzino, puțin înainte de suirea pe tron a lui Brâncoveanu, și să vezi cum, culegându-se informații de ici și de colo, se vorbește de Mihai. Evident vitejia lui nu rămâne nerecunoscută nici de cclalt cronicar de pe la 1680, dar ce deosebire!

Constantin Căpitanul va spune că nimeni nu cunoaște începuturile lui Mihai, dar el le-a aflat: era o femeie la Piuă Petrei, la vărsarea Ialomiței, unde ființa un oraș care s'a dărâmat, și la dânsa ședeă

în gazdă un gelep din Țarigrad, cumpărător de vite. Acest gelep s'a îndrăgit de femeia aceea, și la plecarea gelepului ea era în așteptarea unui mic gelep. Atunci el a dat femeii o sumă de bani și în același timp un inel, și i-a spus că, dacă micul gelep așteptat era să fie un gelep masculin, să vie să-i arăte inelul și în urmă se va îngriji el de soarta copilului. Dacă n'ar fi fost deci femeia din Piuța Petrei, și suma de bani, și inelul, și îngrijirea gelepului din Țarigrad, fără să mai vorbim de alte lucruri, care nu ne privesc pe noi, de sigur că n'ar fi avut neamul românesc pe Mihai Viteazul...

Apoi, la început chiar se spune: „și, luând Domnia, mari vrednicii au făcut, mai vârtos cu vitejiile, de au supus Turcii, Ungurii, Moldovenii, de era și iaste mirare.“

Restul arată că avem a face cu un cărturar prost, un compilator savant, dar lipsit de darul originalității și de simțul lucrurilor mari. Cronicarul care scria cu optzeci de ani în urmă vibra altfel la amintirea faptelor lui Mihai. De și ceia ce spune el e la întâmplare: părțile cele mai frumoase sânt luate din izvorul grecesc de care a fost vorba.

Când se ajunge la moartea lui Mihai, iată tot ce-și poate stoarce scriitorul.

„Dar scurtă bucurie căci Baștia tâlharul, văzând vitejiile lui Mihai-Vodă, și numele cel mare ce-l dobandise, au intrat pizma în inima lui, ca să omoare pre Mihai-Vodă, precum au și făcut. Că au trimes într'o dimineată niște Nemți de l-au omorât supt cort, la Turda, neștiind el nimic de aceasta și nefiindu-i ostile lângă dânsul, — că le trimesese la Făgăraș să scoată pre Doamnă-sa și pre coconi, carii îi închisease Ciachi Ișțfan, până a umblat Mihai-Vodă la Beciu. Ci dar acest sfârșit au luat Mihai-Vodă, că cu înșelă-

ciune l-au omorât. Care au supus Domnia lui pre Turci, pre Moldoveni, pre Unguri...”

Și la urmă, la capătul acestui stil sec de cărturar: „de îi avea ca pe niște măgari pe toți”!

Iată, prin urmăre, cum epoca liniștită, bogată, înfloritoare supt raportul material a lui Brâncoveanu putea să înțeleagă rostul cuceririi și stăpânirii lui Mihai.

Dar nu se aflau povestitori ai trecutului românesc numai în Muntenia, ci și în Moldova, unde am spus că pe atunci cronica era cu mult înainte ca în Țara-Românească. Era în Moldova marele cronicar Miron Costin. Ei bine, nu-și poate închipui cineva cât de puțin simț al măririi lui Mihai, al rosturilor lui adevărate, al misiunii pe care a îndeplinit-o se află la cronicarul acesta mare moldovean. Întăiu cunoaște lucrurile așa de rău, dar nu se sfiește să le spuie, de și le cunoaște rău.

Se încurcă astfel în chip lamentabil toată cariera lui Mihai Viteazul. Miron Costin nu știe nici cine i-au fost predecesorii, nici împrejurările în care și-a început Domnia, dar, neconținut cu gândul la cuvintele Scripturii, îi face morală lui Mihai că s'a apucat de lucruri prea grele și afirmă că el se putea aștepta să aibă sfârșitul pe care l-a avut. Când e vorba de moartea lui Mihai, niciun cuvânt de părere de rău nu are; scriitorul nu-i înfierează ucigașul, ci se constată că așa se întâmplă cu cine a pierdut calea omului smerit la suflet, supus față de acei cari sânt mai mari și mai tari decât dânsul.

Și totuși Miron Costin a purtat haina de ostaș — așa era portul boierilor —, de și ostaș mare în vremea lui n'a fost. Nu ni-l închipuim numai decât cu călimările n brâu, dar merita să le poarte în locul săbiei, dacă de cel mai mare nume de viteaz din toată istoria

neamului nostru n'a fost în stare să spuie decât atât.

Și, dacă Miron Costin îl judecă astfel pe viteaz, ce să mai vorbim de ce puteau spune oamenii din secolul al XVIII-lea, din împrejurimea Domnilor fanarioți, formați în școala grecească, ce avea foarte multe părți bune, dar pentru care tot ce înseamnă îndrăzneală, cavalerism, jertfă stătea așa de departe!

Când ne-am ridicat din această toropeală, când renașterea noastră a început, în cele d'întăiu decenii ale veacului al XIX-lea, Mihai Viteazul era pentru Gheorghe Lazăr un nume, un nume frumos pe care, întâmplător, în cuvântările sale de la Sf. Sava, îl putea pomleni.

Un istoric, la începutul veacului, care să se ocupe de trecutul românesc pentru a căuta într'însul elemente de înălțare în prezent, nu era. A venit din Ardeal, din părțile Sibiiului, Aaron Florian, om foarte respectuos față de autorități, foarte sânguincios profesor, și când nu era vorba de istoria Babilonienilor și Asirienilor, pentru cari avea o deosebită simpatie, și nu străin întru toate de istoria poporului său. Florian a scris și o istorie a Românilor.

S'au găsit atunci, când a scris el Istoria Românilor, doi oameni cari au crezut că trebuie desfăcut capitolul despre Mihai din cartea lui Aaron Florian spre a fi comunicat deosebit poporului nostru. Așa încât cea d'întăiu istorie a lui Mihai Viteazul este acest capitol, vre-o sută de pagini din istoria lui Florian.

Acest act al celor doi, fără niciun nume, fără nicio importanță altfel, cere o explicație. Cum s'a ajuns că Mihai Viteazul, neînțeleș de contemporani, înjosit de acei cari au venit după dânsul, uitat un întreg veac, al Fanarioților, nesocotit la dânsul acasă și peste hotarele principatului, în celelalte țeri românești, cum

s'a ajuns că Mihai Viteazul s'a putut împărtăși de o favoare așa de mare la începutul veacului al XIX-lea?

Iată explicația: o oaste nouă românească se întemeiază la începutul epocii Regulamentului Organic. La 1834, când au pornit Domniile regulamentare, această oaste exista. Poporul nostru, care păstrase ascuns în el ce avea mai adânc din ființa sa, dorul de vitejie, și care nu-și renegase nobila origine și trecutul așa de glorios, a iubit profund această armată. A fost o serbătoare pentru toți când pentru întâiași dată ostași români, supt steag românesc, în Bucureștii Munteniei sau în Iașii Moldovei, au trecut înaintea lumii care era obișnuită numai cu alaiul de Arnăuți și servitori înarmați pentru paradă al Domnilor fanarioți.

Pe de altă parte, odată cu admirația pentru această armată, a pătruns la noi romantismul, venit din Franța, de la un Lamartine, un Victor Hugo și, pe de altă parte, din Rusia, unde imitatorii romantismului francez — și e de ajuns să pomenesc pe Pușchin în această privință — și ai romantismului englez s'au pătruns de starea de spirit romantică. Atunci au început să scrie la noi ofițeri ca Vasile Cârlova și Grigore Alexandrescu, iar în Moldova ca Mihail Kogălniceanu, care a purtat la începutul strălucitei și multiplei sale cariere uniforma de ofițer: ca student încă a plecat cu epoleții lui Mihai-Vodă Sturza și a ajuns apoi colonel în armata moldovenească. Și Alexandru Cuza a trecut printr'o situație militară de formă până să ajungă pe tronul țerilor românești reunite. Poeți de felul lui Cârlova și Alexandrescu, prosatori de felul lui Nicolae Bălcescu, sub-ofițer acesta, cadet în armata nouă a țerii sale, de la început au fost prinși față de marea amintire a lui Mihai de un sentiment de recunoștință. Atunci, supt influența pe de o parte a romantismului, național, patriotic, luptător, medieval

al Apusului, pe de altă parte supt impresia, supt farmecul armatei, al fluturării unui steag, al zăngănitului unei săbii, care trebuia să fie smulsă din teacă numai pentru scopurile neamului, supt această îndoită influență s'a ajuns la popularizarea figurii lui Mihai. S'a văzut atunci, în București și la Târgoviște, la Dealu, spectacolul neașteptat al lui Gheorghe Bibescu, ales la 1840 Domn al Țerii-Românești, care, îmbrăcat în costumul lui Mihai, cu mândra lui căciulă pe frunte și încins cu o sabie asemănătoare săbiei lui eroice, mergea să se închine la mormântul eroului.

De atunci vremurile s'au schimbat în dauna reputației lui Bibescu. Au venit pe urmă studenții din Apus de s'au unit cu ambiția lui Eliad Rădulescu, care voia să fie dictator civil — nu militar —, și au făcut revoluția de la 1848. Bibescu, care era o fire romantică, bolnăvicioasă, el care, cu mari însușiri și sentimente foarte nobile, nu era un om pe deplin echilibrat, a abdicat când nu trebuia să abdice, și a dat impresia că-i e frică: s'a retras la Brașov, părăsind tronul. Oamenii de la 1848, după ce s'au întors din exil, au ajuns, pe vremea lui Cuza-Vodă și mai ales după, hotărâtori în viața politică a neamului, și s'au răsbunat pe deplin împotriva învinșilor. O întreagă parte din istoria noastră în secolul al XIX-lea este presintată, — și astăzi în cea mai mare parte—conform vederilor revoluționarilor, „roșilor“, deveniți mai târziu, când s'au spălăcit, partidul național-liberal; ea este presintată așa cum acest partid „roșu“ a avut interes să înfățișeze pe adversarii săi zdrobiți. Dar momentul acela, când Bibescu s'a dus în veșmântul lui Mihai Viteazul și a îngenunchiat la Dealu, este fără îndoială unul foarte mare din cariera de dincolo de moarte a lui Mihai Viteazul prin sufletele noastre și din ridicarea sen-

timentalității naționale a poporului nostru în secolul al XIX-lea.

Aș asămăna acest moment cu o serbare îndoită din care o parte a fost văzută aici, alta la frații noștri bucovineni. Când, la 1904, în București, s'au pomenit patru sute de ani de la moartea lui Ștefan-cel-Mare, am avut deosebita cinste să organizez serbările. Se pare că totuși nu sânt un organizator așa de ne-practic cum au interes unii s'o spuie. Organizarea a mers bine, căci am văzut altele mai rău făcute de oameni cari au reputația necontestată că sânt practicî. Intre altele am reproduc mormântul de la Putna, pe care arhitectul Vladimir Mironescu l-a alcătuit cum trebuia. S'a făcut la acel mormânt slujba dumnezeiască și a urmat apoi un cortegiu istoric, care înfățișa pe Ștefan, pe Vlad Țepeș și ostașii lor. În cursul slujbei a fost un moment adânc impresionant, când ceia ce era artificiu, reproducere, imitație dispăru cu totul, și oamenii s'au simțit în realitate a fi la Putna: acela când a îngenunchiar actualul nostru Rege, atunci Prințul de Coroană, cu fiul său alături, și s'au rugat pentru veșnica pomenire a lui Ștefan-cel-Mare și Sfânt.

În astfel de momente s'a pregătit ce trăim acum. Și au mai trecut câțiva ani și Prințul Carol s'a dus în Bucovina și a vărsat adevărate lacrimi, îngenunchind pe lespeda mormântului lui Ștefan.

Ei bine, ceia ce s'a întâmplat la 1840 cu Vodă-Bibescu are, în dezvoltarea conștiinții noastre despre ce am fost și în așteptările despre ce putem să fim, valoarea acestui moment pe care câțiva fericiți au putut să-l trăiască așteptând fericirea mai mare de care s'au împărtășit atât de mulți, de care ar fi bine să fim vrednici toți câți ne-am împărtășit de dânsa.

Din acel moment de când Mihai Viteazul învie în istoria Românilor, începe o eră nouă pentru dânsa.

Bălcescu, când era tânăr, a ascultat lecțiile de istoria Românilor ale lui Aaron Florian, și el ni spune despre acesta că vorbea mai mult de Asirieni și Babilonieni, însă lecțiile de istoria Românilor ale dascălului ardelean, om potolit și nu lipsit de simțire, le-a ascultat, Bălcescu supt impresia poeziei contemporane și a lecturilor sale literare romantice, dar și supt impresia spiritului epocii sale. Această atmosferă l-a adus să scrie *Istoria lui Mihai Viteazul*.

Mă simt puțin jenat să vorbesc despre istoria lui Mihai Viteazul a lui Bălcescu, nu pentru că am încercat și eu o istorie a marelui Domn, care n'a fost continuată nici așa de departe cum a fost istoria lui Mihai Viteazul scrisă de d. Ion Sârbu din Banat, care a tipărit două volume din lucrarea sa, pe când eu n'am dat decât cele d'întăiu capitole, din anume împrejurări. Poate că este un fel de fatalitate care a împiedecat să se publice până la capăt istoria lui Mihai Viteazul. Nu mă simt jenat de aceasta, dar mă simt jenat să vorbesc de cartea lui Bălcescu pentru că el a fost comemorat acum câțeva vreme la Academia Română și, cum s'au exprimat atunci judecății asupra operei lui¹, s'a afirmat că un istoric nu poate să înțeleagă nimic din Bălcescu și opera lui. Hotărârile acestea fiind implacabile, mă închin, și prin urmare nu voi vorbi acum de istoria lui Bălcescu, cu atât mai mult, cu cât am vorbit altă dată despre dânsul, așa încât datoria mi-am făcut-o. Voi spune numai că opera lui rămâne fără îndoială foarte frumoasă, scrisă în stilul romantic de atunci și cu informația de atunci, dar rămâne înainte de toate un factor moral în dezvoltarea conștiinței românești. Nu știu dacă s'a spus lucrul acesta la Academia Română, dar o spun eu

¹ De d. Ovidiu Densusianu.

acum: meritul cel mare al cărții lui Bălcescu este acela că a fost un factor moral în deesvoltarea conștiinței neamului nostru în epoca lui contemporană. Să dea Dumnezeu ca fiecare să fi făcut în viața noastră ceva la un moment dat care să fi fost un factor moral în desvoltarea conștiinței poporului nostru! Mai mare lucru nu poate să dorească nimeni. Și cu aceasta și-a plătit datoria față de poporul care le-a născut.

De aici, după Bălcescu și alături de Bălcescu, a intrat Mihai Viteazul în literatura poetică.

De partea ce urmează voi vorbi mult mai puțin, căci poeții pot fi lăsați singuri să vorbească.

Acel care a scris mai mult despre Mihai Viteazul, în deosebite forme, a fost Dimitrie Bolintineanu. O parte din ceia ce a scris Bolintineanu este în mîntea tuturor, dar e o parte care a rămas uitată, și nu pentru că este partea cea mai rea. Bolintineanu are despre Mihai Viteazul și o povestire populară, cum, mai târziu, a dat o povestire populară Ispirescu. Inșă, o spun de la început, cu toate laudele care se cuvin lui Ispirescu, felul de a trata pe Mihai Viteazul pe care l-a adoptat el, cu cultura pe care putea să o aibă și cu puterea creatoare poetică, nu mare, de care dispunea meritosul culegător tipograf și adunător de basme, felul acesta mi se pare, sau se pare generațiunii noastre, nepotrivit cu eroul ce a fost Mihai.

Aceiași rezervă aș face-o față de o operă mult mai importantă decât aceia pe care a lăsat-o Bolintineanu în ce privește felul cum Ștefan-cel-Mare se infățișează în vestita operă dramatică a lui Delavrancea, „Apus de Soare“. Evident cineva nu este erou de dimineață pînă seara și în fiecare zi a vieții sale; este o parte de umanitate comună în noi. Și, cînd zic „umanitate comună“, nu vorbesc de umanitatea inferioară, ci numai

de aceia de care se împărtășesc toți în fiecare moment din viața noastră. Pot fi momente foarte duioase, deosebit de bune, de blânde în această umanitate comună, dar Ștefan-cel-Mare a trăit și trăiește în conștiința noastră într'o anumite formă, și la dânsul trebuie totdeauna scos la iveală caracterul acela de imperială și senină maiestate. Restul de sigur a fost, numai cât nu-l păstrăm pe Ștefan în noi pentru rest, ci pentru această imperială și senină maiestate, care în „Apus de soare“ lipsește, — ceia ce nu înseamnă că opera n'are calități, dar această notă lipsește. Tot așa „Mihai Viteazul“ al lui Ispirescu n'aș zice că este un Mihai Viteazul care pune literele la vingalac, ferească Dumnezeu, dar cu toate acestea fiorul eroic pe care trebuie să-l dai, pentru că e vorba de un erou, nu este.

La Bolintineanu nu e mai mult, dar cartea e una dintre cele mai bune lucrări în prosă ale poetului, și chiar pentru cunoașterea faptelor n'ar strica, între multele lucrări despre Mihai pe care o să trebuiască să le răspândim în poporul nostru, mai ales în anumite Ținuturi și în anumite straturi, de exemplu în Basarabia, n'ar strica, zic, o nouă ediție a acestei cărți-cele, care, pe vremea ei, la 1867-70, a avut două ediții, ceia ce însemnează că s'a cerut foarte mult.

A doua lucrare, uitată de mult, a lui Bolintineanu despre Mihai Viteazul este în legătură cu povestirea, pe care Constantin Căpitanul Filipescu o spune întâiu, nu fără potrivire și cu izvoarele străine, a calăului care s'ar fi speriat de măreția Banului Mihai, osândit la moarte de Alexandru-cel-Rău, și care s'ar fi sfiit a da lovitura, și Domnul, crezând că în aceasta este o manifestare dumnezeiască, o sortire de sus, ar fi oprit osânda. Legenda aceasta, — căci se pare într'adevăr că în cea mai mare parte este o legendă —, o întrebuințează dramatic Bolintineanu, care n'avea niciun

fel de energie în poezia lui lirică, el, care era făcut pentru acorduri de gitară supt fereastră într'o parfumată seară de vară —, și încă în mireasma aceasta, năvălind către iatacul unde se întrevede cine știe ce albă figură în așteptare, este mai mult paciuli decât flori de teiu.

Bolintineanu a diluat, a diluat neconținut talentul său, ajungând să dea, în loc de poezie adevărată, care zguduie întreaga ființă, doar o ușoară, dar încântătoare suflare de vânt pentru o harpă eoliană prinsă în ramurile unei grădini. Cu acest temperament nu poți vorbi de Mihai Viteazul, și bietul om, căruia-i trebuia o intrigă de dragoste, introduce o fată de Domn, Domnița Florica, de și Mihai n'avea atunci o fată de dragoste și o fată de măritat. Bolintineanu, zic, introduce pe Domnița Florica a lui Mihai ca fiind iubită de Alexandru-cel-Rău însuși, pe când ea voiește să ieie pe unul din frații Buzești. Și între domniță și Alexandru-cel-Rău, care cere dragostea fetei ca să ierte pe tată, se desfășoară lungi dialoguri de casuistică amoroasă, care, dat fiind caracterul lui Mihai Viteazul, sânt absolut ridicole. Toată lumea e într'un continuu behăit sentimental, care e absolut repulsiv.

Altfel versurile nu sânt cele mai rele ale lui Bolintineanu; ba se află câteva care pot fi reproduse. Dar avem de înfățișat lucruri mai caracteristice în ceia ce privește pe Bolintineanu.

Partea cealaltă, lirică, cuprinde pe „Andrei“, de o parte, și, de altă parte, un număr de bucăți mărunte, episoade din Viața lui Mihai, căci se pare că Bolintineanu a vrut să ni înfățișeze în aceste anecdote eroice întreaga viață a eroului.

În ce privește pe „Andrei“, este același gen de poezie narativă ca și în bucata dramatică de care a fost

vorba acum: Andrei, unul din căpitanii lui Mihai Viteazul, merge la Nicopole de cucerește cetatea. Atunci fiindcă era vreme de iarnă, fug cadânelor din haremurile lor. Una dintr'însele, care nu se putea numi decât Biulbiul, privighitoare, sau, cum îi zice Bolintineanu în românește: Biulbiula, această Biulbiulă se amorează de Andrei, și între dâșii doi este un schimb de șoapte, de susurări de acestea amoroase, tot atât de consistente cum sânt dialogurile din drama de care am vorbit. În ceia ce privește stilul, el înfățișează părți de-a dreptul ridicole. Andrei e calificat că „era o rară ființă“. În ceia ce privește aspectele naturii, vă puteți închipui din subiect: o noapte de Ianuarie, o armată năvălitoare, tropotul cailor pe ghiața Dunării, un oraș care arde, flăcările ce se răsfâng oglindindu-se în ghiața fluviului, și poetul zice, vorbind de tresărirea stelelor într'o noapte cu ger:

Iar stelele parcă își dau o mișcare
Ca să se încălzească de frigul cel mare!

Întocmai ca un particular care ar bate din picioare ca să se încălzească de — „frigul cel mare“.

E bine să râdem de lucrurile acestea cât mai mult, ca să nu le facem. E bine să nu le facem pentru că nu e estetic și mai ales nu e pios: este o caricaturizare a figurilor mari. Când poți să-ți bați joc de atâtea alte figuri și de născociri, de ce să te legi de morții mari ai unui popor întreg? Este o profanare de templu care se pedepsește foarte aspru, și, când profanatorul e un poet, nu e alt mijloc decât ridicolul, care e o armă teribilă.

Mai populare sânt bucățile cele mici ale lui Bolintineanu, și veniam acuma la dâșele. Avem mai întâiu trei care rămân în mintea tuturor încă din anii de școală, și anume: *Mihai scăpând stîndardul*,

Cea din urmă noapte a lui Mihai Viteazul și Moartea lui Mihai —, o bucată mai puțin cunoscută. Tot în genul acesta era „Întoarcerea lui Mihai de la Dunăre“, care nu oferă nimic caracteristic, și o altă bucată, în care se strecoară preocupări de politică contemporană: fiindcă Bolintineanu a fost ministru supt Cuza-Vodă și a jucat un rol foarte important de publicist, ca și acel de reprezentant al țerii în Adunarea Națională de atunci; el a tipărit „Nemesis“ și „Bolintiniadele“, o culegere de satire, în care întrebuițează arma poesiei împotriva dușmanilor săi, și el a strecurat și în cutare din această serie de episoade atacurile contra adversarilor Unirii, și în acest cas Mihai Viteazul acopere figura lui Cuza-Vodă. Mă întreb dacă în atitudinea acestuia nu erau reminiscențe din Mihai Viteazul: în uniforma lui Cuza, în felul de a se adresa către popor. în iubirea lui pentru armată și în toate speranțele pe care le întrezăria.

Dar prefer acestor bucăți allele, și anume: *Mihai la bătălie*, care se sprijină pe o legendă creată de Bolintineanu însuși și care nu există în paginile istoriei, pe urmă *Mirăslău*, descriind lupta în care, cum se știe, Mihai a fost învins de Basta, și *Mama lui Mihai*, în care Bolintineanu, care a scris și „Mama lui Ștefan-cel-Mare“, încearcă să strănute aceiași situație a legăturii între fiul luptător și mama care-l așteaptă îndelung.

Venim acum la felul cum generațiile de la 1890 încoace au înțeles pe Mihai Viteazul, altul decât cel dulceag, înflorit și parfumat în care l-a înțeles Bolintineanu.

De la 1890 în istoria literaturii noastre începe un nou capitol. Acei cari au participat la alcătuirea acestui capitol n'au nicio pretenție, nicio trufie cu privire

la lucruri care sânt așa de evidente, încât se impun de la sine. O nouă stare de spirit a fost creată; poporul nostru a ieșit din romantism. Formalismul sec, care urmase după romantismul născut din imitarea, adesea zădarnică, a literaturilor străine, a făcut loc pe la 1890 unei conștiințe nouă despre noi înșine, despre ceia ce sântem, despre ceia ce avem și ceia ce putem. Mulți vor să întunece mișcarea de la „Sămănătorul“, care n'a fost mărgenită numai la această revistă, ci a însemnat un fel de a fi în literatură al acelei întregi generații pe care destui ar dori să o vadă îngropată cu totul. Întâmplarea a făcut însă ca, pe lângă aceia pe cari soarta i-a luat, să fie și alții pe cari altă soartă, rea pentru dușmanii lor, îi menține în viață și cari se îndărătnicesc să nu moară.

Se întâmplă chiar să fie unul cu deosebire viu și care e hotărît să apere, nu numai ceia ce a putut face el, dar ceia ce au făcut cei, mai meritoși decât el, cari au stat împrejurul lui, cari au colaborat la această faptă de cugetare și cari, fiindu-li gura astupată de pământ astăzi, nu se pot apăra, față de epigonii cari cred că tăgada mișcării de la „Sămănătorul“ creiază în locul ei o alta.

Socotind că toate figurile trecutului nostru ni trebuiau pentru a ridica prezentul, n'am umblat romantic, căutând subiecte nouă în trecutul românesc, ci, dându-ni sama, dincolo de literatura noastră, dincolo de poesia acelorora dintre noi cari erau numai poeți, că toate forțele vii ale neamului nostru trebuiele întrebuițate pentru opera cea mare care supt ochii noștri s'a îndeplinit acum, am ridicat trecutul, nu pentru a pune buchete de flori artificiale pe fereastra întredeschisă a unei iubite sentimentale, ci pentru a face din trecutul acesta ce a fost cu adevărat, în toată vigoarea,

în toată măreția, în toată sublimitatea sa plină de încordare și jertfe.

În felul acesta, firește, între toți ceilalți, Mihai însuși s'a ridicat înaintea ochilor noștri, și am avut conștiința că a fost, cum a și fost în realitatea lui chinută și dureroasă, un om întreg, crunt, mut, tulburat de grozave patimi, mânat înainte de porunci cărora zădarnic s'ar fi încercat să se împotrivescă, ridicând pe umerii săi soarta unui neam întreg, deschizând largi porțile viitorului lui. Ca figură tragică l-am văzut toți, și am încercat, fiecare după puterile noastre, să-l redăm. Ce va face simbolismul din figura lui Mihai și a celorlalți, Dumnezeu știe, văzând ce sânt în stare să facă în domenii mai accesibile pretențioasei lipse de talent; noi însă ne-am încercat, potrivit firii noastre, să facem din el o vedenie de realitate îndemnătoare pentru contemporanii noștri, fie în genul liric, fie în cel dramatic.

Eu însumi am îndrăznit să încerc o dramă despre Mihai Viteazul, pe care poate o veți vedea în întregime după câteva săptămâni, aici, la Teatrul Național¹. Văiu menționa din opera unui scriitor, din fericire, nu numai în viață, dar încă tânăr, d. Corneliu Moldovanu, felul cum a înfățișat dânsul lupta de la Mirăslău. Este într'adevăr o bucată foarte bună și foarte frumoasă.

Nu voiu face să se cetească poesia, atât de frumoasă totuși, a lui Cerna, „Pace“, pentru următorul motiv: este vorba de „însângerata umbră a lui Mihai“ într'un vers care face să vibreze sufletul tuturor, dar poesia nu e în rândul întâiu pentru Mihai; ea trece prin el pentru ca, printr'o întregă expunere filosofică, de ordin foarte înalt, dar care nu interesează aici, să ajungă aiurea, și chiar la alt ideal decât la idealul lui Mihai. Noi sântem aici însă pentru a pomeni idea-

¹ S'a și

lui lui Mihai: nu ne privește viața lui, amestecată pentru a ajunge aiurea, ci tot ce pune în lumină însăși această viață și numai această viață. Prin urmare să nū se creadă că este o lipsă de iubire față de Cerna, pe care l-am cunoscut, pentru care am avut în vremuri poate sentimente care n'au fost mai puțin duișoare decât ale celor cari au bătut monedă cu talentul său, neavând aur în propria lor ființă, ci-l lăsăm la o parte numai pentru că locul „Păcii“ lui Cerna nu este aici.

Încă un singur lucru înainte de a încheia: fiindcă generația care se ridică acum ne găsește așa de bătrâni, după ce generația precedentă ne găsise așa de tineri, încât se poate zice că noi n'am avut nicio existență, fiind cuprinși între vădita antipatie a predecesorilor și între antipatia nu mai puțin mare a generației de astăzi, foarte grăbilă să ni iea succesiunea, ne putem gândi la ce va face ea din figurile simbolice ale istoriei Românilor, dintre care în rândul întâiu se ridică figura lui Mihai, mai însemnată astăzi de când pe sprijinul faptei sale am făcut fapta noastră. Și vom spune deci: când se va pregăti această generație să se atingă și de această mare figură a lui Mihai Viteazul, i-aș da un singur sfat: sfatul de a deveni eroică înainte de a atinge eroii.

TABLA NUMELOR

TABLA NUMELOR

— Numele au fost culese de d-ra Maria Ciorea. —

A.

- Adrianopol, 66, 102, 123, 160, 167, 175, 189, 195, 240-1, 243, 280; II, 24, 34.
- Africa, 59, 63.
- Agria, 233. V. și Erlau.
- Ahmed (Vizir), 231.
- Aiud, II, 46.
- Alardy (Francisc), II, 91, 93.
- Alba-Iulia, 68, 117, 119, 128, 138, 165, 169, 172, 177, 181-2, 189, 192, 196, 198, 222, 234, 236-8, 243, 248, 257; II, 7-8, 12, 16, 20, 28, 35-6, 41, 46, 67, 84, 91, 95, 102, 123, 135, 138.
- Alba-Regală, 115.
- Albania și Albanesi, 122, 239, 250, 264.
- Aldobrandino (cardinal), 221.
- Alep, 44, 60, 62, 80.
- Alexandria (în Egipt), 244.
- Alexandru-cel-Mare, 166, 196.
- Alexandru-Vodă Mircea, 16, 20, 21, 33-4, 85, 97, 105, 190, 206.
- Alexandru-Vodă cel Rău, 55, 57, 61, 76-83, 85, 87, 89, 91-3, 98-9, 101-3, 105-6, 111-2, 119, 244.
- Alexandru-Vodă Iliăș, 24.
- Alger, 78.
- Ali-Pașa Haidarogli, 213.
- Ali-Pașa, II, 28.
- Ali ceașul, 238.
- Anchial, 67.
- Andrei Hatmanul, 97, 105-6.
- Andronachi, agent al lui Mihai Viteazul la Poartă), II, 28.
- Andronic Vistierul. V. Cantacuzino (Andronic).
- Angevini (în Ungaria), 177.
- Anghelachi (agent al lui Mihai Viteazul la Poartă), II, 22, 28, 68, 113.
- Anglia și Englesi, 20, 120; II, 15.
- Arabia, 20.

- Arad, 270.
 Aramont (d', ambasador), 13.
 Arap-Ahmed (sat lângă Constantinopol), 78.
 Ardeal, *passim*.
 Areni (sat), 219.
 Argeş (râu), 200. (Oraş), 265; II, 1, 12. (Judet), 33.
 Arieni (în Ardeal), II, 32.
 Arieş, II, 94.
 Aron-Vodă, 22, 29, 39, 57, 67, 73-82, 84-7, 91, 94, 97-8, 105-6, 114-5, 119-26, 128-31, 133, 135-6, 141-2, 144, 146, 151, 158-9, 161-4, 167-73, 183, 187, 193-4, 208, 217, 219, 236, 257; II, 2, 81-2, 102.
 Asia, 55, 122, 248.
 Asia Mică, 20, 153, 164, 176.
 Aslangorod, 192.
 Avlona, 215.
 Avram (Postelnic), 209.

B.

- Baba-Novac, 6, 103, 123, 125, 229, 234; II,
 Babadag, 150, 165, 230.
 Băbiciu (moşie), 38.
 Bacău, II, 105.
 Bactrieni, II, 204.
 Badea Spălarul, II, 80.
 Badoc (sat), 236.
 Bagdad, 13.
 Baia, 84, 224.
 Baia-de-Criş, 115.
 Baia-Mare, II, 35, 44-5, 51.
 Baia-de-Sus, II, 51.
 Baiezid I-iu (Sultan), 48, 166.
 Balcani, 150, 228-9, 239, 247, 251, 279; II, 21, 106.
 Băleanu (Ivaşcu), 16. (Voica), 15-6.
 Ballina (Teodor), 210.
 Bálogh (Grigore), 275.
 Banat, 71, 133-4, 139, 164, 223, 237, 270, 288, 291; II, 8, 68, 89, 121, 123.
 Banyay (Martin), II, 108.
 Bar, 80, 84.
 Barbovschi (Teodosie, Mitropolit), II, 81.
 Bărcan (boier), II, 9.
 Bărcăneşti (în Prahova), II, 9.
 Barcsai (Andrei), 160, 167, 170, 183, 268; II, 91.
 Barilovich, II, 89.
 Bârlădeanu (Logofăt), 76.
 Bârsa (Ţara -ei), 289; II, 77.
 Barton (Eduard, agent engles), 74, 90, 94, 102, 256.
 Basarab (dinastia), 41, 56.
 Basarab I-iu, II, 4.
 Basarab (pretendent contra lui Mihai Viteazul), II, 26.
 Basora, 62.
 Basta (Gheorghe), 7-8, 11-2, 284, 287, 289-90, 292-6; II, 10, 12-3, 18, 29-34, 38, 42, 44, 53, 55, 60,

- 62-3, 78, 87, 90, 93, 94, 96-102, 105-7, 109-11, 114, 116-8, 121-5, 127-9, 132-6.
- Báthory (dinastie), 34; II, 4, 7-9, 15, 47, 139, 211, 269-70, 297.
- Báthory (Andrei), 5, 8, 127-9, 170, 211, 268, 274, 281-93, 295-9; II, 7, 10-1, 25, 30, 38, 42, 53, 94, 108, 121, 133.
- Báthory (Baltazar), 90, 100, 127, 129, 133, 138-9.
- Báthory (Cristofor), 70.
- Báthory (Gabriel), 120.
- Báthory (Sigismund), 4, 42, 70-1, 82-5, 87, 90, 100, 113-4, 116-7, 125-7, 132-4, 137-9, 114, 113, 145, 149-51, 157, 159-60, 162-3, 166-71, 172-3, 176-81, 183-6, 189-91, 193-4, 196, 198-201, 203, 206-11, 212-3, 215, 217-8, 220, 222-7, 229, 232-3, 235-41, 243-6, 248-50, 252, 254-8, 260, 262, 264, 268-75, 280-3, 286-7, 291, 295; II, 14-15, 23, 35, 38, 47, 51-3, 56-7, 59, 65, 69, 73, 77, 85-6, 92, 94, 97, 104, 106, 108, 110, 118, 121, 123-6, 128, 131-3.
- Báthory (Ștefan, prinț al Ardealului, rege al Polonici), 70, 118-9, 282-3; II, 83.
- Báthory (Ștefan, fratele lui Andrei), 127, 129, 211, 268.
- Báthory (Ștefan, de Șimlău), 225; II, 16, 32, 73, 93, 97.
- Beauri (ofițer), II, 136.
- Becheș (Ștefan), 146.
- Becicherec, 133, 135; II, 86.
- Bez (Emeric), 160.
- Beiuș, II, 115, 131.
- Béldy, II, 2.
- Belgrad, 102, 112-4, 120, 135, 189, 235, 238, 265; II, 87.
- Belobrad (Logofăt), 88.
- Bender, 159-60, 192, 208, 211. (Ahmed, beiu de), 211.
- Benga (Hamza), 14.
- Benvenisti, 83.
- Bernardffy, 251, 255, 258-60, 262; II, 89.
- Besinul (cetate), II, 86.
- Bidiviul (Radu, și soția), 16-7.
- Bihor, II, 51.
- Bistrița (Ardeal), 14, 85, 102, 281; II, 37.
- Bizanț, 29, 242, 267.
- Bocskai (Ștefan), 223, 252, 268, 297; II, 11-2, 15, 29, 34, 36, 38, 118.
- Bodony (Ștefan), 185, 273; II, 12, 47.
- Bogáthy, II, 85, 96, 125.
- Bogdan (fiul lui Iancu Sasul, pretendent), 144, 152-4, 157, 244; II, 22.
- Boldescu (Stanca), 140.
- Bolzano (Bozen), 98.
- Borbély (Gheorghe), II, 14.
- Borbély (Martin), 166.
- Borcea (Logofăt), 178.
- Bornemisza (Baltazar), 268; II,

- 46-7, 52, 64, 88, 92, 134.
 Bosfor, 22, 60, 125.
 Bosnia, 95, 197.
 Bostan (agent armean), 98.
 Bostanzadè, 75. V. și Bostan.
 Botoșani, 126.
 Brăila, 49, 150, 165-6, 175, 182,
 196, 207, 211, 215, 219, 227,
 253, 266; II, 59.
 Bran, 146, 206, 258.
 Brâncoveanu (Danciu), 31.
 Brâncoveni (sat), 68.
 Brancovici (Ioan), 68.
 Branișchi, II, 6, 68.
 Brașov și Brașoveni, 6-8, 86,
 134, 147, 151, 159-60, 172,
 211, 237, 258-9, 281, 287; II,
 1-2, 26, 37, 56-9, 72, 74, 94-5,
 105, 130. (Șcheii -lui), II, 2,
 95. (Miha, protopop), II, 2.
 Bruti (Bartolomeiu), 76, 79, 98,
 119.
 Bruti (Benedict), 98.
 Bruti (Cristofor), 98.
 Brzesk, II, 82.
 Bucium (Vornic), 76.
 Bucovel (râu), 112.
 Bucovina, 104.
 București, 19, 34, 55, 60, 66,
 75, 89, 91, 93, 97, 102-5, 111,
 147, 149-50, 152, 191, 197,
 201, 206, 214-6, 227, 232, 259;
 II, 25-6, 28, 113. (Biserica
 Albă din), 91.
 Buda, 94, 113, 115, 164, 189,
 271; II, 87.
 Budai (Francisc), 283, 291; II,
 127.
 Bugeac, 160.
 Bulgari și Bulgaria, 113, 118,
 122, 138, 157, 164, 178, 190-1,
 226, 233, 241, 248-51, 254,
 264, 267, 273, 279-80; II, 24,
 37, 40.
 Burgau (marchisul de), II, 52,
 63, 123.
 Buzău, 166, 202, 246, 254, 266,
 287; II, 9, 82, 108, 130. (pas),
 II, 1, 109. (Luca, episcop de),
 178; II, 2, 82.
 Buzea (Radu, Ban), 139.
 Buzea (Vlad, Ban), 139.
 Buzescu (familie), 3, 14, 38, 40,
 139, 149, 153-4, 168, 172, 186,
 223, 230, 234-5, 275-6; II, 9-10,
 83, 136.
 Buzescu (Maria), 140.
 Buzescu (Preda), 140, 151, 178,
 276, 286; II, 8, 9, 108.
 Buzescu (Preda, jupăniță), II,
 137.
 Buzescu (Radu), 88, 139-41, 151,
 178, 236, 259, 262, 286; II, 1,
 56, 79, 80, 83, 103, 106, 116,
 131, 137.
 Buzescu (Stroe), 140-1, 147, 185,
 276, 286; II, 71, 80.

C.

- Calogherà (Ioan, Vistier), 170-1, 183, 219, 230, 234, 257.
- Calomfirescu (Radu), 153, 185.
- Calotă (Ban), 262, 286; II, 9.
- Călugăreni, 47, 106, 201, 206, 219-20, 234, 237; II, 6, 99.
- Căluu (mănăstire), 12.
- Calvini, II, 32.
- Camenia, 83, 101, 218, 229; II, 71.
- Câmpulung (moldovean), 177. (muntean), II, 69.
- Candia (cetate), 183.
- Cantacuzino (familia), 67, 240.
- Cantacuzino (Andronic), 30, 66, 78, 92, 98-9, 102, 262, 286, (sofia), 66.
- Cantacuzino (Constantin Postelnicul), 28, 30.
- Cantacuzino (Ioan, fiul lui Mihai), 30.
- Cantacuzino (?) (Iani Banul), 29-32, 35, 63, 88-90, 92, 97, 102, 177.
- Cantacuzino (Mihai, zis Șaitanoglu), 28-30, 66-7.
- Cantacuzino (Șerban-Vodă), 27, 83.
- Caplea (sofia lui Radu Cluce-
rul), 21.
- Capponi (Cosma), 221.
- Caracăl, 251, 276.
- „Caraiman“—Pașa, 202, 277.
- Caraiman (Agă moldovean), 296; II, 20.
- Caramania, 188, 276.
- Caransebeș, 191, 257.
- Careii Mari, 294.
- Carol (arhiducele), 173.
- Carol-Robert (rege al Ungariei), 4.
- Carpați, 164, 192, 206.
- Carpegna (Alexandru), 221.
- Carrillo (Alfonso), 117-20, 126-7, 129, 132, 134, 138, 143, 222, 226, 283.
- Cârstea (Vornic), 170.
- Cașovia, 120-1, 123, 129, 180, 190, 271, 293; II, 29, 35, 45, 64, 76-7, 86, 88, 94, 106, 118, 120, 127-30.
- Castruț (sol), II, 110.
- Cazaci, 34, 48, 52, 65, 69-70, 75, 80, 85, 98, 112, 124-5, 127, 129, 132, 135-6, 143-4, 158-60, 167, 170, 192, 195-6, 198, 202-3, 205, 208, 211-2, 217, 226, 230-1, 235, 251, 257, 260, 266, 273, 290; II, 1, 3, 6, 26, 28, 33, 46, 68-9, 100, 102, 104, 109-10.
- Celiani (moșie), 38.
- Cenad, 270; II, 86.
- Cepturoaia, 140.
- Cerchesi, 128.
- Cernăuți, 115.
- Cernavoda, 150, 156-7.
- Cerven, 188, 240. (Ieremia, e-
piscop de), 240.
- Cervia (nunciul, episcop de),

- 192, 221, 255.
- Cesareia-lui-Filip, II, 81. (Gherman, Mitropolit de), II, 81.
- Cetatea-Albă, 127, 159-61, 168, 192, 208, 210, 231, 254, 280; II, 82.
- Cetatea-de-Baltă, 269.
- Chalkokondylas (familia), 67.
- Chański (Stanislav), 218, 220.
- Chiajna (Doamna), 21, 34, 41, 56, 60, 62, 80.
- Chidea (sat), 236.
- Chiev, 274; II, 71.
- Chilia, 49, 85, 168, 208, 246; II, 82.
- Chioar, 138, 255; II, 8, 13, 31, 79, 86.
- Chios, 104, 151-2.
- Chisar (Vornic), 178.
- Chlopicki (Stanislav), 121, 123, 126.
- Cigala-Paşa, 131.
- Ciomârtan (Spătar), 171. V. și Csomortány.
- Cipru, 22-3, 73.
- Ciuc, 270.
- Cladova, 230, 277.
- Cluj, 18, 138-9, 270, 281, 289; II, 8, 12, 15-6, 37, 45, 62, 67, 73, 77-8, 86, 97, 123, 125-6, 134-5.
- Coci (Postelnic), 106, 171.
- Colentina, 191.
- Comanca (moşie), 38.
- Comuleo (Alexandru), 126, 128-9, 131-2, 135, 143.
- Condrea (pârcălab de Roman), 171.
- Constantin-cel-Mare, II, 38.
- Constantin-Vodă Cârnu, 83.
- Constantinopol, 2, 3-4, 19, 21-3, 27, 29, 32, 34-5, 39, 44-5, 49, 50-1, 53, 55-7, 60, 62-7, 72-3, 75, 78-80, 82, 84, 86, 89-91, 93, 95, 97, 99-103, 105, 110, 120, 122, 126-9, 136, 144, 148, 152, 164, 166-7, 174-6, 188, 193, 197-8, 204, 208, 220, 226, 228, 233, 238, 240-1, 243-4, 250-1, 256, 261, 264, 278, 285, 290, 292; II, 20, 24-5, 28, 31, 33, 38, 40, 61, 75, 87, 115, 120. (Cele Şapte Turnuri), 39, 65. (Sf. Sofia), 21.
- Copăceni, 200.
- Cordăreni, II, 104.
- Cornăţeanu (Socol), 14, 17.
- Corvineşti, 70, 168.
- Coscea (şef cazac), 203.
- Costin (Miron), II, 115.
- Cozia (mănăstire), 24-5. (Gavriil din), 26.
- Cozlov, 128.
- Crăceşti (moşie), 38.
- Cracovia, 131, 161, 169, 205, 268; II, 71, 89.
- Craiova, 11, 33-4, 91, 104, 158, 164, 251, 265; II, 1, 9, 113-4, 122.
- Crasna, II, 12, 14, 29, 51, 61.
- Crâste (Vornic), 151.

- Cremona, 127. II, 124.
 Creta, 42, 171. Csáki (Ștefan), 12, 14, 30, 46,
 Cricov (râu), 110. 72, 88, 92-3, 97, 105-6, 108,
 Crimeia, 216. 114, 116, 121-2, 124-5, 132,
 Cristea (sol), II, 110. 134, 139.
 Criștiș, II, 93. Csomortány (Toma), 288, 298;
 Croați și Croația, 42, 125, 133, Curt-Aga, 153, 189.
 281. Czolhański, 162-3.
 Crușov (sat), 24.

D.

- Dacia, 173, 196, 212. Dimo-Celebi, 29, 88, 251, 253;
 Damasc, 20, 205. II, 89, 114.
 Damian (Vistierul), II, 1. Dipșa, 249.
 Dan al II-lea (Domn), 150. Dobó, II, 75.
 Dan (Vistierul), 104, 178, 203, Doboca (comitat), 236.
 288. Dobrițin, II, 116, 128.
 Danciul (Vornic), 68, 87. Dobrogea, 146, 150-1, 156, 160-1,
 Danzig, 151. 280.
 Daponte (Chesarie), 27, 29. Dobromir (Ban), 16, 21, 36.
 Dalco (sat), 266. Dochian (haiduc), 133.
 David (Vornicul), 68. Dolj (judet), 36.
 Dealul (mănăstire), 15, 262; II, Dracul (Postelnic), 36.
 137. Drăgoiescu (Dragomir și Ma-
 Dej, II, 45, 125. ria), 16-8. (Neacșa), 16, 21,
 Deli-Marcu (negustor), 165. 36. (Radu), 17, 36.
 Deli-Marcu (căpitan), 229; II, Drăgoiești (moșie), 16, 21.
 10, 68, 82, 103, 115. Dragomir (Postelnic), 36, 105.
 Deliorman, 224. Dragomir (Vistier), 16-7.
 Derje (sat), 236. Dragoș (boier moldovean), 219.
 Despot-Vodă, 52. Drava (râu), 113.
 Dêva, II, 115; 134. Duca (capucehaie), 68.
 Deveselul (moșie), 38. Ducașini (familie), 239.
 Dima (Stolnic), 68, 148. Dumitrachi (Spătar), 105.
 Dimitrie (Vornic), 286. Dumitrachi (Vistier), 68.

- Dumitrașcu (Cercel, pretendent), II, 23-4. 53, 59, 70, 85-6, 97, 107, 112, 118, 121, 127, 133, 144, 149, 151, 230-1, 233, 235, 237, 241, 243-4, 249-51, 254, 257, 261, 263, 266-8, 271, 273, 276-83, 290: II, 24, 26, 28, 33-4, 37-8, 40, 113-4.
- Dumitru (primul soț al Doamnei Stanca), 35-6.
- Dumitru (Logofăt, Vornic), 68, 178, 231, 262, 276; II, 9, 26, 80.
- Dunărea, 5, 15, 28, 42, 44, 49,

E.

- Ecaterina (Doamna), 20, 35, 152.
- Ecséd, II, 92.
- Eftimie (Mitropolit muntean), 185, 262.
- Eftimie (episcop în Moldova), 82.
- Elisabeta (regina Angliei), 74.
- Em (munte), 248.
- Eminescu (M.), 166.
- Erlau, 227, 230, 233; II, 117.
- Essek, 113.

F.

- Făgăraș. II, 30, 37, 46, 48, 52, 55-6; 65, 77, 86, 107-8, 125, 135.
- Fagina (Nicolae), 293.
- Farcaș (Aga), 230.
- Farcaș Nicolae), II, 105.
- Farcașul (moșie), 38.
- Fedor (Țar), 222.
- Feldioara, II, 3.
- Felnoc, II, 86.
- Ferhad (Vizir), 72-3, 76-7, 144, 153, 156, 167, 174-5, 189, 197-9, 201.
- Feti-Ghirai, 216.
- Fiume, 238.
- Florența, 192, 213.
- Florentin (sat), 279.
- Florica (fata lui Mihai Viteazul), 24-6.
- Focșani, II, 105.
- Forgách (Sigismund), 13, 42.
- Francesi și Franța, 20, 22; II, 31, 60, 90.
- Frânci, 202.
- Franciscani, 270.
- Franța (Spătarul), 67-8.
- Frăsinet (sat), 24, 37-8.
- Fronius (Matthias), II, 2.

G.

- Gagliano (familie), 240.
 Galata (din Constantinopol), 78.
 Galați, 49, 210.
 Gávay (Nicolae), 283.
 Gazi-Ghirai (Han), 154, 157, 217.
 Genga (familie), 179.
 Genga (Fabio), 192; II, 65.
 Genga (Giambattista), 192.
 Genga (Girolamo), 221.
 Genga (Simone), 157, 184, 190, 213.
 Genga (Velica), II, 65.
 Geoagiu, 181.
 Georgieni, II, 24.
 Gerah-Mehmed (Mare-Vizir),
 275.
 Germani și Germania, 199, 233;
 II, 10, 110, 136.
 Geszty (Francisc), 150.
 Gévay, II, 127.
 Ghelău, II, 86. V. Gilău.
 Gheorghe (Movilă, Mitropolit al
 Moldovei), II, 81.
 Gheorghe (Vornic), 170.
 Gherghinul, II, 86.
 Gherghița, 166, 259, 266; II, 113.
 Gherla, II, 8, 45..
 Ghica (Grigore-Vodă), 83.
 Ghiuzelgi-Mehmed (Pașă de Si-
 listra), 281, 288; II, 26, 28.
 Gilău, II, 9, 91, 108.
 Giorgi (sau Giorgio, Paul), 224,
 239, 245, 251; II, 9, 60, 78.
 Giroț, II, 131.
 Giurgiu, 149-50, 190, 192, 208,
 214, 221, 224, 228, 253, 257,
 293; II, 59, 106, 113-4.
 Gligorie (Medelnicer), 76.
 Gnesno, 122.
 Golescu (familia), 14.
 Golescu (Albu), 21.
 Golescu (Ivașcu), 21.
 Golescu (Radu), 15, 17-8, 21.
 Gonzaga (Ferrante), 247; II,
 127-30, 135.
 Goroslău, II, 110, 130.
 Gostavățul, 38.
 Gostomski, 293.
 Gran, 133, 223, 290; II, 18, 117.
 Graz, 173; II, 123.
 Greci și Grecia, 85, 95, 147, 164,
 179, 190, 228, 233, 248, 267;
 II, 28, 102. (Nicolae -ul), II, 41.
 Greco (El), II, 41.
 Greissing (Chiril), II, 2.
 Grigore (Păharnic), 209.
 Grigorovici (Petru, Armeanul).
 31, 89, 100, 195, 203, 273-4,
 287, 292, 295-6; II, 14, 24-5,
 31, 39, 41, 44, 46, 49, 100, 116.
 Grusini, II, 24.
 Gudunov (Boris), II, 29.
 Gurghiu, II, 107, 134.

H.

- Haliz-Ahmed (Pașă), 265, 268,
 276-7, 279; II, 26.
 Haller (Gabriel), 284.
 Hălmagiu, II, 115.

- Harcov, 124.
 Hârşova, 150-1.
 Hasan-celebi, 258.
 Hasan-Paşa, 95, 113, 134, 164.
 V. şi Timişoara.
 Hasan-Paşa Hadâmbul (fiul lui Mohammed Socoli), 153-4, 188-9, 197, 201, 203, 205, 215, 226, 228-9, 231-2, 235, 254, 257, 276.
 Hatvan, 133.
 Hebron, II, 81.
 Heidenstein (scriitor), 204.
 Henric al III-lea (regele Fran-
 ciei), 20.
 Herberstein, II, 123.
 Herburt (Nicolae de- Fulsztyn),
 II, 70.
 Hirschel (Ioan), II, 2.
 Hirschel (Valentin), 259; II, 2.
 Hödl (agent austriac), 259, 263.
 Horváth (Martin), II, 122.
 Horváth (Mihai), 146, 155, 203.
 Hossuthóti, 246.
 Hotin, 87, 208-9; II, 70, 77, 81.
 (Andrei, pârcălab de), 208.
 (Nicolae, pârcălab de), 171.
 (Oprea, pârcălab de), 87. (Ri-
 zan, pârcălab de), 170.
 Huedin, II, 91-2.
 Hulubeşti, 153.
 Huniedoara, II, 121.
 Husein (Aga), II, 58.
 Husein (ceauş), 189, 288, 291.
 Huşi, II, 81.
 Hust, 39; II, 16-7, 28, 31, 35,
 48, 51, 86, 106.
 Huszár (Petru), II, 15, 121.

I.

- Ialomiţa (râu), 27.
 Iamboli, 195.
 Iancu-Vodă (Sasul), 23, 57, 59,
 82, 101, 152, 210. (fiul Bog-
 dan). V. Bogdan. (fiica, Hri-
 safina), 152. (fiica Omeliana),
 152.
 Iaşi, 23, 79, 81, 85-6, 129, 132,
 136, 162, 167, 173, 209, 219,
 225, 231; II, 41, 70, 72, 75,
 80, 82. (biserica Sf. Nicolae),
 211.
 Iaslowiecki (Nicolae), 84, 143.
 Ibrahim-Paşa (Mare-Vizir), 59,
 62-3, 154, 174, 232, 238, 253,
 278, 284, 287, 289-92; II, 26-7,
 32, 37, 89, 129.
 Ieremia al II-lea (Patriarh ecu-
 menic), 73-4.
 Ierusalim, 233.
 Iesuiţi, II, 73.
 Iffiū (Ioan), 138, 285.
 Ilfov (judeţ), 36, 166.
 Ilie-Vodă (Lăpuşneanu), 55,
 Ilie-Vodă (Rareş), 52, 56, 72.
 58-60, 62-4, 66, 68, 72.
 Ilie (Păharnicul), 66.
 Imreffy (Ioan), 120.

- Inău, 198, 291, 297; II, 15.
 Innsbruck, II, 80.
 Ioan-Vodă Crețul, 48.
 Ioan-Vodă cel Cumplit, 18, 47, 56, 66, 70, 75, 85, 105, 109.
 Ioan-Vodă Polcoavă, 110.
 Ioan (Pitarul), 13.
 Ioaniții (Ospitalieri; cavaleri), 59.
 Ionașcu-Vodă (pretendent), 57, 59, 75-6, 84.
 Iojica (Iozsika, Ștefan, cancelariu), 139, 155, 170, 178-9, 183, 196, 219, 221, 226, 238, 243, 246-7, 256-7, 264, 269; II, 42.
 Iorga (fratele Banului Mihalcea), II, 95.
 Irina (Doamna lui Petru Șchiopul), 97.
 Isabela (Zápolya), 12, 21.
 Isacceca, 158.
 Ismail (cetate), 151, 168, 266; II, 82.
 Istvánffy (Nicolae), 259; II, 19.
 Italia și Italieni, 117, 212-4, 222, 258, 284; II, 102.

J.

- Jeciu, II, 107.
 Jiiu (râu), 16; II, 1.
 Jijia (râu), 216.
 Jivco (Roșul), II, 68.
 Jora (Vadul-lui-), 266.

K.

- Kakas (Ștefan), 295; II, 125.
 Kalló, 116.
 Kamerinos (Policrat), 98.
 Kanizsa, II, 99.
 Kaptury, II, 79, 105.
 Kendi (familia), 137.
 Kendi (Alexandru), 106, 138.
 Kendi (Francisc), 138.
 Kendi (Gabriel), 138.
 Keresztessy (Cristofor), 268.
 Kertz (Paul), II, 2.
 Keserü, 245.
 Khidr (Pașa de-), 200, 203.
 Király (Albert), 138, 150, 165, 191, 196, 199, 202-4, 206.
 Kirschner (Nicolae, din Baia), 224.
 Königsberg, 283.
 Komulović (Alexandru), 126.
 Kornis (Gașpar), I, 137, 183, 223, 226, 261, 268, 283, 293, 297; II, 7-9, 11-2, 14, 30, 46-7, 52, 55, 59-60, 64, 68, 72, 79, 84, 87-8, 92-3, 107, 118, 121-5, 132.
 Kornis (Ioan), II, 124.
 Koslinski, 125.
 Koszynski, 123.

Koszka (Samuil), 106; II, 104. Kreckwitz (von), 95.
 Kovacsócsy, 106, 138-9.

L.

Lăpuşna, 216.
 Lăpuşneanu (familie), 56, 162, 209.
 Lăpuşneanu (Alexandru-Vodă, 50-2, 56-8, 67, 73.
 Lăpuşneanu (Bogdan), 56-7, 76, 82, 85.
 Lăpuşneanu (Ruxanda Doamna), 56, 58.
 Lăpuşneanu (Ştefan), 57.
 Lăpuşneanu (Teofana), 85.
 Lassota (Eric), 246, 250.
 Lazăr (pretendent), 16, 70.
 Leca (Aga), 275, 286, 292; II, 19, 79, 92, 98.
 Leon-Vodă, 60.
 Lichtenstein (prinţ de), 123.
 Liov, 152, 201, 208; II, 82.
 Lipova, 198, 223, 291-2, 297; II, 115.
 Liubienicki, 192.
 Lobodă (şef căzăcesc), 123, 158, 228.
 Lona (moşie), 136.
 Londra, 23..
 Loreto, 225.
 Lovcea, 240.
 Ludovic al II-lea (regele Ungariei), 48.
 Lugoş, 191, 268, 273, 286.
 Lupu (holnog), II, 68.

M.

Macarie (episcop moldovean), II, 82.
 Macedonia, 267; II, 81.
 Măcin, 150.
 Magno (Carlo, agent imperial), II, 12, 14, 32, 34, 36-9, 43-4, 46, 50, 61, 119..
 Măgurele (sat în Ilfov), 36, 197.
 Mahmud-Paşa, 283, 290; II, 26.
 Maitin, II, 98.
 Makó (Grigore), II, 68, 121.
 Malaspina (Germanico, episcop de San-Severo, nunciu în Ardeal), 169, 192, 282, 295; II, 3-5, 17, 19.
 Malgara, 72, 94.
 Mallickh (Gaşpar), II, 36.
 Măniceşti (Radu din), 23.
 Manta (Banul), 105, 154, 164.
 Maramurăş, 115-6, 136-7; II, 8, 20, 43, 48, 51, 62.
 Marco (căpitan), II, 68.
 Marco (Ioan de), 275; II, 36.
 Marcu-Vodă (Cercel), 11, 24, 41, 227; II, 81.
 Marea Baltică, II, 15.

- „Marea Albă“, 258.
- Marea Neagră, 39, 176, 208, 278, 280.
- Maria-Cristina (arhiducesă, soția lui Sigismund Báthory), 173, 246, 255, 261, 295; II, 30, 53, 76, 102.
- Marini (Poli, Ioan de'), 35, 130-4, 139, 141-2, 152, 158, 164-5, 167-9, 174, 179, 188, 270-1; II, 3, 10, 18-9, 35-6, 46, 52, 60, 63.
- Marini (Poli, Pascal de'), 35, 130.
- Marini (Poli, Prepia, soția lui Ioan), 130.
- Marius, 90.
- Mârzea, II, 68.
- Matei-Vodă (Basarab), 16, 25, 37, 68; II, 102.
- Matthias (arhiduce), 133, 150, 191, 286; II, 18, 31, 60, 77, 88, 116, 119-20, 125, 128-9, 131, 133, 135.
- Mavrocordat (Nicolae-Vodă), 27.
- Maximilian (arhiduce), 133, 149, 198, 205, 227, 232, 213, 249, 252, 255-6, 259, 265-6, 268, 270-5, 281, 287, 290, 298; II, 22, 24, 32-3, 37, 39, 41, 51, 52-3, 55, 78, 88, 93, 118, 123-4, 125-6.
- Mediaș, 281-2; II, 67, 103.
- Medici: Andrei, 22; Isepo, II, 35. V. și Moscato.
- Medici (Alexandru de'), 199.
- Mehedinți (județ), 34; II, 1.
- Meraaş, 153.
- Mercoeur (ducele de), II, 123.
- Micșunești, 250.
- Miercurea (în Ardeal), II, 105.
- Mihail (Mitropolit muntean). 185.
- Mihail (Aga), 183.
- Mihalcea (Ban), 104, 112, 151, 158, 164, 236-7, 251, 262, 286; II, 14, 20, 33, 45, 51, 58, 62-3, 67-8, 70, 74, 76, 79, 80, 82, 88, 95, 118-9, 130, 138.
- Mihalogli (căpetenia achinșilor), 146. (Mohammed), 229.
- Mihnea al II-lea, 20, 22, 33-9, 41, 44, 55, 57-9, 63-4, 68-9, 71, 88, 97, 105, 111, 126, 130, 140, 151-2, 164, 197, 206, 226, 228, 233; II, 3, 113.
- Mihnea al III-lea, 68.
- Mila (pictor), II, 41, 45.
- Milcov (râu), 19, 48, 141.
- Miloș-Vodă, 33, 39, 41.
- Mingrelia, 128.
- Mirăslău, 99, 111.
- Mircea-Vodă I-iu, 177, 214.
- Mircea-Vodă Ciobanul, 12-7, 20-1, 33-4, 41, 48, 52, 56, 62-3, 114, 140. (fiul lui, Mircea), 41, (dinastia lui), 22-3, 34-5, 53, 55, 58, 68, 97, 105, 164, 240, 270.
- Mirda (Iános), II; 68.

- Mirislău (Logofăt). V. Miroslav.
- Miroslav (Logofăt), 21, 80, 203, 262, 286; II, 80.
- Mitrea (Vornic), 105-6, 178. (soția, Neaga), 105.
- Mitrofan (Mitropolit), 151, 168.
- Moftin, II, 131, 136.
- Mogoș (Ban), 140.
- Mohács, 48.
- Mohammed (profetul), 77, 93, 200.
- Mohammed al III-lea (Sultan), 83, 166, 174.
- Mohammed (Lală, Mare-Vizir), 226, 232.
- Mohammed (Satîrgi, Pașă), 206, 265, 282.
- Mohammed Socoli (Mare Vizir), 28, 73, 113, 153, 188, 215.
- Mohammed (al doilea Vizir), 238.
- Moise-Vodă, 245.
- Mortagne (ofițer), II, 136.
- Moscato (agent), 81.
- Țoscova și Muscali, 123, 171, 192, 241, 248; II, 25.
- Movilă (familie), 31.
- Movilă (Jeremia-Vodă), 56, 198, 209-11, 217-20, 231, 246, 249, 251, 257-8, 260, 264, 266-7, 269, 271, 283, 285-8, 290, 298-9; II, 5, 20, 22, 24, 27, 48, 56-7, 63, 69, 70, 81-2, 105-6.
- Movilă (Ioan), 209.
- Movilă (Maria), 209.
- Movilă (Simion-Vodă), 198, 225, 290; II, 23, 104, 109, 116, 129-31.
- Mucato (medic), 204.
- Mujerd (sat), 236.
- Muncaciu, II, 20, 44, 71, 81. (Petronie, episcop de), II, 81, (Sârghie, episcop de), 20.
- Munții Apuseni, II, 132.
- Murad al III-lea (Sultan), 28, 42-3, 63-4, 74, 94, 101, 166, 206.
- Murano, 228.
- Murăș (râu), II, 8, 99, 101-2, 115.
- Mustafă (ceauș), 291.
- Mustafă-Pașa, 151, 153-4, 156.
- Mustafă-Pașa (de Bosnia), 200, 203.

N.

- Nădăbaico (șef de Cazaci), 208.
- Nadásdy (Francisc), 115.
- Nagy (Francisc), 155; II, 12
- Năieni, II, 109.
- Nalewajko (șef de Cazaci), 123, 158.
- Napoleon I-ii, 9.
- Napragy (Dimitrie, episcop), 265, 268-9, 278, 297; II, 8-12,

- 14, 46-7, 52, 55, 59, 66, 72-3, 87, 91, 118, 123.
- Neagoe-Vodă (Basarab), 139.
- Neajlov (râu), 198.
- Neamț, 171.
- Necula, II, 68.
- Nedelco (căpitan de trabanți), II, 68.
- Negrea (Spătar), 262; II, 69, 81, 129.
- Negroponte, 206.
- Niary (Paul), II, 13, 15, 33, 115-6.
- Nichifor (dascălul, vicariu patriarhal), 22, 168, 205-6, 209, 241; II, 82.
- Nicolae (Stolnicul), 97.
- Nicopol, 44, 48, 71, 97, 146, 157, 164, 189, 191, 229-30, 233, 240-2, 276-80; II, 113.
- Nipru, 70, 109, 122, 192, 231.
- Nistru, 47, 69-70, 75, 84, 124, 158, 162, 198, 208, 246; II, 69-70, 104.
- Nișcov, 250.

O.

- Oblucița, 150, 153, 159, 161, 266. V. Isaccea.
- Oceacov, 70, 192, 231; II, 57.
- Ocesalschi (șef de Cazaci), II, 68.
- Ohrida, 241; II, 81. (Nectarie, patriarh de), 81, 241.
- Oituz, 299; II, 95.
- Olt (râu), 24, 26.
- Oppeln, 269, 282.
- Oprea (Logofăt), 119.
- Oradea-Mare, 150, 160, 244, 261, 270-2, 275, 278, 286; II, 13, 35, 51, 61, 75, 98, 116, 120-1. (Martin, episcop de), 244.
- Orăș (Vășcan), 84-5.
- Orăștie, II, 79.
- Orheiu, 124, 216, 231.
- Orlești (moșic), 112.
- Orșova, 182, 263, 276.
- Orszowski, 123.
- Orzechowski, 162, 171.
- Osman (întemeietorul Statului osmanlâu), 59.
- Oșorheiu, II, 2.
- Ostrog, 260. (cnejii Constantin și Vasile), 204, 251, 260.
- Ostrov, 251.
- Ováry (Ștefan), 273, 283.

P.

- Páczolth (Sigismund), 120.
- Padova, 210.
- Palamed (Gheorghe, poet), 204.
- Palatici (Gheorghe), 196, 288, 299; II, 13.
- Paleologi (dinastia), 67.

- Paleologu (Alexandru), 268.
- Pálffy, 115; II, 43, 60.
- „Pallan Bogi“, II, 22.
- Palota, 113, 115.
- Pană (Vistier), 88, 286.
- Panciova, II, 62, 86.
- Pangratie (Vistier), 105.
- Paos (Ușer), 76.
- Pantazi (boier), II, 50.
- Papa (cetate), 113.
- Parasios (Nichifor, vicariu patriarhal în Cipru), 73.
- Paravicini (cardinal), II, 19.
- Pârvu (pârcălab), 17.
- Pătrașcu-Vodă cel Bun, 4, 11-20, 22-3, 26, 31-2, 41, 62, 88-9, 114, 262. (boierii lui), 14, 17, 68,
- Pătrașcu (Nicolae-Vodă), 25-6, 143, 196, 245, 292; II, 13, 23, 26, 31, 58, 62, 66, 79-80.
- Pătrașcu (fratele lui Petru Cercel), 22-3.
- Pera, 152.
- Persia și Perși, 13, 41, 46, 128, 153, 202.
- Perussith (Matthias), 245.
- Petcu (căpitan), II, 68.
- Petneházi (Ștefan), 271-3.
- Petru-Vodă Cazacul, 48, 56-7, 73, 80, 83-4, 86-7, 91, 108, 125, 148.
- Petru-Vodă Cercel, 11-2, 19-24, 31, 33-5, 38-9; 41, 44, 59, 63-4, 68, 73, 78, 81, 105, 109, 111, 207, 227, 285; I, 2, 23, 27.
- Petru-Vodă Rareș, 47, 51-2, 56, 59.
- Petru-Vodă Șchiopul, 11, 28, 30, 32, 34, 41, 47-9, 52, 55-6, 58, 66, 68, 70, 72, 75-6, 83, 86, 92, 97-9, 101, 105, 107, 119, 123, 130-1, 135, 147, 161-2, 210; II, 63.
- Petru-Vodă cel Tânăr (fiul lui Mircea Ciobanul), 20, 33-4, 62-4, 97.
- Pezzen (dr.), 256, 259, 262, 265, 269, 284, 288, 290, 294; II, 21, 35, 42-3, 49-50, 52, 55-6, 58, 62-4, 66-8, 75-8, 84, 87-9, 91, 97, 107, 118, 127, 136.
- Piccolomini (Silvio de'), 199, 214, 221.
- Pietrele (sat), 153, 157.
- Pigas (Meletie, patriarh), 244, 253, 256.
- Pilsen, 25, 34, 77.
- Piua Petrei, 27, 150, 155, 157.
- Plăviceni, 36, 38.
- Plevna, 229, 231, 266, 280.
- Ploești, 262, 266; II, 1, 112.
- Pocuția, 136.
- Pösing, II, 126, 244.
- Pogan (Jurj, șpan de Maramurăș), 48.
- Pojon, 254, 263; II, 117, 119, 132,

- Polizachi, 209.
- Polonia și Poloni, 6, 51, 57-8, 69-71, 84-5, 100, 115, 118, 122, 127, 139, 143, 159, 161-3, 167, 169-71, 185, 193-5, 198, 208-11, 216-8, 219-20, 222, 226, 229-31, 235, 241-3, 246, 249, 251, 253, 260-1, 264, 281-2, 284, 288-9, 292-3, 297; II, 6, 11, 15, 23-4, 27-8, 31, 37, 39-40, 48, 57, 65, 68-9, 71-2, 76, 81, 83, 89, 90, 94, 96-7, 104-5, 112-4, 118, 122, 126, 132-3, 135.
- Poppel (Adam Gall), 244; II, 105.
- Potocki (Ioan), 218; II, 105, 109.
- Praga, 32, 115, 121-3, 126-7, 129-30, 142-3, 185, 215, 225-7, 235, 237, 240, 245, 254, 261, 265, 269-70, 273, 275, 278, 281, 285-7, 292-7; II, 1, 5, 24, 34, 36-9, 44-5, 50, 52, 58, 76-8, 117, 119, 121, 121-6, 129, 134.
- Prahova (județ), 67; II, 6.
- Prejmer, 72.
- Prepostváry (Valentiu), 123-5.
- Prislop, 181; II, 20. (Ioan, episcop de), 181, 236; II, 20, 36.
- Prusia, II, 23.
- Prut (râu), 216; II, 104.
- Przemysl, II, 82.
- Putineț (sat), 153, 157.

Q.

- Querini (Bernardino, episcop), II, 88.

R.

- Raab, 136-7. 145.
- Rădăuți, II, 81-2. (Amfilohie, episcop de), II, 82. (Atanasie, episcop de), 81.
- Radibrati (Aloisiu), 285; II, 5, 33, 35, 88, 92.
- Radoslav (sol), 211.
- Radu Ilie-Vodă, 14-5.
- Radu-Vodă cel Mare, 262.
- Radu-Vodă Mihnea, 33, 152, 197, 226-8; II, 28, 130.
- Radu-Vodă Paisie, 13, 15, 17, 129-30, 142-3, 185, 215, 225-7, 235, 237, 240, 245, 254, 261, 265, 269-70, 273, 275, 278, 281, 285-7, 292-7; II, 1, 5, 24, 34, 36-9, 44-5, 50, 52, 58, 76-8, 117, 119, 121, 121-6, 129, 134.
- Radu-Vodă Șerban, 286; II, 25, 31, 36, 80, 86.
- Radu Popa (pribeag), 31.
- Rădulești (sat în Prahova), 16.
- Radziwill (cardinalul), 122.
- Ragusa, 226, 238. (Lucian din), 249.
- Rahova, 150, 230, 279.
- Rákóczy (Sigismund), II, 44, 55, 75.
- Rali (Dionisie, Paleologul, Mitropolit de Târnova), 210-1,

- 267; II, 21, 35-6, 41, 81-2.
 Râmnic (Partenie, episcop de), 82. (Teofil, episcop de), 178.
 Râmnicul-Sărat, 287; II, 82.
 Râmnicul-Vâlci, 36. (biserica Sf. Paraschiva), 36.
 Rasgrad, 150, 156, 224, 231, 290.
 Râșnov, II, 102.
 Raț (Gheorghe), 251, 263, 268, 268, 271-2, 275; II, 1, 37, 39, 58, 60, 71, 139.
 Raț (Ioan), 263; II, 122.
 Răut (râu), 75.
 Ravasdy (Gheorghe), 178, 268, 283, 286; II, 8.
 Răzvan. V. Ștefan-Vodă (Răzvan).
 Regensburg, 133.
 Retimo, 183.
 Rodna, 244.
 Rodos, 39, 57, 60, 63, 83, 85.
 Roma, 57, 96, 126, 128-30, 132, 143, 157, 163, 166, 169, 171, 184, 191, 222, 225, 269, 275; II, 19, 82, 87.
 Roman, 290, 298; II, 69, 72, 81-2, 105. (episcopi de: Agaf-ton), 81-2. (Filotei), II, 81. (pârcălabi de: Condrea), 177. (Ilea), 177.
 Roșii (oaste), 1, 6, 67.
 Rosini (Raucigny, căpitan), II, 137.
 Rostopcea (căpitan), II, 68.
 Rottal (ofițer), II, 132.
 Rucăr, II, 95.
 Rudolf al II-lea (Impărat), 121, 133, 185, 221, 237-8, 243, 244-5, 249, 252, 270, 281, 285, 296; II, 4, 5, 8, 10-1, 15-6, 20-1, 24, 28, 30, 33-4, 38, 41-2, 46, 48, 65, 83, 108, 123-4, 133.
 Rumelia, 195. (Metodie, episcop în), 240.
 Rușava. V. Orșova.
 Rusciuc, 53, 149, 153-5, 156-7, 188, 205, 224, 265-6.
 Ruși și Rusia, 122, 124, 220, 274; II, 32, 70-1.
 Rusinești (moșie), 38.
 Ruteni, 6; II, 82.

S.

- Sadeler (Egidiu, pictor), 11, 32.
 Sâmbăta-Mare, 284.
 San-Giorgio (cardinalul de), II, 123.
 Sankt-Georg, 254; II, 146.
 Sârbi și Serbia, 113, 118, 122, 128, 133-4, 156, 160, 164, 190, 197, 250-1, 264, 278-9; II, 6, 24, 37, 40, 68, 102-3, 125, 137.
 Sarmasagy, 257.
 Sași, 212, 271-4; II, 11, 14, 57,

TABLA NUMELOR

- 95, 107, 129-30, 139.
 Sas-Sebeș, 18, 168; II, 91.
 Sălmar, 198, 257, 283, 290, 297;
 II, 35, 42-4, 53, 57, 81, 88,
 98, 128, 131.
 Sava (Armaș), 286; II, 81, 95.
 Scărișoara (moșie), 38.
 Schonkebonk (Marcu), 237, 250,
 254, 259.
 Seadeddin (istoric turc), 74.
 Secui și Secuime, 86, 147, 161,
 203, 212, 218, 249, 270-4, 283,
 289; II, 4, 6-7, 8, 11, 22, 68,
 94-5, 103, 105-7, 120, 123,
 126, 130-1.
 Seghedin, 113.
 Selim al II-lea (Sultan), 28, 63,
 113.
 Seliștioara (moșie), 38.
 Sennyel (Pangratie), 133, 138,
 183, 226, 231, 236, 248-9, 261,
 266, 268-9; II, 4, 12-3, 55,
 84, 124-5.
 Siavuș-Pașa, 76-8, 84-5, 93.
 Sibiu, 15, 17-8, 212, 279, 281;
 II, 1, 3, 7, 11, 58-9, 107.
 Sibrik (Gașpar), 86, 139; II,
 12, 23, 47, 56, 68, 92, 121.
 Sighișoara, II, 57, 103.
 Sigismund (Împărat), 48, 177.
 Sigismund al III-lea (rege al
 Suediei), 69-70; II, 71.
 Silesia, 283, 290; II, 128.
 Silistra, 123, 146, 150-1, 154,
 158, 190, 192, 242, 265-6, 276,
 278-80; II, 26. (Ahmed-Pașa
 de), 265, 279. (Mehmed-Pașa
 de), 276.
 Sinan-Pașa (Mare-Vizir), 28, 35,
 39, 43-4, 58, 72, 77, 90, 94-6,
 98, 101-2, 105, 110, 113-6,
 118-20, 136-7, 143-4, 147, 151,
 153, 167, 174-5, 195, 197-207,
 209, 212-3, 215-6, 220, 222,
 233-4, 226-8, 232, 236-8, 265;
 II, 27-8, 82.
 Siretiu (râu), II, 97, 121.
 Siria, 20.
 Sissek, 95, 100.
 Sișlov, 150.
 Slatarich (Ieronim). V. Zlatarich.
 Slăveni (moșie), 38.
 Sliferstein (ofițer), II, 136.
 Slobodka, 124.
 Slon (munte), II, 109.
 Smil. V. Ismail.
 Snagov, 148.
 Sniatyn, 115, 137, 143.
 Socol (Vornic), 13-5, 21, 59.
 Socol (Radu), 21.
 Sofia, 102, 112, 156, 229, 277,
 280, 290; II, 22, 35.
 Soliman-cel-Măreț, 13, 46, 48-9,
 51, 53, 106, 109, 116, 232,
 239.
 Soliman (ceauș), 292; II, 25.
 Solnoc, II, 12, 14, 34.
 Spania și Spanioli, II, 31, 95-6.
 Speziano (episcop), 127.
 Staico (boier), 45.

- Stamali (Stolnic), 117.
 Stan (frate cu Mircea Ciobanul), 33.
 Stan (Stolnic), 88.
 Stanca (Doamna lui Mihai Viteazul), 25, 35-6, 105, 143, 245; II, 1.
 Stâncel (Andrei, jude al Clujului), II, 15.
 Stanciu (Postelnic), 88.
 Stanciu (Spătar), 14.
 Stănești (în Vlașca), 153, 157.
 Stănilă (Postelnic), 178.
 Stanislav (Comis), 13.
 Stătești (în Buzău), 249.
 Stavrinós (Vistier), 203-4, 279.
 Stiria, II, 255.
 Stoica (Postelnic), 9, 33-4, 51-2, 56, 62, 107-8, 111, 116, 129, 131; II, 9, 33-4.
 Strigoniú, 89.
 Stroici (Luca), 112, 198, 209-10, 218.
 Studenița (sat), 24, 38.
 Studina (sat), 24, 38.
 Suceava, 52, 69, 72, 75, 77, 80, 104-5, 121, 219, 227.
 Suedia, 118, 122.
 Syrmay, 279.
 Szamosközy (cronicar), 203; II, 94.
 Szantó, 97-8.
 Székely (Mihai), 257, 297; II, 13-4, 33, 42-6, 48, 52, 54, 56, 58, 66, 96-7, 108, 121, 136.
 Székely (Moise), 3, 11-2, 14, 46-9, 58, 82, 86, 88, 92, 102, 109-10, 113-4, 116, 121-3, 128, 139, 250-1, 266, 283; II, 9.
 Szubay (episcop), 256, 260, 262; II, 19, 132.

Ș.

- Șaban-Pașa, 207, 211.
 Șegarcea, 16.
 Șelimber, 15, 68.
 Șerpătești, 154, 157.
 Șimlău, 225; II, 16-7, 30, 35, 92, 97, 135.
 Ștefan-Vodă Lăcustă, 51.
 Ștefan-cel-Mare, 101, 109, 158, 194, 204, 211, 229, 254.
 Ștefan-Vodă Rareș, 56.
 Ștefan-Vodă Răzvan, 82, 87, 119-20, 142, 168, 170-3, 176, 183, 187, 192-4, 198-9, 207-8, 210-11, 217-9, 224.
 Ștefan-Vodă Surdul, 33, 55, 65-9, 71-2, 75-7, 81, 88, 93, 101, 106, 111, 130-2, 134, 144, 152, 158.
 Ștefan-Vodă Tomșa, 60.
 Ștefan-Vodă, fiul lui Petru Șchiopul, 32, 41, 80.
 Ștefan (fiul lui Iliăș Rareș); 72.
 Ștefan (fiul lui Petru-Vodă Cercele), 24.

Ștefan (Logofătul), 219.   Șumla, 240.
 Știrbei (sol), 110.

T.

Tălmăciu, 15.   27, 66-7, 84, 88, 91, 148, 164,
 Tănăsie (Comis), 171.   203, 229, 233, 259, 262, 286.
 Taranowski (Andrei), 80, 84,   Testanova (Luca), 53.
     89, 246; II, 31, 39, 48, 55-6,   Teuffenbach (Cristofor de),
     59.   115, 120, 123, 125, 129, 150.
 Târgoviște, 194, 201, 207, 213,   Teviș, II, 2.
     215-6, 221, 226, 245, 250, 259,   Thököly (Sebastian), II, 19, 98,
     262, 266; II, 20, 28, 80, 110.   108, 117.
     (Sf. Nicolae din), 207.   Tholdy, 268, 280; II, 126-7.
 Târgul de Floci. V. Piuva Petrei.   Thoraconimus, II, 88, 92.
 Târgul Vechiu, II, 138.   Thúry (Francisc), II, 68.
 Târnova, 240, 245, 267, 279; II,   Tiglinea, 124, 160, 168; II, 40,
     81, 117.   82.
 Tatari, 115-6, 119, 121-9, 131,   Tiha (moșie), 38.
     133, 135-7, 144, 146, 153,   Timiș (râu), II, 2.
     155-7, 159, 161-2, 168, 177,   Timișoara, 116, 133, 135, 150,
     189, 192, 194, 198, 202, 208,   160, 189, 198, 223, 229, 232,
     210-1, 215-6, 222, 226, 231,   235, 260, 296; II, 75, 84, 86,
     233, 239, 244-9, 251, 253-5,   92, 98-9. (Hasan-Pașa de),
     258-61, 266-7, 270, 283; II, 24,   200.
     53, 64, 89, 113-4, 132-3. (Ah-   Tirol, 99, 101, 107, 123, 130;
     med, nepotul Ilanului), 216.   II, 63.
 Teaca (sat), II, 99.   Tisa (râu), 113, 189, 260; II, 29.
 Tecuciu, 231.   Tismana (mănăstire), 182; II,
 Tedeschi (Solomon), 73.   20.
 Teleajen (râu), 110, 112.   Tokaj, 293; II, 116.
 Teodora (mama lui Mihai Vi-   Toldy. V. Tholdy.
     leazul), 24-7, 29, 35-7.   Tolnay (Mihai), 132, 142-3, 168,
 Teodosie (protopop sârb), II,   170, 183, 199, 219, 257.
     81.   Toma (Logofăt), 209.
 Teodosie (Logofăt), II, 9, 10,   Torre (Sigismund della), 247.

- Toscana, 118, 199, 201, 212, 215, 221, 275, 289; II, 10, 114.
- Trapezunt, 207.
- Trausner (Luca), II, 94.
- Tripoli (din Africa), 59, 63.
- Trotuș (râu), 209; II, 68.
- Tudor (Comis), 88.
- Tudor (Logofăt), 14, 17.
- Tulcea, 85.
- Turda, 133, 138, 283, 286; II, 46, 93, 98-9, 134-5, 137-8.
- Turloni (Gașpar), 199, 221.
- Turnu, 190, 253.
- Turtucaia, 158.
- Tușnad, II, 89, 96-7, 132.
- Tutana (mănăstire), 33.

Ț.

- Țerile-de-jos, 284, 290; II, 98, 100.
- Țuțora, 56, 216, 224.

U.

- Udrea Banul, 279; II, 1, 69, 81, 108, 113, 115-6, 129.
- Ungaria, 25, 49, 51, 91, 106, 113, 125, 129, 131, 137, 148, 150, 153, 161, 162, 167, 171, 177, 189-90, 208-9, 231, 237, 252, 259, 263; II, 5, 24, 46-7, 51, 76-7, 86. (Superioară), 115, 120, 124, 150, 253, 290; II, 29, 55, 75, 78, 84, 86, 97, 106, 119, 122, 126-7. (Inferioară), II, 86.
- Ungnad (David), II, 12-4, 24, 30-1, 33, 39, 42-50, 52-3, 55-9, 64-5, 67, 73-4, 76-7, 87-8, 92, 97-8, 102, 111, 116, 118, 122, 127.
- Unguri, 44, 76, 132, 136, 149-50, 155, 157-8, 160, 167-8, 170, 183, 185, 191, 193, 195, 199, 203, 205, 208-9, 211-2, 220, 245-6, 292; II, 1, 6, 12, 14, 35, 39, 55, 63, 68, 72, 75, 83-4, 92, 95, 110, 113.
- Ungváry (Grigore), II, 94.
- Ungváry (Ioan), II, 94.
- Ureche (Alexandru), 220.
- Ureche (Grigore), 159, 209.
- Ureche (Nistor), 84, 159.

V.

- Vad (episcopie), 181.
- Vaida (Nicolae), 122.
- Valahia Mare, 23.
- Valaoschi (șef căzăcesc), II, 6, 68.
- Vălcănești (sat), 36.
- Valoni, II, 136.
- Varșovia, 169; II, 131.

- Vasile-Vodă Lupu, 106, 177,
(Marga, mama lui), 106.
Vasluiu, 204.
Vașarheiu, II, 67, 94.
Veciu, II, 86. V. și Jeciu.
Velî-Aga, 86.
Velica (iubita lui Mihai Viteazul). 178. V. și Genga.
Velica-Studina (moșie), 38.
Velicico (căpitan sârb), 230, 234.
Veneția, 39, 57, 101, 131, 194, 197, 228, 238.-244; II, 28, 41, 45.
Verbia, 52.
Vesprim, 113.
Vidin, 146, 150, 164, 188-9, 226, 228-30, 251, 265, 268, 276-80; II, 113.
Viena, 96, 113, 115, 159, 222, 226, 233, 239, 295; II, 18-9, 22, 24, 29, 34, 37-8, 58, 60, 63, 76-8, 117, 129, 145. (Sl. Ștefan din), 223.
Viniți, 171-2, 219.
Vintilă-Vodă, 19, 41.
Vintilă (boieri), 17, 37, 178, 288.
Visconti (episcopul de Cervia), 221. V. și Cervia.
Vișina (moșie), 38.
Vitéz (Nicolae), 286; II, 108, 126.
Vlađ-Vodă Țepeș, 150.
Vlađ-Vodă (fiul lui Miloș), 39, 41.
Vlađ (Comis), 13, 17.
Vlădica (Teodor, haiduc), 133
Vlădila (moșie), 38.
Vlaicu-Vodă, 177.
Vlasiev (Atanase), II, 25.
Vlașca, 153, 156; II, 100.
Vodena, 81. (episcopul Teofan de), II, 81.
Voica (Doamna), 15-7.
Voila, 108.
Voinigești, 21, 36.
Volinia, 274.
Vorsi (Hector), 275.
Vrața, 280.

W.

- Wackher (Malei), 122.
Walicki, 123.
Walter (Baltazar), 27, 31, 50, 53, 91, 111, 155-6, 202, 223.

Z.

- Zalău, II, 74, 92, 134.
Zamfira Domnița, 245.
Zamoyski (Ioan), 55, 57, 70, 73, 84, 119-20, 122, 124, 135, 139, 143, 161, 163, 169, 188, 192, 194, 198, 208-9, 211, 216-7, 219, 225, 239, 246, 274, 282, 284, 288; II, 5, 15,

- 21-2, 75-9, 104-5, 108-13.
Zápolya (dinastie), 116.
Zápolya (Ioan-Sigismund), 116;
II, 51.
Zara, 126.
Zebrzidowski, 219.
- Zelestei (Ioan), 12-3, 92, 106,
121.
Zimnicea, 53.
Złatarich (Ieronim), II, 5, 99.
Zolkiewski (Stanislas), 208.
Zriny (Gheorghe), II, 13.

E R A T Ă

A se ceti în :

I, p. 41, r. 10: Mircea, fratele lui Petru al Chiajnei.

II, p. 2, r. 6: Hirschel, în loc de Hirscher.

II, p. 26, r. 6: Hafiz-Ahmed, în loc de Hafiz-Mehmed.

TABLA DE MATERII

TABLA DE MATERII

	<u>Pagina</u>
I. — Cucerirea Ardealului	1
II. — Lupta cu oamenii Împăratului	41
III. — Cucerirea Moldovei	67
IV. — Răscoala nobilimii ardeleni	91
V. — Pierderea Țării-Românești	104
ANEXE. — I. Politica lui Mihai Viteazul	143
II. Comemorarea lui Mihai Viteazul la Academia Română	157
III. Soarta faimei lui Mihai Viteazul	169
Tabla numelor	201
Erata	227

☞ Această carte s'a lucrat aproape în întregime, după un manuscris foarte greu, de d. Milu Manolescu.

